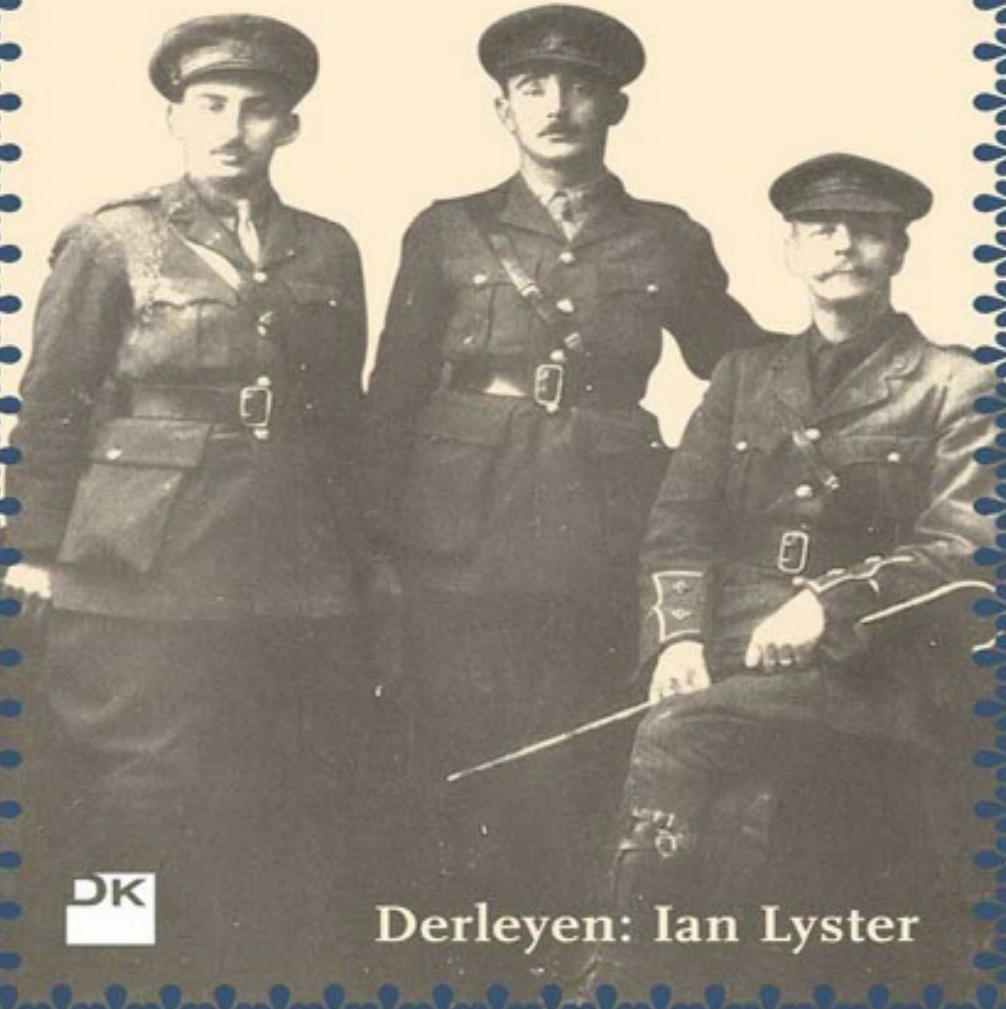

TARİH

Osmanlıların Arasında

Birinci Dünya Savaşı
Türkiyesi'nden günlükler

Derleyen: Ian Lyster

OSMANLILARIN ARASINDA
Birinci Dünya Savaşı Türkiye'si'nden Günlükler

Orijinal adı: Among the Ottomans: Diaries from Turkey in World War I

  2010, 2013 Ian Lyster

Published by arrangement with I. B.Tauris& Co. Ltd. London

Derleyen: Ian Lyster

İngilizce aslından  eviren: Kutlu Akalın

Türkçe yayın hakları:   DoĒan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A. .

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.

Dijital yayın tarihi:  ubat 2014 / ISBN 978-605-09-1790-1

Kapak tasarımı: Geray Gençer

DoĒan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A. .

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360  i li - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Osmanlıların Arasında

Birinci Dünya Savaşı Türkiye'si'nden Günlükler

Derleyen

Ian Lyster

Çeviren: Kutlu Akalın

Teşekkür

Bu kitabı yayına hazırlamak ve araştırmasını yapmak büyük vakit aldığından yeterli zamanı ayırabilmek için emekliliğimi beklemek zorunda kaldım. Evdeki yemek masamızı çok uzun süreler teketime aldım. O günleri düşününce eşim Jill'den özür dilemem ve proje boyunca verdiği destek için ona teşekkür etmem gerekiyor.

Bana yardım edenler arasında en başta gelen tabii ki kardeşim Alan oldu. Alan'da çok sayıda eski aile fotoğrafımız vardı, ayrıca çocukluğunu geçirdiği 1920'ler ve 1930'lar İstanbulu'ndan anıları.

Jennie ve Richard Lovegrove yakınlarda bana bir doğum günü hediyesi verdiler: Türkiye ve Türkler hakkındaki *Cornucopia* dergisinin elime ulaşan ilk sayısında Edirne üzerine bir makale vardı. Editör John Scott'la temasa geçtim ve babamın Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Edirne'de geçirdiği dönem üzerine bir makalenin okurların ilgisini çekebileceğini düşündüğümü ifade ettim. Benimle aynı fikirdeydi, ayrıca günlüğün tamamının ve babaannemin günlüğünün tamamının bir kitap halinde yayımlanmaya değer olduğunu söyledi. Bunun üzerine onun gibi düşünen bir yayıncı arayacağım uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkmış oldum.

Bu yolculuk sırasında ve hüsrarla sonuçlanan bazı girişimlerin ardından Ormskirk'te bana yardımcı olan birkaç kişiye teşekkürlerimi sunmak zorundayım: Özellikle Birinci Dünya Savaşı hakkında çok geniş bilgiye ve başkalarına da bulaştırdığı merakla sahip polis memuru Ken Lees'e ve yerel U3A [Yetişkinlere Üniversite] toplantısında tanıştığım Noyan Dereli'ye. Bu bölgede Türkiye tarihine en vâkıf kişi o olmalı.

Birçok kitaptan faydalandım, ama en fazla kullandıklarım şunlar oldu: Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision* (Londra: Allen Lane, 1973; Türkçesi: *Yunan Düşü*). Bu kitabın teşekkür kısmında hem bana hem babama yer verilmiştir.

Ayrıca: Roger Ford, *Eden to Armageddon* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2009); Alan Moorehead, *Gallipoli* (New York: Harper

Brothers, 1956, Türkçesi *Gelibolu*, İstanbul, Doğan Kitap, 2003); Giles Milton, *Paradise Lost* (Londra: Sceptre, 2008, Türkçesi: *Kayıp Cennet: Smyrna 1922 Hoşgörü Kentinin Yıkılışı*); Philip Waller ve John Rowell, *Chronology of the 20th Century* (Oxford: Helicon, 1995) ve Wikipedia’da ilgili birkaç maddenin de yararı oldu.

1950’lerde Douai Okulu’nda beraber okuduğum Dick Sullivan’a da çok teşekkürler. Şimdi her yıl buluşuyoruz; babamın ve büyükbabamın Osmanlı Bankası’nda çalıştığı dönemde onun büyükbabası Michael Sullivan’ın da (1863-1911) Şirket Sekreteri olduğunu hayretle öğrenmiş bulunuyorum. Aslında belki de Michael Sullivan büyükbabamın İstanbul’a başveznedar olarak yollanmasını sağlayan kişi olabilir. Bu kitabın Osmanlı Bankası hakkındaki kısmı Dick’in bana yolladığı bilgilere dayanmaktadır. Büyükbabalarımızın birbirini tanıdıkları ve beraber çalışmış olabilecekleri bağlantısını çok yakın geçmişte kurduk.

Ian Lyster,
Ormskirk, Lancashire

Görsellerin listesi

1. Günlükten bir sayfa (küçültülmüş). Değişik boyutlarda üç cilt bulunmaktadır.
2. Babaannemin 15 Temmuz tarihli bir mektubu. Maalesef yılı bilinmiyor. Bir genç kız tarzı ve elyazısıyla kaleme alınmış (birinci resimdeki olgun elyazısıyla karşılaştırabilirsiniz). “Anino” diye imza atmış yani anlaşılan kusursuz İngilizcesi ve İngiliz Okulu’na (“Walshlar”ınki) devamına rağmen kendisini –haklı olarak– hâlâ İtalyan sayıyor.
3. Babaannemin “vesika”sı. Mustafa Kemal Atatürk 1930’larda değiştirene kadar Türkiye Arap harflerini kullanıyordu. Başlıkta “Yabancılar İçin Oturma İzni” diyor. Numarası 145510. Milliyeti “İngiliz” diye veriliyor. 1915’te 50 yaşında olmalı.
4. Babam, Edirne’de 1918 civarında çekilmiş. Mühürde “Britanya Askeri Temsili, Edirne” ibaresi açıkça görünüyor.
5. Amcam Freddie, babam ve büyükbabam (iki oğluyla belli ki gurur duyuyor). Büyük ihtimal 1916 civarında Selanik’te çekilmiş.
6. Yaklaşan bir yangın (bkz. s. 89-90) yüzünden ahşap evlerinden eşyalarını çıkarmakta olan İstanbulluları gösteren bir fotoğraf. Sağdaki duvarın üstündeki kızın tedirgin olduğu görülüyor.
7. Babamın beraber çalıştığına benzer bir grup Yunan komitacı.
8. Selanik’teki yangını (bkz. s. 138) gösteren havadan çekilmiş bir fotoğraf.
9. Babamın 1950’lerin başında Çanakkale’de çekilmiş bir fotoğrafı.
10. Babamın 1971 yılının ekim ayında Kraliçe II. Elizabeth’le Türkiye’de çekilmiş bir fotoğrafı.

Önsöz

Sanıyorum “belirli bir yaş”ın üstündekiler anne babalarına ve daha önceki kuşağa, yetiştikleri yıllar ve çocukluklarına ilişkin neden daha fazla soru sormadıklarına pişman olmuşlardır. Bu benim durumumda, aile tarihimizdeki bazı boşlukları doldurmaya çalışıp ve elbette bazen bunda başarısız oldukça daha önemli bir hale geliyor. Bazı bilgilerin eksik olduğu ortaya çıkarsa özür dilemekten başka bir çarem yok çünkü onlar hayattayken aile üyelerine doğru soruları sormayı ihmal ettim. Daha da affedilmez bir şey yapıp onlar anlattıklarında gerekli dikkati vererek dinlemedim ve dinlediklerimi çoktan unuttum.

Bundan sonra gelen Giriş bölümü okura Lyster ailesinin bu dalının neden Türkiye’de yaşadığını anlatma niyetiyle yazıldı. Ayrıca ailemin tarihinde çok büyük öneme sahip Osmanlı Bankası’nın neden ve nasıl Osmanlı İmparatorluğu’nun mali işlerini devraldığını da olabildiğince basit bir şekilde açıklamaya çalıştım. Bu nispeten kolay araştırılıp ve yazıya dökülebilir bir kısım oldu.

Açıklaması daha zor olan taraf, Osmanlı İmparatorluğu’nun neden 1914’te İngiliz-Fransız (ve İtalya) İtilaf Devletleri yerine Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve başkalarından oluşan İttifak Devletleri yanında yer aldığı ve çarpışmalar bitip ateşkesin sağlanmasından sonra Yunanların neden 1453’te Osmanlıların fethiyle kaybettikleri Konstantinos’un şehri İstanbul’un yeniden başkenti olacağı “Büyük Yunanistan” hayalini gerçekleştirme azmiyle Küçük Asya’yı 1919 ve 1920’de işgale kalkıştıkları oldu.

Lyster ailesi Türkiye’de

Babaannemin adı Maria (veya Marie) d’Anino idi (1865-1965), İstanbul’daki İtalyan Elçiliği’nin dragomanı Signor J. d’Anino’nun dul eşi Ina d’Anino’nun büyük ihtimalle tek çocuğuydu. Dragoman unvanı genelde tercüman anlamına gelse de, parlak bir zekâyâ sahip bir dragomanın çok yararlı bir arabulucuya dönüştüğü ve hatırı sayılır bir nüfuza sahip olduğu sıklıkla görülmüştür. Büyük büyükbabamın bunlardan hangisi olduğunu tabii ki bilmiyorum. Babası öldüğünde babaannemin kaç yaşında olduğunu da bilmiyorum ama çok genç olmalı.

Babaannemin annesi dul Madame d’Anino, 1871’de, İstanbul gibi önemli bir liman şehrinin liman reisi Yüzbaşı Henry Newbolt (1808-89) ile evlendi. Newbolt o zamanlar Ortadoğu’da tanınan biriydi. Mısır Hıdivi Mehmed Ali’nin donanma danışmanlığını yapmıştı. Mehmed Ali’nin ölümünden sonra Lloyds Sigorta’nın müfettişi olarak İstanbul’a taşınmış, ardından liman reisi olmuştu.

Henry Newbolt, Doktor Sir John Newbolt ile Wokinghamlı Catherine (Dennis)’in beşinci çocuğuydu. Ayrıca şair Sir Henry Newbolt’un (1882-1938) da büyük amcasıydı. Önceden Sophy Hall isimli biriyle evlenmişti. Bu evlilikten iki kızları olmuştu. Bunların küçüğü Osmanlı Bankası genel murakıbbı olarak atanan Sir Frederick Smythe ile evlenmişti. Newbolt’un eşi 1869’da öldü. İkinci evliliği zamanında 63 yaşında olmalı. Babaannem Maria onun üvey kızı olduğunda altı yaşındaydı.

Bu iki dulun çok farklı geçmişleri vardı. Sosyal statünün önemli sayıldığı o dönemlerde çok farklı seviyelerden geldikleri için nasıl tanıştıklarını anlamak zor. Ama bir şekilde tanışıp evlendiler. Babaannem alt kademeden memur bir İtalyan’ın kızı olmak gibi mütevazı bir konumdan, toplumda daha seçkin bir yere sahip yerel liman reisinin üvey kızı konumuna yükseldi. Bir İngiliz gibi yetiştirilmeye başlandı. (Bkz. anne babasına yazdığı İngilizce mektup –Resim 2.)

Büyükbabam Alfred James Lyster (1865-1949), Yarbay Septimus

Lyster'in beşinci oğluydu. İstanbul'a Osmanlı Bankası'na başveznedar olarak yollandı. Orada Britanyalıların cemiyetinde Maria d'Anino ile tanıştı ve 1887'de evlendiler. O zamanlar için genç sayılabilecek bir yaşta, 22 yaşındaydı.

Evliliklerinden dört çocukları oldu. En büyükleri olan babam, üvey büyükbabasının anısına Henry Newbolt adını aldı; halam Edythe Marie Valerie'yi (1893-1994) –hep “Tizza” derdik– annesinin günlüğündeki sayfalarda göreceksiniz; ikinci bir oğlan, James Leslie, bebekken öldü; son çocuk amcam Frederick John'du (1897-1979). Bu çocukların hepsi İstanbul'da doğdular ama hayatta kalanlar Birinci Dünya Savaşı'ndan önce eğitimleri için İngiltere'ye gittiler. Büyükbabam da 1914'te savaşın çıkmasından hemen önce İngiltere'ye çağrılmış olmalı. Karısı ve kayınvalidesi Mrs. Newbolt onun ardından gideceklerdi ama bir ara yaşlı kadın düşüp bacağını (veya kalçasını) kırınca anne ve kız seyahat edemeyip savaş boyunca İstanbul'da kaldılar. Bu da zamanında ilgili kişilere yeterince sormadığıma pişman olduğum meselelerden biridir, çünkü bu bilgilerin aydınlığa kavuşturulması gerekirdi.

Mrs. Lyster ile Mrs. Newbolt savaş sırasında Türkiye'de kalınca “düşman” millet vatandaşı oldular ama bir şekilde ABD uyruğuna geçince “tarafsız” bir devletin statüsünde İstanbul'da ikamet etmeye devam edebildiler. 1917'de ABD savaşa girince yine “düşman” oldular ve korunmaları için yine tarafsız bir devletin –bu sefer Hollanda'nın– uyruğuna geçtiler.

Babaannemin bu sayfaların ardından okuyacağınız günlüğü 1916 Şubatı'nda başlar. Elle yazılmış üç cilt halinde 1918 Kasımı'na kadar devam eder. Aniden de sona erer. Yaşlı Mrs. Newbolt'un ne zaman öldüğü ve babaannemin ne zaman İngiltere'ye (herhalde yalnız başına), kocası ve çocuklarının yanına gittiğine dair hiç bilgim yok. Büyükbabam büyük ihtimalle emekliliğine kadar Osmanlı Bankası'nda çalışmaya devam etti.

Babaannemle büyükbabamı ilk kez emekliliklerinde yaşadıkları Ealing'de (Londra'nın batısı) gördüğümü hatırlıyorum, İkinci Dünya Savaşı yıllarında. (1937'de doğdum.) Büyükbabam 1949'da öldü. Babaannem o sırada kendi gibi dul kalmış kızı “Tizza”nın yanına Surbiton'a gitti. 1965'te 100 yaşında öldü.

Büyük ağabeyim Alan şimdi Garanti Bankası ile birleşmiş olan Osmanlı Bankası'nın arşivleri ve web sitesiyle temasa geçti ve büyükbabamın onlarla çalışmaya devam edip etmediğini öğrenmeye çalıştı. Bankanın kayıtları çok hacimli olsa da genelde mali konularla ilgiliydi ve İstanbul'daki asıl arşiv bölümü de bize yardımcı olamadı.

Okuyacağınız bu Birinci Dünya Savaşı günlüklerini bir hayli düzenlenip toparladım çünkü genel anlatım aileden olmayan okura epey sıkıcı gelebilirdi. Doğal olarak babaannem yüzyıl sonra basılması muhtemel bir şeyler yazmak yerine, kendisi ve annesi için yeterli yiyecek bulmak ve ikisinin de sağlığını korumak gibi gündelik meselelerle uğraşıyordu. Kocasının yanında değilken kendisine ve hasta annesine bakmak, evi çekip çevirmek ve hatta bunları “düşman” statüsünde gerçekleştirmek çok zor olmalı. Ayrıca “lady” konumunun bilincinde olarak “zevahiri kurtarma” çabası içine de girmişti. Para işlerinde deneyimi olmamasına rağmen çabuk öğrendi. Düşüncelerini ve kaygılarını aktardığı günlüğünün en iyi arkadaşı olduğunu söylemiş, ancak savaş devam ettikçe etraftaki siyasi ve toplumsal olaylara dair birçok yorumda bulunmuş. 21. yüzyıl okuruna bu konuların daha ilgi çekici geleceğini umut ederek dikkatimi daha çok bu kısma verdim.

Bu günlüklerde en çok Türk yetkililerinin şehirde yaşamaya, yiyeceği paylaşıp diğer hizmetleri kullanmaya devam eden “düşman”lara gösterdikleri müsamaha dikkatimi çekti. Bazen tahliyeden bahsedildiği olmuş ama bir şey çıkmamış. Bu insanlar kendilerine herhangi bir kısıtlama getirilmeden istedikleri gibi etrafta dolaşmaya devam etmişler. Acaba bu tavır Kuran-ı Kerim'in “misafirler”e müsamaha ve misafirperverlik gösterilmesini öğütlediği ayetlerden mi kaynaklanıyordu?

Sadece 250 kilometre ötede, Çanakkale'de Türkiye işgal ediliyor ve anayurtlarını savunmakta olan Türk askerleri canlarını veriyorlardı ama yabancılara herhangi bir misilleme yapılmamış veya yasak uygulanmamıştı. Babaannem ev sahibi (sanıyorum Avusturyalıydı) tarafından evden atılmakla tehdit edildiğinde Türk hukuku onu korudu. Osmanlı Bankası bir Fransız-İngiliz kuruluşu olmasına rağmen faaliyetini sürdürüyordu ve babaannem bu banka aracılığıyla “İngiliz Yardımı” ve başka yardımları almaya devam etti. Yani

uğradığı mağduriyet onun gelir düzeyine sahip Türklerin mağduriyetinden pek farklı değildi.

Babaannemin yasak olduğunu bildiği halde evine Alman ve/veya Avusturyalı kiracılar alabilmesi, şehirdeki yetkililerin beceriksizliğinin ya da Avrupalı müttefiklerinin Avrupalıların yanına kiracı olacaklarını kabul edip önceki yasağı kaldırdıklarının göstergesi olabilir.

Marie ve annesi şehrin Pera'daki Avrupalı kısmında yaşıyorlardı, zannediyorum Cihangir'de, dolayısıyla Türklerle pek alışverişleri olmuyordu. Kendilerine yönelik herhangi bir düşmanlıktan hiç bahsetmiyor. Eğer herhangi bir şey olsaydı, sanırım bundan mutlaka bahsederdi ve hatta içinde bulundukları koşullarda bunu gayet makul bulurdu.

Babaannem devamlı bir hizmetçiden bahsediyor. Bugünlerde böyle birini çalıştırmak lüks kaçabilir ama hatırlamak gerekiyor ki Marie yemek yapmayı hiç beceremiyordu. Bu hizmetçi kadına çok cüzi bir para veriliyor olsa dahi o kadın bu parayı kazanamasa da başka türlü nasıl karnını doyuracaktı? İslam'ın domuz etine yaklaşımından dolayı Hristiyan ailelerin Hristiyan hizmetçileri olması doğaldı. 1950'lerin ortalarına değin bu uygulama devam etti. İstanbul'da yaşadığım 1940'larda bizim evdeki gündelikçi Rum Ortodoks bir kadındı ve ben Türkçeyi diğer Avrupalı azınlık gibi English High School for Boys'ta öğrendim.

Babaannem hemen hiç Türkçe bilmiyor olmalı; tıpkı bugün Asya'dan Britanya'ya gelen birçok yaşlıca kadının fazla İngilizce konuşamaması gibi. Annesiyle Fransızca veya İtalyanca, hizmetçiyle de Yunanca konuşmuş olmalı. Nasıl olup da öğrendiğini bilmiyorum ama gayet iyi idare edecek kadar Almanca bildiği de anlaşılıyor. Anadilinin düşüncelerini aktardığı dil olduğuna inanıyorum çünkü günlüklerin hepsi kusursuz bir İngilizceyle yazılmış. Katolik kilisesine bağlıydı ve inancı onun için sağlam bir sığınaktı. O ve diğer Hristiyanların dini ayinlere istedikleri gibi katıldıklarını görüyoruz ve tabii ki İstanbul'da yaşayan Alman ve Avusturyalıların da Katolik olduğunu hatırlamamız lazım.

Bir ara çocuklarından birinin 250 kilometre kadar ötede, Çanakkale'de olduğunu, daha sonra kocasının çocuklarıyla Selanik'te

bulunduğunu bilemediği için onların yeri ve güvenliği hakkında çok kaygılı olması gayet doğal.

Çocuklarına nihayet kavuştuğu anki sevinci müthiş olmalı.

Babam 1980 yılındaki ölümünden önce günlüklerin üzerinde çalışma fırsatı bulup bazı kısa notlar ve yorumlar ekledi. Ama bu notlar günlükte bahsedilen birçok insanın kim olduğunu ve babaannemin çevresine ne şekilde dahil olduklarını anlamama yetmedi.

Babamın günlükleri, çok sonradan hafızasına dayanarak daktiloyla yazıldı. Bu yüzden çok az tarih verilmiştir, yine de s. 171'deki "Genel Düşünceler" kısmına bakınız.

Osmanlı Bankası

Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani) 1856'da Kraliçe Victoria'nın emriyle kuruldu. İlk yıllarında Londra, İstanbul-Galata, İzmir ve Beyrut'ta olmak üzere az sayıda şubesi vardı. Daha sonra Selanik (1862), İskenderiye (1866) ve Paris (1868) gibi büyük ticaret merkezlerinde de şubeler açıldı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar şubeler açılıp kapandı ve bu tarihte şube sayısının 80 civarında olduğunu görüyoruz. Osmanlı Bankası'nın Manchester (1911) gibi pek beklenmedik yerlerde bile şubesi vardı, büyük ihtimal oradaki ve etrafındaki Lancashire yöresindeki birçok dokuma fabrikasının pamuk ithali ve ödemesini finanse etmek için açılmış olmalı.

Ancak Osmanlı Bankası sadece Britanya kaynaklı sermayeyle uluslararası bir bankadan bekleneni yerine getiremediği için 1863'te Fransa'yla ortaklık kurdu. Şirketin adı Bank-ı Osmani-i Şahane diye düzeltildiğinde daha bir uluslararası niteliğe büründü. Bu durum bankanın Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransızcanın "*la langue diplomatique*" olan kısımlarına yayılmasına yardımcı oldu: Özellikle Levant denilen, Beyrut'tan Alexandretta'ya (İskenderun) uzanan kısımda.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları batı ve güneye iyice yayılmıştı ve yönetim bu uzak diyarları kontrol etmekte zorlanıyordu; devamlı isyanlar baş gösteriyordu. Bunlardan biri Mısır valisi Mehmed Ali tarafından başlatıldı; Babıâli'nin elinden bir şey gelmeyip duruma boyun eğmek zorunda kalması ve Mısır'ın idaresinin ona verilmesiyle isyan sona erdi. Osmanlılara tabi diğer devletler de bu isyanların sonuçlarını gördükten sonra aynı şekilde davrandılar.

Bu çarpışmalar ve savaşlar tabii ki pahalıya patlıyordu. Osmanlılar ithalat ve ihracata uyguladıkları vergilerle yeni kaynaklar oluşturmaya çalışsalar da bu yeterli olmadı. Kırım Savaşı (Ekim 1853-Şubat 1856) bir kırılma noktası oluşturdu ve daha fazla ek kaynağın ancak dış borçlanmayla sağlanacağı anlaşıldı. Bunun bir nedeni İslam'ın faizle

borç para alınmasını yasaklamasıydı. Ama yabancı müdürler idaresindeki yabancı bir bankanın gerekli parayı toplaması kabul edilebilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu Batı Avrupa’da başlayıp yavaş yavaş Doğu’ya doğru ilerleyen sanayi devrimlerini henüz yaşamamıştı ve belli başlı bir imalat kapasitesi sergilemiyordu; ihracatının çoğunluğu tarım ürünleriydi. Yurtiçinde [endüstriyel] ürünlere talep artmaya başladığında onların ithali için gerekli sermaye bile ortalıkta yoktu. 1839’daki Tanzimat reformları imparatorluğun Batı normlarına benzer bir çizgide yeniden organizasyonunu öngörmüştü fakat daha sonraki reformların takip edeceği yön belirlense de bu önlemlerin yeterli olmadığı görüldü.

1875’te önemli bir eşik geçildi: Devlet ve banka arasında imzalanan bir anlaşmayla bankaya devletin maliyesini düzenleyip denetlemesi için resmi izin verildi. Anlaşma ayrıca bankayı para basımında tek hak sahibi kıldı ve imparatorluğun hazinedarı olarak atadı.

Böylece Osmanlı Bankası, başka yatırımcılarla büyük imar ve mühendislik işlerine girme imkânına kavuştu. Ayrıca bağımsız Tütün Rejisi’nin ortaklarından biri oldu. Demiryolları, bankacılık ve genel ticaretteki bu yatırımların yerel ürünlerin ihracatını kolaylaştırmaktan çok, Osmanlı ekonomisinin kapitalist Avrupa’ya bağımlılığını güçlendirdiği görülse de ticaretin kolaylaştığı da açıktır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Bankası kendini garip bir durumda buldu: Hemen bütün hisse sahiplerinin (yani İngiliz ve Fransızlar) Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde olmasına ve şubelerinin çoğunluğunun çalışmaya devam etmesine rağmen bankanın müdürleri istifa etti ve bankanın imparatorluk dahilinde para basma yetkisi geri alındı.

Bu sırada ve 1918 ateşkesinin ardından Osmanlı İmparatorluğu Kuzey Afrika’daki çoğu eyaletini ve Asya’dakilerin bir bölümünü kaybedince bazı şubeler kapandı ve yenileri açıldı. 1924’te şirket adındaki “Şahane” tabiri atıldı ve “Osmanlı” adı kullanılmaya devam edildi.

1956’da Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesi üzerine banka Mısır’daki şubelerini kaybetti ama Doğu Afrika ülkelerinde birçok

yeni şube açtı. Bazı küçük Arap devletleriyle de ticarete başladı ve 1971’de Birleşik Arap Emirlikleri kurulduğunda orada belirli bir varlık elde etmiş bulunuyordu. Yabancıların sahip olduğu şirketlerin kamulaştırılması eğilimi durdurulamadığı için şubelerinin başka bankalara transfer edilmesi gibi yeni uygulamaların ardından Osmanlı Bankası 2001 yılında tamamıyla Türkiye Garanti Bankası’yla birleştirildi.

Türkiye savaşı giriyor

Osmanlı İmparatorluğu'nun İttifak Devletleri, yani Almanya ve Avusturya-Macaristan ile kader birliğine girmesinin en önemli sebebi diye bahsedilen olay, o zamanki Britanya kabinesinde kraliyet donanmasının komutasının başındaki Winston Churchill'in 1914 Ağustosunda Türk donanması için Kuzey İngiltere tersanelerinde inşa edilmekte olan iki dretnotu teslim etmemeye karar vermesidir. O sırada Avrupa'daki olayların gidişatı, İtilaf Devletleri'nin gözünde bunun çok isabetli bir karar olarak görülmesini sağlamış olabilir ancak daha güçlü bir donanmaya gereksiniminden dolayı halktan bu gemiler için kaynak toplamış olan Türkiye'de mesele aynı şekilde algılanmadı. Bu gemilerin alınması için kamu kaynakları seferber edilmişti ve bu yüzden bu gemilere İngiltere'nin tamamen yasadışı şekilde el koyması imparatorluğu can evinden vurdu. Dahası, bu gemilerin borcunun neredeyse tamamı ödenmişti.

Türkler yakın geçmişte, Balkan Savaşları sırasında, Çanakkale Boğazı'nın *Averoff* adlı tek bir Yunan dretnotu tarafından bloke edildiğini görmüşlerdi. Ege Denizi ve Karadeniz'de devriye gezen nispeten küçük muharip gemilerden ayrı, daha büyük bir deniz kuvvetine gereksinimleri olduğunu anlamışlardı. Gemilerden ilki *Reşadiye*'yi teslim almak üzere Britanya'da bulunan Osmanlı tayfasına engel olmak için İngiliz askerler güvertede bekledi. Gemiler isimleri HMS *Erin* ve HMS *Agincourt* olarak değiştirildikten sonra kraliyet donanmasına katıldılar.

Bu noktada belirtmemiz gerekir ki reform talep eden bir grup genç Türk aydını 19. yüzyılın sonlarında belirgin bir topluluk haline geldi ve Batı'da Jön Türkler diye bilinen bu grup 1906'da bir cemiyet kurdu. Saltanatın güç kaybetmekte olduğunu görüyorlar ve bu cemiyet aracılığıyla ilerici fikirlerinin şartlar elverdiği zaman uygulamaya konulmak üzere kayda geçirilmesini amaçlıyorlardı. Jön Türkler 1902'de Paris'te bir kongre düzenlemek gibi cesur bir adım attılar ve Selanik'te merkezlerini kurdular. Herhangi bir sonuç elde etmek için ordunun desteğini sağlamak zorunda olduklarını anlayıp o

civarda konaklayan subayların bir kısmıyla dostane ilişkiler kurmayı başardılar.

Ayrıca dışarıdan, bir Batı ülkesinden de himayeye gereksinimleri olduğunu düşünüyorlardı ve bu desteği sağlamak amacıyla iki defa Britanya hükümetiyle temasa geçtiler. Bu iki girişim de boşa gitti. Bunun en büyük nedeni, o zamanki Britanya elçilerinin Gerald Fitzmaurice adlı çok güçlü bir dragomanın etkisinde kalmalarıydı. Daha evvel İrlanda'da rahiplik eğitimi görmüş bir Katolik olan Fitzmaurice, Jön Türkler'in Masonlukla Yahudiliğin kötü bir ittifakından oluştuğunu düşündüğünden onlardan hiç hoşlanmıyordu.

Britanya'nın bu gemileri yasadışı olarak müsadere etmesinin ve Britanya hükümetinin Jön Türkler'in yakınlaşma girişimlerini geri çevirmesinin Türkiye'yi İttifak ülkelerinin kollarına attığı söylenebilir, ancak İtilaf Devletleri'nin aleyhine başka nedenler bulunduğunu da söyleyebiliriz.

Almanların Akdeniz'de çoktandır *Goeben* ve *Breslau* adında güçlü savaş gemileri vardı. Bölgedeki Britanya filosuna onları durdurmaları için emir verildiyse de bunda başarılı olamadılar ve bu iki gemi Çanakkale Boğazı'ndan geçip Marmara Denizi'nin korunaklı sularına kaçtı. Oradan da İstanbul'a ulaştı. Gemiler Türkler tarafından devralındı ve Alman tayfaya Osmanlı donanmasının üniformaları giydirildi. Komuta Alman subaylarda kaldıysa da gemilerin isimleri *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirildi. *Midilli* 1918'de Ege'ye açıldığı bir sırada Britanya tarafından batırıldı. *Yavuz* bir süreliğine Türk donanmasının amiral gemisi olarak kaldı. *Yavuz*'u 1940'ların sonu, 1950'lerin başında İstanbul'u ziyaret eden Amerikan ve Britanya filolarını top atışıyla selamlarken gördüğümü hatırlıyorum. Ancak o zamanın bütün gemileri gibi kömür yakıyordu ve çıkan duman çok uzak bir mesafeden bile görülebiliyordu, iyi bir savaş gemisi olmak için epey eskiydi.

Babam günlüklerinin 114 sayfasında Türkiye'yi İtilaf Devletleri'nin tarafına çekmek için öneri getiren bir heyette bulunduğunu ve Britanya'nın on milyon sterlin borç vermeyi teklif ettiğini söyler. Almanya ise altın ve gemi üzerinden iki milyon önerir. Bu öneri kabul edilir ama babamın dediğine göre Türklerin eline geçen gerçek miktar sadece bir milyon sterlindir. Bu görüşü

destekleyen resmi belgeler bulunsa da bahsedilen tutar ile ödemenin ne üzerinden yapıldığı konularındaki bilgiler farklılık gösterir.

Osmanlı Bankası Britanya-Fransa ortaklığı olsa da imparatorluk içinde başka Avrupalı bankalar da bulunuyordu. Deutsche Bank 1890'da imparatorlukta faaliyetine başladı. İstanbul'dan (Haydarpaşa'dan) Bağdat'a uzanan demiryolunu finanse etti. Alman diplomat ve mühendisleri bu sayede bu hat üzerindeki birçok şehir ve kasabaya erişip yerel yöneticilerle iyi ilişkiler kurdular. Deutsche Bank'ın Osmanlı Bankası'nın istediğinden daha düşük faiz istediği söylenmektedir. Bu demiryolunun Mekke'ye kadar uzatılması tasarlanmıştı. Böylece Almanya bütün İslam âleminde nüfuz elde edecekti.

1880'lerin başlarında Almanya'ya ordunun modernleştirilmesine dair tavsiyelerde bulunması için yapılan ricanın ardından, Sultan V. Murad Alman silah firmalarına yüklü siparişler verdi. 1914'ün Ocak ayında Mareşal von Sanders Türk ordusuna Genel Ordu Müfettişi tayin edildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş toprakları Orta ve Doğu Avrupa'da yayılmıştı ve Batı Avrupa ülkelerini Rus kitlelerinden korumakta doğal bir engel teşkil ediyordu. Churchill İstanbul'un alınması için Çanakkale'ye saldırı emri verdiğinde bunu biliyordu. Ona göre başkenti ele geçirmek nispeten kolay olacaktı. Buradan kuzeydoğuya "Avusturya'nın yumuşak karnı" diye nitelendirdiği yöreye doğru ilerleyecekti. Bunu yaparken Rusları sınırlarından güneydoğuya, İtalyanları da kuzeydoğuya ilerlemeye ikna etmesi gerekiyordu. Tabii bu plan Türklerin Çanakkale'deki cesur çarpışmalarıyla boşa çıkarıldı. Türk askerleri tepelerden Çanakkale Boğazı'nı savundular ve 1915 sonunda İtilaf kuvvetlerinin toplanıp gitmesini sağladılar. Bu Churchill'in en fena yenilgisi oldu ve ona Savaş Komisyonu'ndaki yerini kaybettirdi.

Türklerin 1870'lerde Osmanlı'nın en batı eyaletleri Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki ayaklanmaları komitacı denilen düzensiz kuvvetlerle bastırma şeklini sertçe eleştiren Britanya hükümetleri Babiâli'yle kuvvetli bir ittifaka girmeye pek yanaşmıyordu (Bu komitacılara maaş bağlanmamıştı, ama Türkler tarafından silahlandırılmışlardı ve yağmalama izinleri vardı).

20. yüzyılın başlangıcında Britanya bu tutumunu sürdürüyordu. Osmanlı yöneticilerinin Müslüman olmasına karşın geniş halk kitlelerinin hâlâ Hristiyan olduğu Doğu Avrupa’da Hristiyanların gerçek hamisi olduğunu söyleyen Rusya’nın çeşitli kışkırtmalarda bulunma imkânı her zaman vardı.

Jön Türkler’den Enver Paşa 1914’te Harbiye nazırı oldu. Daha önce Berlin’de 1911’e değin iki yıllığına askeri ataşe görevinde bulunduğu için Almanya yanlısı bir tutum geliştirmiş olabilir. 1000’in üzerinde yüksek ve orta rütbeli askeri ordudan attı; belki de kalanlar kendisi gibi düşünenlerdi. 28 Haziran 1914’te Saraybosna’da Arşidük Franz Ferdinand’ın vurulmasının ardından bir dizi savaş ilanı gerçekleşti.

Enver Türkiye’nin yalnız başına kaldığını düşünerek ittifak amacıyla Alman elçisine yaklaştı. Başta bu reddedilse de Alman İmparatoru II. Wilhelm (İngiltere’de “Kaiser Bill” diye tanındı) elçinin kararını bozup sınırlı bir ittifak imzalanmasını sağladı. Buna göre Türkiye Rusya’ya sadece eğer Rusya önce İttifak Devletleri’ne saldırırsa savaş ilan edebilecekti. Yine de Enver Paşa ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa hızla gelişen olayların nereye varacağını görmeden savaş ilan etmek istemediler. Almanlar ağustos sonunda Doğu Prusya’daki Tannenberg’de Rusları yendiklerinde karar verildi ve Türkler Almanya’dan sayfa 114’te bahsedilen parayı istemeye karar verdiler.

Hâlâ Almanların kumandasındaki iki “yeni” Türk gemisine Enver Paşa tarafından Karadeniz’e açılma emri verildi ve gemiler Kırım’daki Rus üslerini bombardımana başladılar.

Haberler Britanya’ya ulaştığında Churchill Kraliyet Donanması’na Çanakkale’deki Türk savunma noktalarına saldırı emri verdi. 5 Kasım’da Osmanlı İmparatorluğu’na savaş ilan edildi.

Yunanistan Küçük Asya'yı işgal ediyor

Ortodoks Hıristiyanlıkları dolayısıyla kendilerini Bizans İmparatorluğu'nun doğal ardılı kabul ettiklerinden Yunanlar İstanbul'u her zaman kendilerine ait gördüler. Şehrin 450 yıldır Osmanlı hâkimiyetinde olduğu gerçekliğini dikkate almazlardı.

İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kilisesi patriğinin himayesi altındaki Rumlar İslam'ın diğer dinlere müsamahasından faydalandılar. Bugün bu yüksek makam hâlâ İstanbul'dadır ve başında Rum asıllı bir Türkiye vatandaşı bulunmaktadır.

19. yüzyıldaki yeni Yunan heveslerinin 1864 Girit doğumlu Elefterios Venizelos adlı kişinin özlemlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Venizelos 1913'te tahta çıkan Konstantinos zamanında hükümetteydi. Berlin Askeri Akademisi'ne giden Konstantinos Alman üretkenliğinin hayranıydı. Kral Konstantinos aynı zamanda Alman İmparatoru II. Wilhelm'in kardeşiyle evliydi. O dönemde Avrupalı hükümdarlar bazen kendilerini sıkıntıya sokan böyle evliliklerle birbirlerine bağlıydılar.

“Büyük Yunanistan” fikri hep canlıydı; bu rüya (*Megali Idea*) halk şarkılarıyla (tıpkı İrlanda'da veya Amerika'daki güney federasyonuna dahil bazı “asi” eyaletlerde olduğu gibi) yarı ciddi, yarı efsane halinde canlı tutuldu. Eğitimin de rolü oldu. 18. yüzyılda Küçük Asya kıyısındaki şehirlerde Yunan okulları açılınca öğrenciler kültürlerinden gurur duymaya ve Eskiçağ'ın Yunanlarıyla soy bağı kurmaya başladılar.

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Girit'te yaşayan Yunanlar 1897'de ayaklanma çıkardılar ve “enosis” (Yunanistan'la birleşme) amacını güttüler. “Enosis” Britanya'nın 1950'lerde Kıbrıslı Rumların çoğunluğunun anavatan Yunanistan'la birleşme gayelerini ilan ettiklerinde tanıdığı bir kelime oldu. Atina'daki düşünceye göre Girit'teki bu ayaklanma sayesinde anakaradaki Türk askerleri oraya sevk edilecekti ve Trakya ve Makedonya'ya Yunan saldırısına olanak sağlayacaktı. Böylece savaş ilan edildi. Veliaht prens Konstantinos bu harekâtın kumandanı oldu.

Ama Türkler yakın zamanda Alman askeri danışmanlığıyla yeniden örgütlendikleri ve silahlandırıldıkları için bu ayaklanmayı çok çabuk bastırdılar. Konstantinos'un Yunan kuvvetleri kumandanlığı için çok uygun olmadığı gibi, Yunan ordusunun da savaş alanında Türk ordusuna denk olmadığı ortaya çıktı. Yunanistan'ın Türkiye'ye ödemesi gereken savaş tazminatını belirlemek için uluslararası bir komisyon kuruldu ama Trakya Osmanlılara geri verilmedi. Veliaht prensin askeri yeteneği test edilmiş ve henüz noksan olduğu anlaşılmıştı.

Netice ne kadar küçük düşürücü olsa da kuvvet kullanımının birtakım kazançlar sağlayacağı fikri Yunan mantalitesine yerleşti. Alınan ders gelecekteki kazanımlar için müttefik bulunmasının şart olduğuydu.

Britanya'da Lloyd George, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da hiçbir parçası bulunmaması gerektiğini söylüyordu. Çanakkale Boğazı'nın uluslararası sulara dahil edilmesini, hatta İstanbul'u kapsayacak şekilde bütün Trakya'nın uluslararası yönetime kavuşturulmasını amaçlıyordu. (Aslında bugün de Çanakkale ve İstanbul Boğazları uluslararası sulardır. Aksi takdirde Türk hükümeti anlaşmazlığı olan herhangi bir devlete bu yolları kapatır ve Akdeniz'e, Süveyş kanalıyla Kızıldeniz'e ve Cebelitarık'la Atlas Okyanusu'na erişimini engelleyebilir. Karadeniz'de limanları olan SSCB/Rusya ve Ukrayna'yı düşünün.)

Küçük Asya içlerinin Osmanlılar tarafından ele geçirilip onların hâkimiyetine girmesi ve nihayetinde Bizans'ın 1453'te fethiyle devam eden yüzyıllarda köylülerin Müslümanlığı kabulü sonrasında kalan Rum/Hıristiyan unsurlar Ege Denizi'ne erişimli kıyı yörelerinde yoğunlaştı. Bu sonuç iki tarafa da yaradı çünkü Yunanların ticari girişimlere daha çok eğilimleri vardı ve gemicilik faaliyetleri daha fazlaydı. Yeni fatihlerin bunlardan pek haberi yoktu ve çiftçilik yapmaktan daha memnundular. Bu yüzden bu statüko yüzyıllarca devam etti.

1990'larda Marmaris yakınlarında bir köyde bir Türk çiftçiyle yaptığım konuşmayı hatırlıyorum: "Biz çiftçiyiz" dedi ve ufuktaki adayı göstererek, "onlar (Yunanlar) balıkçı, ama hepimiz de Egeli insanlarız. Biraz biz Yunanca konuşuyoruz, onlar biraz Türkçe. Biz

onların bayramlarına davet ediliyoruz, onlar bizimkine. Kimse pasaportla falan uğraşmıyor. Şimdi bizim sorunumuz çocuklarımızın birbirleriyle İngilizce konuşuyor olması.”

Anadolu yarımadası yüzyıllarca nispeten barış içinde kaldı ve bu süre boyunca Doğu Hristiyanlığının başkenti (Konstantinopolis) hem boyutlarıyla hem de görkemiyle büyüdü. Batı başkenti (Roma) birçok yenilgiye uğradı. Atina’nın da Slav istilalarına maruz kalmasıyla Konstantinopolis yavaş yavaş Yunan dünyasının *de facto* başkenti haline büründü.

Osmanlı İmparatorluğu’nun 1918’deki yenilgisinden sonra ganimetin bölüşülmesi için birçok uluslararası konferans düzenlendi. Muzafferler arasındaki Yunanistan epey büyük bir pay bekledi. Venizelos 1918’de Londra’ya gitti ve İzmir/Smyrna’nın merkezini oluşturduğu kıyı bölgeleri ve adaları kapsayan bölgede (Kıbrıs ve Girit’i buna katmadan) Yunanların Türklerden sayıca daha fazla olduğunu gösteren birtakım rakamlar açıkladı. Nüfusunun büyük kısmı Hristiyan olsa da İzmir’in önerilen bu bölgenin ortasında, Anadolu içindeki Türklerin buğday ve kuru meyve satmalarına olanak verecek bir serbest bölge olmasına razıydı. Venizelos’un ayrıca Karadeniz boyundaki Yunanlardan kaynaklanan ve kurulan yeni “Büyük Yunanistan”ın güvenliğiyle ilgili bir sorunu vardı. Burası Yunanistan’dan fazla uzakta kaldığından bu bölgenin yeni kurulacak Hristiyan Ermenistan’a bırakılmasını önerdi.

Türkiye kaybeden ülkelerden olduğu için 1918’deki Paris Konferansı’na katılmadı. Britanya ve Fransa Venizelos’u destekler göründüler. ABD bu talepleri onaylamıyordu ve İtalyanların tutumu “Bize ne kaldı?” diye sorar gibiydi.

Türkiye açısından netice şu oldu: 1919 Mayıs’ında İtilaf Devletleri’nin desteği ve korumasında bir Yunan birliği İzmir’e çıkarma yaptı. Şehirdeki Türk askerleri kışlalarından çıkarılmamışlardı ama Yunan askerlerinin şehirdeki yürüyüşleri sırasında bir silah ateşlendi. Yunanlar ateş açarak karşılık verdiler. Kışlalarındaki Türk askerleri teslim olsalar da işgalciler tarafından kötü muameleye tabi tutuldular ve 300-400 civarında yaralı verdiler. Şehirdeki düzen bozuldu, çeşitli toplumlardan insanlar birbirleriyle çarpışmaya başladılar.

Yunanlar iç bölgelere ilerlediler, bu yürüyüş sırasında feci sahneler yaşandı. Aydın şehri alındı, yakılıp yıkıldı. Her iki tarafın türlü taşkınlıkları oldu ama Türkler anavatanlarını işgale gelmiş yabancı bir kuvvete karşı savunma halindeydiler.

Türkler mağluplar arasında oldukları için Almanlar gibi bir parça toprak kaybedeceklerinin farkındaydılar ama temsilci göndermedikleri bir konferansta kabul edilen böyle bir işgali öngörmemişlerdi ve karşılık vermek üzere bir şeyler tasarlamaya başladılar. Bu arada nihai liderleri Mustafa Kemal (ki daha sonra Soyadı Kanunu çıktığında Atatürk) kendisini göstermeye başlamıştı. Mustafa Kemal 1915'te Çanakkale savunmasında kahramandı.

Mustafa Kemal Türkiye'nin doğusunda önemli bir göreve atanınca devam etmekte olan karışıklıklardan uzakta kaldı. Bu sayede kişisel itibarı ve organizasyon yeteneğiyle İstanbul'dan ve İzmir'deki bu işgali mümkün kılan yabancılardan uzakta yeni bir hükümet oluşturmaya başladı. Haziranda İtilaf Devletleri'nin planlarına ve bunların padişah tarafından uysalca kabul edilmesine karşı çıkan bir protokol imzaladı.

Sultan VI. Mehmed'in (Vahideddin) onayladığı yeni bir antlaşma (Sevr, 1920) Yunanistan'a Edirne'nin içinde bulunduğu yeni Türk toprakları hediye etti. Ankara'daki yeni hükümet bu antlaşmayı tanımadı. Yunanlar bazen Kemalistler diye anılan bu yeni milli kuvvetlerle savaşmak zorunda olduklarını anladılar. Ama Anadolu içlerine çok ilerlediklerinde, hasımlarının daha doğuya çekilip Yunan destek hatlarından fazlasıyla uzaklaşacaklarını da fark ettiler.

Yunanistan'da yapılan seçimde herkes için sürpriz bir sonuç çıktı ve Kralcılar zafer kazandılar (babam günlüklerinin 159. sayfasında seçimlere hile karıştırıldığını belirtir). Kral Konstantinos'un yeni devlet başkanı olması Atina'da büyük sevinçle kutlandı. (Önceki kral Alexander evcil bir maymun tarafından ısırıldıktan sonra yarasının iltihaplanması yüzünden üç hafta içinde ölmüştü.) Venizelos istifa edip Paris'e taşındı.

1921 başlarında Yunan hücumu Bursa'dan güneydoğu yönüne ve güneyden de kuzeydoğu yönüne büyük bir kararlılıkla başladı. Türkler kış aylarını belirli mevkiele güçlendirmek ve askerlerini eğitmekle geçirdikleri için Yunanlar ilk defa ciddi anlamda direnişle

karşılaştılar. Geri püskürtüldüklerinden ilk yenilgilerini almaya başladılar.

Ağustosta Mustafa Kemal Ankara merkezli Türk ordusunun başkumandanı seçildi ve başkentin 65 kilometre güneybatısındaki Sakarya nehrini savunma çizgisi olarak belirledi. Hattın dışında kalıp çok büyük can kaybıyla düşman eline geçen kasabaları savunmadığı için büyük eleştiriye uğradı ancak bu taktiğin en doğrusu olduğunda ısrar etti. Üç hafta içinde Yunanların levazım destek hattı devamlı Türk saldırılarıyla ortadan kalktı ve Yunan ordusunun Türklerin önceden hazırladığı savunma noktalarına saldırıları kendileri için felaketle sonuçlandı. Mustafa Kemal'in taktiği doğrudu.

İzleyen kış aylarında Yunan birlikleri çeşitli kasabalardan geri çekildi. Yunanlar daha ileri gitmenin kabul edilebilir yollarını birçok uluslararası manevrayla aramaya çalıştılar. 1922 Ağustosunda Dumlupınar Savaşıyla Yunan ordusu için son görüldü. Yunanların hızla Ege'ye geri çekilmelerini eylülde İzmir'e saldırıları izledi. Bu saldırı ve ardından İtilaf Devletleri filosunun hiçbir şey yapmadan izlediği kıyım ve yangın gayet iyi belgelenmiştir, en son özellikle Giles Milton'ın *Paradise Lost* adlı eserinde.

1923'te Lozan Konferansı yapıldı. Konferans ilk önce 1922 sonlarında Avrupa'daki Müslümanlar ve Anadolu'daki Hristiyanlar sorununa çözüm olarak nüfus mübadelesini öngören radikal öneriyi ortaya koymak için toplandı. Aslında bu süreç fiili olarak bir şekilde başlamıştı: Çoğunluğu kadın ve çocuk çaresiz Yunanları kurtarmak ve hakkında çok az şey bildikleri anavatanlarına götürmek üzere Ege limanlarına birçok gemi sevk edilmişti. Yaklaşık 1.5 milyon Yunan Anadolu'dan (Batı Türkiye'den) Yunanistan'a ve 500.000 Türk de Yunanistan'dan Anadolu'ya göç etti.

Bu resmi bildiriyle zorunlu mübadeleye gereksinim olduğu onaylandı. Yunanlar açısından bakıldığında, çoğunluğu bu yolculuğu çoktan yapmıştı.

Bu antlaşmayla "Büyük Yunanistan" rüyası tarihe gömüldü. 29 Ekim 1923'te yeni Türkiye Cumhuriyeti kuruldu ve Mustafa Kemal ülkenin ilk cumhurbaşkanı oldu.

Kronoloji

1900 Eylül

II. Abdülhamid Alman yardımıyla İslam'ın kutsal şehirlerine varacak Hicaz demiryolu için ödeme başlatır.

1903 Ağustos / Eylül

Makedonya'da Türk hâkimiyetine karşı ayaklanma Batı Avrupa'nın büyük protestolarına neden olacak şekilde şiddetle bastırılır.

1905 Mart

Girit'te Yunanlar Türk egemenliğine karşı ayaklanırlar.

1908 Temmuz

Makedonya'daki Jön Türkler sultana karşı isyan ederler. Onları bastırmak üzere gönderilen askerler firar eder.

1908 Aralık

Jön Türk çoğunluğa sahip Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın ilk toplantısı

1909 Ocak

Milliyetçiler sadrazamı istifaya zorlarlar.

1909 Nisan

31 Mart vakası

1910 Aralık

Yunanistan'daki seçimleri Venizelos kazanır.

1912 Nisan

Türkiye Çanakkale Boğazı'nı uluslararası geçişlere kapatır. 1 Mayıs'ta tekrar açılır.

Eylül-Aralık

Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağ orduları Türkiye'ye karşı.
Balkan Savaşı: 20 Aralık'ta barış imzalanır.

1913 Ocak

Sakız adasındaki Türk garnizonu Yunanistan'a teslim olur.
Yunanlar adayı alır. Barış görüşmeleri askıya alınır.

Şubat

Bulgarlar Türkiye'ye yeniden savaş açar.

Nisan/Mayıs

Türkiye Bulgaristan'la yeni barış imzalar.

Haziran

Bulgaristan Yunanistan ve Sırbistan'a saldırır.

Temmuz

Türkiye yeniden savaşa girer; Edirne Bulgaristan'dan geri alınır.

Eylül

Yeni antlaşmayla Bulgaristan sınırı çizilir.

Kasım

Alman General von Sanders I. Kolordu Komutanı olarak atanır.
Türkiye ve Yunanistan arasında Girit'in de aralarında
bulunduğu birçok Ege adasının Yunanistan'a verilmesine dair
antlaşma imzalanır.

1914 Haziran

Yunanistan üç adayı daha ilhak eder.

Ağustos

- (1) Türkiye-Almanya anlaşması imzalanır.
- (4) Britanya Almanya'ya savaş ilan eder.
- (12) Britanya Avusturya-Macaristan'a savaş ilan eder.

İki büyük Alman savaş gemisi (*Goeben* ve *Breslau*) Doğu Akdeniz’de Britanya donanmasından kaçmayı başarıp Türk sularına girerler. Britanya’nın teslim etmeyi reddettiği iki gemi yerine Türk donanmasına katılırlar.

Ekim

- (1) Türkiye Çanakkale Boğazı’nı kapatır.
- (29) Alman subaylar komutasındaki Türk savaş gemileri Rusya’nın Karadeniz limanlarını bombalar.

Kasım

- (2) Rusya Türkiye’ye savaş açar.
- (5) Fransa ve Britanya Türkiye’ye savaş açar.

1915 Mart

Britanya ve Fransa filoları Çanakkale saldırısında başarısız olur. Üç gemi batar.

Nisan

İtilaf kuvvetlerinin İstanbul’u ele geçirmek amacıyla yaptıkları Gelibolu çıkartmaları

Mayıs

Rusya’nın doğudaki saldırısı sırasında Rusya’yla ittifaka gireceği düşünülen 1.8 milyon Ermeni Türk hükümeti tarafından doğu illerinden sürgüne gönderilir.

Ağustos

İtalya Türkiye’ye savaş açar.

Eylül

Bulgaristan, Almanya ve Türkiye ile askeri antlaşma imzalar. Yunan ordusu mobilize edilir.

1916 Ocak

İtilaf kuvvetlerinin son birlikleri Gelibolu’dan geri çekilir.

Mart

İtilaf devletleri Türkiye'yi paylaşmakta anlaşılır.

Ağustos

Türkiye Rusya'ya savaş açar.

1917 Ocak

Türkiye önceden imzalanmış “yeni” sınırları çizen anlaşmaları lağveder.

Şubat

ABD Almanya ile diplomatik ilişkilerini keser.

Nisan

ABD ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler kesilir.

Haziran

ABD askerleri Fransa'ya varır.

1918 Temmuz

Rus çarlık ailesinin idamı (eski çar II. Nikolay ve ailesi)

Eylül

Filistin'deki Türk direncinin kırılması

Ekim

(14) Türkiye ABD Başkanı Wilson'a ateşkes öneren mesaj iletir.

(30) İtilaf Devletleri Türkiye'yle ateşkes imzalarlar.

Kasım

(1) Britanya ve Fransa birlikleri İstanbul'a girer.

(11) İtilaf Devletleri ile Almanya arasında ateşkes imzalanır.

1919 Şubat

Başkan Wilson Paris Barış Konferansı'nda Milletler Cemiyeti önerisini ortaya koyar,

25 Mart'ta öneri kabul edilir.

Mayıs

İtilaf kuvvetleri tarafından desteklenen Yunan birlikleri Küçük Asya'daki en önemli Ege limanı İzmir'e (Smyrna) çıkarma yapar.

Haziran

Mustafa Kemal ve diğer Türk milliyetçileri İtilaf Devletleri'nin Türkiye üzerindeki planlarına ve sultanın uysalca bu planları kabul etmesine karşı çıkan bir bildiri imzalarlar (Misak-ı Milli).

Temmuz

Mustafa Kemal liderliğinde İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu bölme tasarılarına karşı Erzurum'da kongre düzenlenir.

1920 Şubat

İtilaf Devletleri İstanbul'un Türkiye'de kalacağını ancak Çanakkale Boğazı'nın uluslararası idarede olacağını ilan ederler.

Mart

Sultan İstanbul'daki parlamentoyu kapatır. Bazı milliyetçiler tutuklanır, bazıları Ankara'ya kaçar.

Nisan

Mustafa Kemal başkanlığında yeni meclisin açılışı

Mayıs

Önceden Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan topraklar Britanya ve Fransa'ya dağıtılır.

Temmuz

Yeni Kral Alexander hâkimiyetindeki Yunanistan Edirne'yi işgal eder.

Ağustos

Türkiye'den parçalar Sevr Antlaşması ile Yunanistan'a verilir.

1921 Ocak

Yunanlar Anadolu'da saldırıya geçerek Türk-Yunan savaşı başlatırlar.

Şubat

Londra'da İtilaf Devletleri, Türk milliyetçileri ve sultanın gönderdiği temsilciler arasında barış konferansı düzenlenir.

Nisan

Anadolu'da Türk zaferlerini takiben Yunanlar geri çekilmeye başlarlar.

Temmuz

Yunanlar kuzeydoğu yönünde Ankara'ya doğru karşı atağa geçerler.

Ağustos

Sakarya Savaşı'nda Yunanlar yenilir ve kıyıya kadar çekilirler.

Ekim

(13) Rusya Ankara'daki yeni hükümeti tanır.

(20) Fransa Ankara hükümetiyle antlaşma imzalar.

1922 Mart

Paris'teki İtilaf Devletleri konferansından Yunanistan ve Türkiye'ye ateşkes tavsiye edilir.

Temmuz

İzmir'deki (Smyrna) Yunan toplumu liderleri Anadolu'nun Yunanca konuşan kesimleri için özerklik ilan ederler.

Ağustos

Türkler Yunanları Afyon'da bozguna uğratır.

Eylül

Türkler İzmir'i Yunanlardan geri alır. Çok sayıda Yunan ölür.

Ekim

(13) Yunan-Türk savaşı bir ateşkesle sona erer.

Kasım

(1) Saltanatın kaldırılması.

(17) Son sultan Türkiye'yi terk eder.

1923 Temmuz

Lozan Antlaşması'nın ardından 1.5 milyon Yunan Türk topraklarından Yunanistan'a, 500 bin Türk Yunanistan'a verilen topraklardan Türkiye'ye göç eder.

Ekim

Mustafa Kemal cumhuriyeti ilan eder ve cumhurbaşkanı seçilir.

1924 Mart

Yeni meclis Türkiye'nin laik bir devlet olduğunu ilan eder.

Birinci bölüm

Marie Lyster'in (1865-1965) günlükleri

I. Cilt

Şubat 1916¹

22 Şubat 1916

Her gün birkaç satır yazmaya karar verdim. Şimdiye kadar yetkililer arama yapmaya gelirler diye korkuyordum ama bu zamana kadar öyle bir şey hiç yaşanmadığı için burada başımızdan geçenleri yazacağım ve umarım bu başımı belaya sokmayacak.

Kapıcı Simon ekmek için artık günde 18 kuruş kadar para ödüyor. Askerler ekmeklerinin somununu 6 kuruşa satıyorlar ve birçok kişi ailelerini besleyebilmek için bu astronomik fiyatı ödüyor. Şimdiye kadar ekmeğe öyle abartılı paralar ödemedik.

Yaşlı ve hasta annem için karakoldan vesika [oturma izni] aldım. Hizmetçi bunu sabah duymuş, ben de aceleyle gidip doğru olup olmadığını öğrendim. Yolda tesadüf M. Lactec'e rastladım, bana eşlik etti, ama o gelmese de yalnız başıma da halledebilirdim. Bayağı bir iş kadını olmaya başladım! Zavallı ben! Keşke zavallı kocacığım yanımda olsa da bu işleri halletse. Bu vesika neye yarar, merak ediyorum.

Ekmekten başka önemli bir sorun bozuk para edinmek; dün bütün servetim 1 buçuk paraydı [40 para = 1 kuruş], hizmetçiye vereyim diye dışarı çıkıp xxxx'ten 2 kuruş borç almak zorunda kaldım. Ama anlaşılan bozması kolay olsun diye çeyrek liralık banknotlar çıkmış. Saat 9 gibi bozuk para bulmak için sokağa çıktım. Dört değişik dükkân denedim ama sonunda Harty'ye (s. 106) gitmek zorunda kaldım. Orası biraz daha pahalı. 4 okka patates, 1 okka kuşyemi, 4 galeta ve 3 yumurta için 23.5 ödemek zorunda kalınca kendimi çok kötü hissettim. Normal zamanda bunlara 8 kuruş öderdim. Bu fiyatlara aldığımız şeyleri yemeden önce epey acıkmış olmamız gerekecek.

Dönünce kanaryalara baktım ve öğlene kadar annemin odasında

çalıştım. Öğlenden sonra ekmek almak için çıktım; meğer ekmek sabah 9 civarı bitmiş, boşuna yürümüşüm ama en azından yarın [hizmetçi] Efstaffia'yı ne zaman yollayacağımı öğrenmiş oldum.

Cuma: Dün yazmadım. Yarın annemi yatakta bırakıp saat yedide çıkacağım. Dün Tophane'ye yürüdüm, sonra da yukarıda Alman Elçiliği'nin oradan geçtim. Bir buçuk saat kadar sürdü. Hava çok güzeldi. Erken olduğu için hiç kadın görmedim, ve tabii hiçbir lady de. Birileri bana eşlik ettiğinde onların arkadaşlığından hoşlanıyorum, yürüyüşlerinden değil.

Annemle birbirimize söyleyecek çok az şeyimiz var. Sadece sevdiklerimizin nasıl olduklarını merak ediyoruz. Nina [Mme. Primi diye biri] bizi görmeye sık sık geliyor; zavallı bayağı zorlanıyor ve yaptığımız bu tasarruf tedbirleriyle hep sorunu var. Mr. Jalls [komşu?] ona yardım etmeye söz verdi, ama geçen hafta buradan ayrıldı. İtalya'ya yolculuğu çok zor, hatta tehlikeli olacak. Biz İtilaf Devletleri vatandaşlarının sınır dışı edilmemiz durumunda bile buradan uzaklaşma imkânımız pek olmuyor, o yüzden aslında burada tıkdık kaldık.

28 Şubat: [Hizmetçi] Efstaffia annesine bakmaya gitti ve bir asker ekmeğini 8 kuruşa satmak için geldiğinde oradaydı. Kadınlar ve adamlar ekmeği kimin alacağı konusunda tartışmışlar. Bir banknotu bozmak için bankaya gittim. Çamaşırcı kadına 30 kuruş borcum var. Aynı miktarı hizmetçiye verdim. Öbür parayı hamalın ücretini ödemek için saklıyorum; para uçup gidiyor. Alfred görevinin başına gitmeyeli bir yıl olduğundan banka maaşını ödemeye devam edecek mi diye merak ediyorum. Öyle bir şey olursa çok zora düşeriz. Keşke bir haber gelse; son haber almamızın üzerinden bir ay geçti. Henry'nin [en büyük oğlu, benim babam] son mektubu 21 Aralık tarihli.

Fransa'daki bazı Alman zaferlerini duydukça moralim bozuluyor. Mr. Appell [ondan İngilizce dersleri alan bir Alman] geldi. Tam takım üniforma içindeydi. 1914'ten beri orduda. Önce Rusya'da, sonra Sırbistan'da ve Çanakkale'de bulunmuş. Britanyalıların orada çok güzel şeyler bıraktıklarını söyledi. Britanya ve Fransız gazetelerinin

Almanya’da kıtlık nedeniyle ayaklanmalar çıktığını yazdığını ancak bunun doğru olmadığını anlattı. Almanya’da kimse aç değilmiş. Kaç askere komuta ettiğini sorduğumda çok ihtiyatlı davrandı. Şimdi üsteğmen olmuş. Avusturya’dan altın bir madalya, Türkiye’den bir nişan almış. Tüm bu haberler beni çok üzdü. Bu feci savaş ne zaman sona erecek?

29 Şubat: Sabah Sylvia Macarthy [İngilizce dersi veren eski bir arkadaş] geldi ve ayırdığı bir ekmeği getirdi. Kroşe yapmayı öğretti. Bana bir motif verdi ve dikişleri yazdı. Biraz uğraştıktan sonra yapabildim. Yararlı ve eğlenceli bir iş olduğu için öğrenmeyi hep istemiştim. [90’lı yaşlarında hâlâ kroşe yaptığını hatırlıyorum.]

1 Mart: Bu öğlen yemekten sonra 15 liramı [herhalde kocasının bir ödemesi veya maaşı] almaya bankaya gittim. Müdürler büyük bir bakkaliyeyle anlaşma yapmışlar, banka memurlarına toptan fiyata satış yapılacaktı. Ne kadar ucuza satılsa da yine de çok pahalılar. Niye haber alamadığımı anlamıyorum. Onlara Virginie’ye [?] yazabileceklerini ve haberlerini bu yolla [?] alabileceğimi söyleyip durdum. Henry de öbür çocuklar gibi Selanik’ten kartpostal yazabilir.

5 Mart: Dün erzaklar için bankaya gittim. Neredeyse iki saat bekledim. Türk bir kadın bir mektup yazdırmak için geldi ve bu sırada sürekli sigara içip durdu. Kül tablasına bıraktığı izmaritleri söndürmediği için yanıp durdular. Daha fazla dayanamayıp kalktım ama çıkışta Mr. Kastopulos’la karşılaştım. Çok kibardı ve işleri benim için halletti. Eğer bu işin bu kadar sorun olacağını bilse hiç başlatmayacağını söyledi. Teşekkürden çok şikâyet işitmiş gibi. Yarın sevgili Henry’nin doğum günü. Nerede? Bu savaş hiç bitmeyecekmiş gibi. Görünen o ki İsveç bize karşı dönmüş ve Romanya’nın da onu takip etmesi bekleniyor. Bir gemi daha, içinde askerlerle batmış. Bu savaş meydanında ölmekten daha fena. Tanrı sevgili Henry’ni korusun. Adresini ve birliğini bilsem ona yazardım. Şimdi 28 yaşında ve Freddy de 19 olacak. İkisi de iyi çocuklar, Tanrı onları dürüstlük ve dindarlıktan ayırmasın, Hristiyan kadınlarla evlensinler, karıları onlara iyi yoldaşlar olsun ve çocuklarına iyi annelik etsinler diye dua ediyorum. Beni seviyorlar ve bana saygı duyuyorlar sanıyorum. Bu da

beni çok memnun ediyor.

12 Mart: Moralimizi düzelterek hiçbir haber yok, aksine anlaşılan Verdun yakınlarında bir kale düşmüş. Bazıları kötümser olmakta ısrarcı. Kasabımız, başka bazı insanlar gibi, Mayıs ayında barış yapılacağını söylüyor. Bunu anlattığımda annem gülüp geçiyor. Onlar da diğerlerinin bildiği kadarını biliyor; kimsenin yeni bir şey öğrendiği yok ve hepimiz dolaşan dedikoduları tekrarlayıp duruyoruz. Çok azımız gazetede çıkan haberlere inanıyor, yabancı gazeteler bile doğruyu söylemiyor.

18 Mart: Birkaç gün önce bir grup insan mektuplarını *valise diplomatique* ile seyahat eden bir Yunan diplomatı aracılığıyla İtalya'ya yolladıkları için tutuklanmışlar. Hepsi hapiste duruşmalarını bekliyorlar. Eğer mektuplarında siyasetten bahsettiyseler haklarında pek hayırlı olmayacak. Ailelerine acıyorum, ama hakkında hiçbir şey bilmedikleri konulardan neden bahsetmek isterler ki?

26 Mart: Bir haber varmış, AC'ye [Avusturya Elçiliği?] çağırdılar. En güzel kıyafetlerimi giydim çünkü dairedaki küçük memurları etkilemek lazım. Yoksa seni küçümsüyor ve bekletiyorlar. İskenderiye'den [?] gelmiş, benim ve annemin durumunu soran bir tür matbu mektup olduğunu görünce çok hayal kırıklığına uğradım. Onlara iyi olduğumuz cevabını vermelerini söyledim.

2 Nisan: Bir haftadır yazmadım ama o kadar az şey yapıyorum ki yazma gereği duymadım. Her gün birbirinin aynısı.

30 Nisan: Canlarımın elinden 10 Nisan'da çıkan mektuplar 21 Nisan'da elime ulaştı. Yani nispeten yakın tarihliler. Henry'nin [babam] hayatı tam onun için dilediğim hayat, tabii ki her zaman büyük ve daimi bir risk mevcut [İstihbaratta Yunan komitacılarla çalışıyordu –Bkz. kendi günlüklerinde s. 123-142]. Bu şekilde zengin olamaz ama bankada [babası gibi Osmanlı Bankası'nda] çalışmakla da zengin olmayacaktı. Ticaret için yaratılmamış.

17 Mayıs: Artık annemin bir sene önce, 15 Mayıs'ta kaza geçirdiği

zamanki kuvvetine sahip olmadığına kuşku kalmadı. [Bu, yaşlı kadının sonradan Türkiye dışına seyahat etmesine engel olacak şekilde düştüğüne dair elimdeki tek referans. Ama o zaman da yıl 1915 olacaktı, yani 1914 Ağustosu'ndaki savaş ilanlarından dokuz ay kadar sonra.]

20 Mayıs: [Babaannem hizmetçisi Efstaffia'yı kovuyor. Nedenleri anlatılamayacak kadar karışık.]

2 Haziran: Dün evliliğimizin 29. yıldönümüydü. Alfred'in beni düşündüğüne eminim. Bu korkunç savaşta ne olursa olsun, bir başka savaş görmeyeceğiz. Barışa dair dolu hikâye dolaşıyor, inşallah hemen yapılır. Gelecek ne kadar belirsiz. Alfred işine dönecek mi? Henry kurtulacak mı? Freddy [küçük oğlu, amcam] yeni işini bırakacak mı? Tizza [kızı Edythe] ne yapacak? Tanrı en iyisini bilir. Müsterihim çünkü Tanrı bütün zorluklarımızda bize açıkça yardımcı oldu.

5 Haziran: Yeni bir hizmetçim olacak. Birkaç gündür hizmetçi yoktu ve evde süpürme ve temizleme ihtiyacı hissediliyor. Ama cebim de durumun farkında.

10 Haziran: Sevgili İngiltere'nin başına neler gelmiş! Skaggerak'ta bir deniz savaşı olmuş ve çok sayıda gemi ve asker yitirilmiş. Hele dün *Hampshire* Lord Kitchener ve tüm tayfasıyla beraber yok edilmiş. Çok üzücü, Tanrı bütün o zavallı denizcilere rahmet eylesin. Arthur'un oğulları da onlar arasında çıkacak diye korkuyorum. [Bu eniştesi Arthur Edwards Lyster'a bir gönderme olmalı. Arthur Edwards Lyster Great Baddow, Essex'tendi. Üç oğlu, bir kızı vardı. En büyük oğlu Kraliyet Donanması'nda Teğmen Arthur Lumley St. George Lyster savaştan sağ çıktı ve İkinci Dünya Savaşı'nda Uçak Gemileri Tuğamirali rütbesine yükseldi. Ondan "Arthur" diye bahsettiğine göre onunla tanışıyordu veya onun o zamanki konumunu biliyordu.] Deniz savaşının ilan edilmesiyle her yere bayraklar asıldı ve zafer gazetelerde ve Alman kulübünde anlatıldı. Çok üzıldüm. Böyle mühim bir hayat nasıl da son buldu. Lord Kitchener'ın

kurtulduğuna dair söylentiler çıktı ama korkarım bu doğru değil. Aklımda kaldığına göre Tizza subaylarla ve başka kızlarla *Hampshire*'da akşam yemeği yemişti. O akşam nasıl da hoşuna gitmişti ve ben onun gitmesine izin verdiğim için nasıl da sevinmişim. İngiltere'deki herkes bu kaybı hissetmiş olmalı.

12 Haziran: Yaşlı bir kadın [Katrina] tuttum. Çok fakir ve hayatta kalmasını sağlayacak bir iş arıyordu. Dürüst, temiz ve düzgün görünüyor. Sadece 60 kuruş ödüyorum.

Taksim yakınlarında bir yangın çıktı ve sigortam olmadığından başka bir yangın ihtimali karşısında korkuya kapıldım. Firmaya birini yollayıp bizi 900 liraya sigortalasınlar diye haber yolladım, ama sadece altı ay için, yoksa çok dara düşerim.

21 Haziran: Ne sıcak! Çok boğucu. Bize bütün yabancıların evrakı ve iki fotoğrafıyla kaydolmaya gelmeleri gerektiği söylendi. Daha önce kaydedildiği için Amerikan pasaportumu almadım çünkü gerek yoktur diye düşündüm. Ama onu istedikleri zaman eve gelip sonra tekrar gitmek zorunda kaldım. Önceden görevliye adımın Marie olduğunu söylediğim için, Mrs. A. J. Lyster ibaresini gördüğünde bu pasaportun benim olmadığını söyledi. Biraz güçlkle de olsa benim olduğuna ikna edebildim.

5 Temmuz: Hâlâ korkunç bir sıcak var, savaşıyor o zavallılar... Canlarımın eline kart geçiyor mu merak ediyorum. Büyük ihtimalle okudukları gazetelerde burada kolera olduğumuz yazıyor. Umarım bu onları tedirgin etmez çünkü öyle değil; bu normal yaz ishali [?]. Bize eğer aşı olmazsak ekmek izinlerimizin yenilenmeyeceğini söylediler. Annem için muafiyet sağlamaya çalışıyorum çünkü üzerinde deney yapılacak kadar sağlam olmadığını zannediyorum. Apartmanda başkalarına bakmaya gelen bir Yunan askeri doktoruyla anneme muafiyet istemek ve tavsiye almak için konuşmaya karar verdim. Çünkü ekmek izinlerini veren adam hâlâ zorluk çıkarıyor. Doktor annemin kesinlikle muaf olduğunu ve kalbinin yaşı için harika durumda olduğunu söyledi. Ama benimki çok tatmin edici değilmiş. Bana serum taktı, bu işlem hiç de canımı acıtmadı ama aşı kâğıtları

hakkında hiç konuşulmadı. Aşı kâğıtları olanlara da hiç sormamışlar ve şimdi ekmeğimizi düzenli şekilde alabiliyoruz.

20 Temmuz: Son sterlinimi ihtiyaç duyduğum birçok şeye harcayacaktım ve ay sonuna kadar kalan on günü nasıl geçireceğimi kara kara düşünüyordum. Satın aldığımız masanın çekmecesinde bulduğumuz kırtasiye malzemelerini satmayı kafaya koymuştum. Sigorta için harcadığım parayı telafi etmek için Alfred'e yazıp ondan azıcık fazla para rica ettim. Kim bilir artık Lozan mı yoksa Bükreş üzerinden mi bunu alacak ve alırsa ne zaman gerekeni yapacak. Sonra Alfred'in çekmecesinde oyun kâğıtları buldum. Bunların kıtlığı çekiliyor diye duymuştum. Bunların gerisinde ağzı kapalı, küçük bir kutu buldum ve tereddüt etmeden açtım. Ne büyük lütuf ve nasıl bir rahatlama! Kutuda iki Türk lirası ve bir İngiliz sterlini duruyordu. Onları neredeyse uzun süredir görmediğim bir arkadaş gibi öpecektim. Alfred'in onları padişahın Bursa ve Edirne'ye yaptığı geziler anısına basılan altın paralar olduklarından kaldırdığını biliyorum. İngiliz sterlini 1824'ten kalmaydı. Tanrı beni gözetiyor, bense asla yeterince şükretmiyorum. Aziz Antonio'ya [kayıp eşyaların koruyucu azizi!] yine kutuda bulduğum 9 kuruşluk bir gümüş parayı adadım. Bir şeyler verebilmek ne zevk ve ne lüks! Şimdi bu altın karşılığında ne alabileceğime bakmam lazım, çünkü altın revaçta. İngiliz parasını saklayacağım çünkü bu ay ona ihtiyacım olmayacağını umut ediyorum.

28 Temmuz: Amerikan Elçiliği'ne gidip Alfred'e burada iyi olduğumuz haberini yolladım. Bir de Henry'ye. Mesajım Bern üzerinden gidecekmiş. Alfred'e mesajımda annemin yaşlanmakta olduğunu söyledim. Bunu mektupta söyleyemem çünkü bizim ülkemizden bahsettiğim sanılabilir.

Kömür pahalandı. Harty yeni sipariş kabul etmiyormuş ama bizim için bir şeyler ayarlayacakmış. Evde sadece bir teneke petrol [kerosen/parafin?] kaldı, hiç yakıt olmadan kışı nasıl geçiririz diye düşünmeye cesaret edemiyorum. Birçok insan çekisi 115'e odun aldı. Kilerde bir çeki kalmış olmalı. Daha az çıkacak korkusuyla gidip bakmayı erteleyip duruyorum. Geçen sene çok az yaktık, o yüzden

belki de daha fazla çıkacak. Pazar günü savaş ilanının yıldönümü. Babamız kutsal Papa bütün dünyadaki çocukların kutsal ekmekten almalarını emretti. Bence çok mükemmel bir fikir çünkü Tanrı tüm iyiliğiyle babaları savaşta da olabilecek miniklere muhakkak kulak verecektir.

2 Ağustos: En son çıkan korkunç haber, Kandilli’de yaşayan hasım devlet vatandaşlarına ülkeyi terk etmeleri için 48 saat tanındığı. Oradaki yaşlı bir kadın on beş yıldır evinden çıkmamış. Hepsine ayrılmak çok zor gelecek. Bütün ellerindeki evleri ve içindeki birkaç parça şey. Büyükada’dakilere de evlerini boşaltmaları söylendi ama öyle ya da böyle birçoğu orada kalmaya devam etti. Sadece emre inananlar aceleyle gittiler, diğerleri oyalanıp kalabilmeyi ümit ettiler.

6 Ağustos: Sevgili Tizza’nın doğum günü! Tanrı onu korusun. Doğduğunda günlerden pazardı ve öğlen vakti *angelus* çalınıyordu. [Angelus Katolik kilisesinde sabah 6’da, gün ortasında ve akşam 6’da olmak üzere çanın üç defa çalınması yoluyla yapılan bir dua çağrısıdır.] Tizza doğduğunda Henry’den ve özellikle Leslie’den [ölü doğmuş bir oğul] daha ufaktı, o yüzden umudumu yitirmiştım. Ama sonra bana kız çocukların böyle olduğunu söylediler. Sevgili Dr. Patterson ne kadar nazikti. Alfred hep kız istemişti, o yüzden ona “Edith ile Marie sevgilerini yolluyorlar” diye telgraf çekmiştik [burada “Edythe” diye geçmiyor]. Beşiğimiz Filibe’deydi ve bebek için tuttuğumuz bebek arabası kaybolmuştu. Bir çekmecenin içine küçük bir şilte koyup iki sandalyenin üstüne yerleştirdik. Çok rahat bir beşik oldu ve bebek de çok memnundu. [1913’te rahip H. L. Lyster Denny tarafından özel olarak bastırılan “Lyster” aile kitabında 61. sayfada “James Leslie, d. 1891, Filibe, Bulgaristan’da bebekken öldü” bilgisi girilmiş. Babaannemin anlaşılan yanında kocası yokken niye burada olduğunu açıklayamıyorum.]

10 Ağustos: Yine ekmeksiz kalma tehlikesi belirdi. Romanya sınırı kapatırsa aç kalacağız. Eğer işler hallolmazsa önümüzde ne felaket bir kış var. Bazıları savaşın önümüzdeki birkaç aydan fazla süremeyeceğini söylüyorlar, savaşan taraflardan bazıları teslim olmak

zorunda kalacakmış. Bazıları da bunun hasımlarımız için ölüm kalım meselesi olduğu için son raddeye kadar devam edeceğini söylüyorlar. Bu arada ne kadar çok genç insan ölüyor. Kendimi meşgul etmek için Alfred'in ceplerde, kutularda ve çekmecelerde bulduğum pullarını düzenliyorum. Sonra Freddie'ninkilere bakacağım.

12 Ağustos: ABD Elçiliği'ne çağrıldım. Beklerken Jim Fatherall'la [?] konuştum. Hapisten yeni salınmış. Sekiz kişi içeri girmişler ve dördü hâlâ içerideymiş. Onlar için aracı olunmasını istemeye gelmiş. Eğer dördünün de hapiste kalması gerekirse bütün İngilizlerin sırayla gitmesi gerektiğini söyledi; sayıları 450 civarındaymış. Mektuplarımı alıp gitmeme izin vermediler, orada okumak zorundaydım. Alfred ve Freddie'nin kısa mektuplarını aceleyle okudum ve Tizza'ninkini çantama sokuşturdum! Güvenlerini istismar ettiğimi biliyorum ama mektubu anneme okumak istiyordum ve bu kural biraz formalite icabı var. Eminim umursamıyorlar. Bir defa daha gelip mektupları ikinci kez okuyup okuyamayacağımı sordum, o zaman Tizza'nın mektubunu zarfa geri koyacağım. Umarım hile yaptığımı fark etmezler. Freddie'nin morali yerinde görünüyor. Şimdi İstihbarat Bölümü'nde asteğmen olarak çevirmenlik yapıyor. İngiltere'de olduğunu bildiğimden kendimi daha güvende hissediyorum. Tizza Fransa'daki bir arkadaşından mektup almış. Adam bulunduğu yeri tam bir cehenneme benzetiyor ve Freddie'nin oraya gönderilmemesini umut ediyormuş. Tizza da terfi etmiş. Hem işinden hem de aldığı ilave paradan memnun.

15 Ağustos: Hz. Meryem'in göğsüne yükselişi yortusu. Büyük Ayın için çanlar çalıyor. Anlaşılan Selanik'teki birlikler yakında harekete geçecek. Bunu uzun zamandır bekliyordum. Freddy de çatışmaya girmeyi özlemiştir sanıyorum. Ama sanırım Henry'nin işi en tehlikelisi, oradan oraya haber ve emirler için gidip duruyor.

27 Ağustos: Geçenlerde salınan Jim Fatherall ve arkadaşları yine tutuklanmışlar ve uzağa gönderileceklermiş. Zavallılar. Mutlulukları kısa sürdü.

28 Ağustos: Romanya, Avusturya-Macaristan’a savaş açtı; Türkiye de müttefiki için payına düşeni yapar. Haberin çıktığı gün büyük kargaşa yaşandı, hele dükkânların olduğu yerde. İçeri bir hanım koşup koca bir çuval patates istedi. Ailesi küçük olduğu için Harty ona “Hanım bir daha düşün ve yarın bir daha gel. Çünkü şimdi sana satacağım patatesler dayanmaz, sonra yarısını atmak zorunda kalırsın ve israf olur” dedi.

2 Eylül: Vesikayla alınan ekmek rezalet. Kanarya sarısı renkte ve kurşun gibi ağır. Mısır, kabuk ve sindirilemeyen başka şeylerden yapmışlar. En ufak dokunuşta dağılıyor.

8 Eylül: Dün akşam şehirde her tarafa bayraklar asılmıştı. Rumenlere karşı zafer kazanılmış ve Orsova şehri alınmış. Ferriler bana gazete veriyor. Satın almayı israf diye görüyorum ama bu mahrumiyetten de çok çekiyorum. Tamam çok büyük nezaket gösteriyorlar ama haberleri sabahtan öğrenmeme mâni olarak bana ne işkence çektirdiklerinin farkında değiller. Dün dışarı çıkamadım, kimse de gelmedi, Yunanistan’da ne olduğunu bile öğrenemedim. Hizmetçi bayraklardan bahsedince cesaretimi toplayıp geç vakit gazete istettim. Ama haberler daha geç bir telgrafla gelecekmiş. Şimdi sabah on olmasına rağmen hâlâ haber alamadım.

17 Eylül: Alfred’in söz verdiği üzere elime 21 sterlin geçti, yani İngiliz sterlini. Çok uzakta olsa da ihtiyaçlarını giderecek bir kocaya sahip olmak güzel bir duygu. Haftada iki kere 125 kuruşa İngilizce dersi vermeye başlayacağım. Kendim kazanacağımdan çok iyi gelecek. Kızı Amerikan okuluna giden Mrs. Kalcheff [?] kocasına sürpriz yapmak için İngilizce öğrenmek istiyor. Ufak tefek ve güzel bir kadın ve eminim ders vermek çok hoşuma gidecek.

27 Eylül: Zaman geçiyor ve bir sonuç yok. Herkes barış istiyor ama kimse layığıyla isteyemiyor çünkü yenilenler için şartlar çok ağır olacak. Böylece iki taraf da tüm gücü tükeninceye kadar savaşmaya devam ediyor. Bazıları diyor ki Avrupa en sonunda tamamen zayıf düşüp de silahlarını bıraktığında şu hep bahsedilen sarı tehlike çıkıp

gelecek ve hepimizi bitirecek. Herhalde o zaman dünyanın sonu gelir. Çok şükür ki o zaman hayatta olmayız, çocuklarımız bile olmaz umarım. [Sarı tehlikeyle herhalde Çinliler kastediliyor.]

6 Ekim: Kilere baktım. Şükürler olsun, çok tasarruflu kullanırsak ve özellikle soğuk bir kış olmazsa uzun süre gidecek odunumuz var.

9 Ekim: Ettore Alanta [?] dün bize geldi. Çok iriyarı. Bizim oğlanların tam zıttı. 40 yaşında, bizimkilerse daha gençliklerinin başında. Burada kalmak istiyor ama askere alınmaktan korkuyor, onun için küçük deliğine dönmeye kararlı. “On tient a sa peau après tout” diyor [Sonuçta insanın canı tatlıdır]. Tanıdığım Avusturyalılar arasında pek az yurtsever var. Hepsi zorla askere gidiyorlar. Eğer gençlik ateşiyle gitmezlerse kimse yerinden kıpırdamaz bence. Gözbebeğine bakar gibi yetiştirdiğin çocuklarını sonra katledilmeye veya sakat kalmaya yollamak delilik. Sağduyuya aykırı.

19 Ekim: Kapımıza kadar elektrik geldi, sokağımız aydınlatılıyor. Belediye kapımıza ışık koysun diye ev sahibemizi zorlamadan önce bizim sokağa girerken karanlık bir heyulaya girer gibiydik. Birçok başka evde de elektrik var, büyük lüks. Çok para tutmuyor ama en başta iyi bir harcama yapmayı gerektiriyor. Bizim dairede herhalde 9 sterlin kadar tutar sanıyorum. Ama bir seferde o kadar para ödeyebilmek için epeyce varlıklı olmak lazım. Üst ve alt kattakiler evlerine elektrik bağlattılar. Arada sırada çıkan bir söylentiye göre kömür darlığından şirket bir süre sonra elektrik vermeyi kesmek zorunda kalacakmış. Ama şimdilik hep söylenti.

Tizza'nın mektupları meselesini artık boş verdim. Çok büyük ayıp. Ama sansürcülerin uygun görmeyecekleri bir şey söylemediğine eminim. Annem bu aralar çok asabi oldu. Öyle çok konuyu meşakkatli hale getiriyor ki söyleyecek şey bulmakta zorlanıyorum. Hep peşin hükümlüydü ve şimdi herkeste ve her şeyde bir hata buluyor. Yaşlandı ve hasta ama hiçbir şeyi olduğu gibi kabul edemiyor.

29 Ekim: Romanya'daki zaferin kutlamaları müthiş oldu. Ama

nihai zafer şimdi her zamankinden uzak. Geçen Noel’de Freddie “tesellimiz o ki bir kışı daha evden uzakta geçirmeyeceğiz” diye yazmıştı. Muhtemelen yine aynı şeyi söyleyeceğiz ama bu sefer gerçekleşmesi için daha umutlu olalım. 1917 yılının tamamının savaşıyla geçecek olması herhalde imkânsız. Çok sık duyduğumuz bir söylentiye göre düşman milletlerin vatandaşlarının hepsini sınır dışı edeceklermiş. Sanırım yalnız kadınlara dokunmazlar ama bir başına kalmak da hoş olmaz.

1 Kasım: İçinde 5 kuruş olan eski bir kart kutusunu kaybetmişim. O kadar uğraşıp birkaç para biriktirmeye çalışıyorum, sonra da o parayı kaybederek harcıyorum.

5 Kasım: Bu sabah komşumuz iki Avusturya askeri, silahlı iki asker arasında ve başlarında bir subayla elleri kelepçelenmiş vaziyette götürüldüler. Zavallılar ne yapmış olabilir? Bazıları için çok zor olacak çünkü artık genç değiller. Evlerinde ve hatta işyerlerinde sözlerini geçirmeye alışmışlar, şimdi soy sopu ve zekâsı kendilerinden aşağı subaylardan emir almaları çok zor.

Polonya’da kraliyet ilan edilmiş.

7 Kasım: Bu sabah kiliseden döndüğümde bizim sokağın başında bir grup Alman askeri gördüm. Çamurlu, tozlu ve çok yorgun görünüyorlardı. Sırtlarında kocaman ve ağır, bir sürü şey taşıyorlardı. Sanırım herkes onlara acıdı. Bizim evin yakınına geldiğimde birini yükünü indirmiş, yolun ortasına otururken gördüm. Adam bitik vaziyette görüldüğünden bizim antreden bir sandalye alıp ona oturmasını söyledim. Bir sandalyeye oturduğuna çok sevindi. Sonra yukarı koşup bir bardak şarap getirdim, ona da çok sevindi. Bütün gece uyumamışlar. Nereden geldiklerini sormaya içim elvermedi. Gelibolu’da cepheye bütün eklemlerine romatizma işlemiş, şimdi eve dönüyorlarmış.

Yaşı elli civarındaydı. Geçen mayısta karısı ölmüş ve yedi çocuğu varmış. Nereye gitmesi gerektiğini bilip bilmediğini sordum. Bir arkadaşının onu almaya geleceğini söyledi. O zaman onun yanından ayrıldım. Ama bir süre sonra Rosa [hizmetçi veya komşu?] gelip

adamın beni çağırdığını söyledi. Yine teşekkür edecek diye düşünüp bunun biraz abartılı bir nezaket gösterdiğine kanaat getirdim, ama meğer diğerlerine katılma telaşına düşmüş. Bir Yunan okuluna gitmeleri gerektiğini söyledi, burası xxx [okunmuyor] olmalı diye düşündüm. Şapkamı giyip eşyalarını Rosa'ya bırakmasını söyledim. Bastonunu aldık ve yola düştük. Tam yürümeye başladığımızda, uzaktan kendisini almaya gelen arkadaşını seçti. O zaman döndük. O ikisi eşyaları sırtladılar ve bol bol teşekkür ettikten sonra gittiler. Acaba beni Alman mı sandı diye merak ettim. [Babam bir ara annesinin gayet iyi Almanca konuştuğunu söylemişti.] Sıradan bir adamdı ama çok nazikti.

Almanlar bir Katolik kilisesi kuracaklarmış ve bu onlara 60 bin liraya mal olacakmış. Nüfuzlarını yaymaya çalışıyorlar. Bir Alman gazetesinde gördüğüme göre imparator Köln'den geçerken katedrale girmiş ve “duaya durmuş.” Dini duygularından şüphe etmiyorum ama ne aktör! Tam bir *poseur*.

12 Kasım: Dün akşam geç vakit Mr. Frero'dan [?] bir not geldi. “Bizim yerimize acı çeken hapse atılmış siviller” için bağış topluyorlarmış. Şimdilik 3 liradan yarım liraya bağış yapmış az kişinin ismi yazılmıştı. Sadece bir kişi 90 kuruş vermişti. Ben de öyle yaptım. Tabii Noel'de onlara bir şey alınsın diye. Sonra Amerikan Elçiliği'ndeki Mr. Philip'ten bir pusula geldi. Sonraki gün bürosuna gidip savaş tutsakları için yollanacak Noel hediyelerine karar vermemiz isteniyordu. Herhalde belirli kişileri seçmiş olacak ki sadece 10 hanım vardık. 700 liranın üstünde gayet iyi bir kaynağımız varmış. Mesele ne gönderileceğiydi. İki binin üstünde er ve subay, beş general ve yedi albay var. Onlara erik pudingi, pasta ve şekerleme yaparız. Para İngiltere'deki hayırseverlerden geliyor.

22 Kasım: Kendi payıma, erik pudingi için rendeleyeyim diye beş somun verdiler. Fazla bir iş değil. Zavallı askerlere yollamak için 100 civarında kitap ve dergi topladım ama onların toplanıp sansürlenmesi gerekiyor. Umarım vaktinde askerlere ulaşır.

Bu sabah Avusturya İmparatoru [Franz Joseph] ölmüş. Yakında gazeteler iyi olmadığını yazmışlardı ama elçilikteki bayrağı gönderin

yarısına indirilmiş görünce ne için olduğunu anladım.

23 Kasım: 4 veya 5 lirayı sadece iki elektrik ocağı için ayırmayı düşünüyorum, çünkü petrol [parafin/kerosen] azlığı nedeniyle karanlıkta kalma ihtimali beni korkutuyor. Bugün iki elektrikçi gelecekti ama Mr. Ferri dün gece elektrik bağlatma izninin geri çekildiğini söyledi. Yani elimizden geldiğince idare edeceğiz. Şekerin fiyatı arttı. Avusturya daha fazla şeker yollamıyor çünkü ondan da patlayıcı yapılabilmış!

9 Aralık: İşte yılın son ayındayız. Bu kış daha odun yakma ihtiyacımız olmadı. Bugün hava pek güzel ama aklımız hep gelecekte. Haberler iyi değil. Bir başkent daha düştü. [Bu herhalde 30 Kasım'da Bükreş'in düşüşüne bir gönderme.] Yunanistan bize karşı karmakarışık. Birkaç iyimser ses umut veriyor ama her taraf karanlık görünüyor. Büyük bir hayal kırıklığı yaşadım. Yeni gelen bir emirle artık yurtdışından gelen altın ödemeleri kesilecekmiş yani maaşlarımız en düşük seviyeye düşecek.

17 Aralık: İttifak Devletleri bir barış önerisi gönderdiler ama büyük ihtimal kabul edilmeyecek. ABD Elçiliği'nden sevgili canlarıma mesaj yolladım. Umarım 1917 Yeni Yılı civarında ellerine geçer.

21 Aralık: Doğum günüm, yazık bana! Tutuklamalar yine başladı. On iki İtalyan tutuklandı ve diğer hasım ülkelerin vatandaşları sıranın kendilerine gelip gelmeyeceğini merak ediyorlar. Yine genel bir sınır dışı etme mevzusu var ama sanırım yalnızca kadınların telaşlanmasına gerek yok.

26 Aralık: Noel çok sakın ve hüznü geldi geçti. Düşman devletlere tabi bizlere gece yarısı ayinlerine katılma hakkını verdiler. Kiliseler kalabalıktı. [Genel olarak gece 10'dan itibaren sokağa çıkma yasağı başlıyordu.] Her zamanki vakitte yattık ama çanların "Gloria"yı çaldıklarını duyduk. Sessiz gecede çok etkileyiciydi. Öğle yemeğinden önce Sylvia [bir arkadaşı] biraz çobanpüskülü, ökseotu ve pasta getirdi. Hizmetçiye 40 kuruş verip Tizza'nın okul

üniformasını hediye ettim. Biraz fazla oldu ama çok fakir bir kız [!] ve bir elbiseye çok ihtiyacı vardı.

İki yaşlı İtalyan'ı serbest bırakmışlar, iki genç İtalyan'ı içeri almışlar. Zavallı Mr. Frero [?] tutuklanmış ve sınır dışı edilmek üzere götürülürken Amerikalılar müdahale edip engellemeyi başarmışlar. Şimdi hapiste başka İngilizlerle beraber duruyor. Manchester'da bir imamın tutuklandığı anlaşıyor.

28 Aralık: Hâlâ barıştan bahsediliyor ama nasıl olacak bilemiyorum. Wilson'ın [ABD Başkanı Woodrow Wilson] bakalım şimdi söyleyecek nesi var ama belki de ona sormayacaklar. Yunanistan yine büyük bir belanın içinde görünüyor.

Bir Alman hanımın İngilizce konuşma dersleri almak için verdiği ilana cevap verdim ama şimdilik bir şey çıkmadı. Bence İngilizce dersi vermekle yanlış bir şey yapmıyorum. Noel günü İngiliz tutukluları 24 saatliğine dışarı saldılar. Bizim Avusturyalı asker komşularımız Noel akşamı müthiş şeyler yaptılar. Evlerine sınırsız miktarda pasta, et ve sebze taşıdığını gördüm. Bir de 2 fıçı bira taşındılar. Pek güzel bir akşam oldu, saat 9 buçuğa kadar şarkılar söylediler ve yiyip içtiler. Bir Noel ağacının da eve çıkarıldığını görmüştüm. Hepsinin keyfi yerinde gibiydi ama kim bilir hangisinin yüreği ağır.

¹ Editör Ian Lyster'in notu: Benim eklediğim her şey köşeli parantez içindedir.

1917

2 Ocak 1917: Tanrı yeni yılı kutsasın. İnşallah herkes için iyi bir sene olur. Savaşın sonunu görürüz diye dua ediyorum çünkü bu senenin tamamının da savaşla geçmesinin imkânı yok. Tarihe geçecek ilginç olaylar göreceğimizi düşünüyorum. İngiltere, Amerika'nın arabuluculuk yapma, Almanya'nın da barış önerisini reddetmiş. Amerika Almanya'nın İtilaf devletlerinin barış konferansına dayanak oluşturacak şartları kabul etmesinde ısrar edecekmiş. Bunları dün duydum, bugün tek bir gazete bile görmedim.

Fiyatların artışı çok tedirgin edici. Yukarı sınıflar yine de güzel çaylar, yemekler veriyorlar, Noel ağaçları süslüyorlar. Pasta fırınları güzel şeyler ve müşterilerle dolu. Süs ve çiçek satan küçük dükkânlar da tonla para kazanıyor. Mrs. Dickson'ın kayınbiraderinin de dükkânı var ve geçenlerde bir arkadaşına savaş başladığından beri kazandığı parayı daha önce hiç kazanmadığını söylemiş. Niye ki?

Geçen günü caddede saygın görünümlü bir adam yanıma geldi ve bana Alfred'in berberi olduğunu fısıldadı. Beni gördüğüne çok sevindiğini söyledi ve Alfred'den haber sordu. Ona ziyaretime gelirse memnun olacağımı söyledim. O da beni ziyaret etmeyi düşündüğünü ama İngiliz olduğum için korktuğunu söyledi. Düşünün ki insanlar bir Avusturya apartmanının üçüncü katına çıkıp dairemizin zilini çalmaktan korkar haldeler.

Dün akşam Schefferlar'a [?] gittim, fevkaladeydi. Bir iki kişiden fazlasıyla aynı ortama girmeyeli çok uzun zaman oldu. Hiç gençlik ve güzellik görmüyorum, kulağıma müzik hiç gelmiyor.

14 Ocak: Dün Peder Apollinaire geldi. Epifanya [6 Ocak] için evleri kutsuyordu. St. Marie mahallesinde 6000 kişi varmış. Bu mahallede bu kadar Katolik'in yaşadığından hiç haberim yoktu. Ev diye ahır niyetine kullanılamayacak yerlere girmiş. İnsanların yaşadığı yerlerde bu kadar mahrumiyet olabileceğini hiç düşünmemiş. Belçikalı.

17 Ocak: Açlık söylentileri artıyor. Önce de duymuştuk ama eğer

gerçek açlık yoksa bile, yiyecekler varmış gibi pahalı.

20 Ocak: Dünkü gazetede Amerikan Elçiliği'nde yemeğe davetli misafirler arasında askeri ataşe Henry Newbolt'un adını okudum. Bizim Newboltların bir akrabası olacağını bir an bile düşünmedim. Ama yine de biraz macera olsun, bir değişiklik olsun diye gidip görüşeceğim; tabii eğer cesaretim beni kapısına kadar götürmeye yeterse.

Ortalıkta belirli bir korku var. Dün gece çarşıda insanlar gerçekten korkmuş görünüyorlardı. Fiyatlar günde iki defa artıyor. Zenginler dükkânları dolduruyor, fakirler de umutsuzca seyrediyorlar. Şimdiden iki kişiyi caddede kendinden geçmiş oturur ve yatar vaziyette gördüm. Etrafları yardım etmeye çalışan insanlarla sarılıydı ama bu kişilerin onları tekrar hayata döndürebileceklerinden şüpheliyim.

21 Ocak: En iyi kıyafetimi giydim ve şu Newbolt meselesini deşmeye karar verdiğim için Amerikan Elçiliği'ne gittim. Kartvizitim kalmamıştı ve ziyaretlere gerek olmadığından normal durumlarda "Mr. Fred. Lyster" kartlarında Freddie'nin adını çizip kendiminkini yazıyordum. Ama tabii bir elçilikteki ilk ziyarette böyle bir şey yapılmaz. Şansım varmış, Paskalya kitabımda [?] düzgün bir kart buldum. Onu verdim ve beni bir odaya aldılar. Cana yakın, kibar bir adam elinde kartımla gelip oturmamı rica etti. Çok şeker biri ama tabii akraba falan değil. Annem Mrs. Henry Newbolt'un yaşlı ve hasta olduğunu, onun adını görünce akraba olup olmadığımızı merak ettiğini söyledim. İsim benzerliğine çok güldü, ona babamın ailesi hakkında bildiklerimi anlattım. Adresimi yazdı ve ertesi gün ziyarete geleceğini söyledi.

Üstümüze başımıza çekidüzen veririm, hizmetçiye de nasıl davranması gerektiğini anlatırım diye düşünmüştüm, ama daha çayımızı yeni bitirmiştik ki, bir centilmenin geldiği söylendi. Alacakaranlık bastırmak üzereydi ve ışıkları yakamadan onu misafir odasına aldık. Sanırım günü karıştırmış olmalı. Bazı aile resimlerimizi gösterebilecek kadar ışık vardı. Çok kibar ve hiç yapmacık biri değil. Ziyareti çok hoşuma gitti. Çok kalmadı ve tekrar geleceğine söz verdi. Binbaşymış.

29 Ocak: Bu son fiyat artışları sinir bozucu. Şarap satıcısı geldi ve 1 Şubat'tan itibaren şarabın 16 kuruş olacağını söyledi. Bu tek lüksümüz. Peynir, meyve, tatlı, kahve yok. Dişimi sıkıp almaya devam edeceğim. Zaten kadehi üç çeyreğe geliyor.

Tizza'nın odasını kiraya vermeyi aklıma koydum. Mrs. Hazel'a haber verdim, onun tanıdığı çok Avusturyalı var. Eğer kiracı bulursam elektrik döşeteceğimi söyledim çünkü öyle yapmamı çok istiyor, herhalde birini arar. Çok kişiye ders verebileceğimden bahsettim ama şimdilik kimse yok.

4 Şubat: Miss Pears'a kiracı aradığımdan bahsettim. Onda iki Amerikalı ve Mr. Harty kalıyorlar. Alman ve Avusturyalı subayların düşman uluslardan kimselerde kalmalarına izin verilmiyormuş. Almanya denizaltı savaşı başlatmış. Bu işleri son raddeye getirecektir.

10 Şubat: Amerika Almanya ile ilişkileri kesti. Ama daha savaş ilanı yapılmadı. Hepimiz Amerikalılar buradan ayrılırsa bunun bizi nasıl etkileyeceğini merak etmeye başladık. Binbaşı Newbolt'a yazdım. Onların koruması altında bir derece güvendedyiz.

12 Şubat: Son bir sterlinim kaldı. Nereden para bulabilirim? Garibaldi'nin imzalı bir fotoğrafını satması için Nina'ya verdim; 100 önermişler [kuruş veya pds?]. İyi zamanlarda daha fazlasına giderdi ama kötü zamanlarda olduğumuzdan ona satmasını söyledim. Belki elimdekini bitirmeden parayı getirir.

15 Şubat: Dün Mrs. Ledieuer'e gittim. Evi kiracılarla dolu, çoğunluğu da subay, bu yüzden belki bana yardımcı olabilir dedim. Subaylardan birinin uşağı bir şey sormaya geldi, tercümanlık yaptım ve sonra işler nasıl gidiyor diye sordum. "Fevkalade" dedi. "İngiltere bizi aç bırakmaya çalıştı ve şimdi kısa sürede biz onları aç bırakacağız; İngiltere'nin sadece dört haftalık yiyeceği var. O kadar tonlarca [yük] batırdık ki yakında hiç gemisi kalmayacak ve sonra barış olacak." Ben "Kim kazanacak?" dedim, o "Hiç şüphe yok ki" dedi, "bizim için bu sefer müthiş bir barış olacak. Barış önermiştik, reddedildi ama şimdi o pişman olacak." Öbür milletler hakkında

konuşmadı. Beş kardeşi varmış, hepsi askerde (eşleri ayda 36 mark, çocuklar 12 mark alıyormuş). Kendi sebzelerini yetiştiriyorlarmış ve domuzları varmış, yani bir eksikleri yok. Westphalia sınırındaki Hanover'denmiş. Subaylar savaşın altı ay içinde sona ermesini bekliyorlarmış: "İngiltere'yi dize getirince."

Bir haftada 145 geminin batırıldığını duydum.

23 Şubat: Dün odaya bakmaya bir Avusturya subayı gelmiş. Ama dışarıda olduğumdan sonra bir daha uğrayacağını söylemiş. Yani bir süre evde beklemem lazım. Sanıyorum küçük Saviero İngilizce dersi için gelecek. Müzik dersi vermemi de istediler ama bu kadar sene sonra layığıyla verebileceğimi pek sanmıyorum.

İki kişi ve bir hizmetçiyle [ayda?] neredeyse 20 liraya en son raddesine kadar tasarruf yapmaya çalışmak ne feci bir şey.

3 Mart: Yeni dersime başladım; 1 buçuk lira getirecek. Henüz kiracı yok ve elektrik meselesi de daha çözülmeyi bekliyor. 6 liradan 12 liraya kadar öneren üç adam oldu. İki lambayı 7 liraya takacağını söyleyen elektrikçi üçünü 9 liraya yapacağını söylüyor.

Mr. Frero [?] Britanyalılara yarı fiyatına erzak verdi. 153 kuruşumu orada harcadığım için elektriğe para kalmadı. Doğum günü nedeniyle [yaş belirtilmiyor] büyükanneyi ziyarete dolu insan geldi.

4 Mart: Zavallı Noelle Dussi oğlunu kaybetmiş. Freddie'den iki ay büyüktü. İtalyanlar. Oğlunu Bulgaristan bize savaş açtığında giden ilk grupla yollamıştı. İsviçre'de sanatoryumda ölmüş. İyi ki daha güçlü kuvvetli görünen bir kızı var.

5 Mart: Bugün Amerika bir karara varacak. Saviero'nun dersi için hazırlanmam lazım. Biraz sıkıcı bir iş ama paramı aldığımda mutlu olacağım.

6 ve 9 Mart: 6'sı sevgili Henry'nin doğum günüydü, bugün de Freddie'nin 20. yaş günü. Nasıl olduklarını bir öğrensem ne kadar mutlu olacağım. Onu [Henry'yi] İngiltere'ye götürürken ne kadar güzel vakit geçirmiştik. [tarihler belli değil] Onu okula gideceği

Woodford İstasyonu'nda bıraktığımızda elimi nasıl da sevecenlik ve güvenle sıkmişti.

13 Mart: Elektrikçiler burada. İki lamba da akşama hazır olacak. Akıllı bir iş mi yaptım emin değilim çünkü bu zamanda 6 buçuk lira bir servet. Garibaldi fotoğrafına 1 lira, 10 franklık Papalık parasına da 1 lira almayı umut ediyorum.

14 Mart: 10 gündür et yemedik. Bizim gibi çoğu insan da yemedi. Tabii ki canım çekiyor ama kim kuzuya 43 kuruş, sığır etine 36 kuruş ve koyuna 48 kuruş verebilir? Balık da söz konusu değil. Altın yemek gibi bir şey olur. Dört gündür su yok. Haftada bir veya iki gün var. Şansımıza evde bir sarnıç var ve bu yakınlarda çok yağmur yağdığı için ihtiyacımız olursa çok miktar suyumuz var; başkaları suyu satın almak zorunda.

17 Mart: Rusya galeyan halindeymiş. Bakalım olayların gidişatını değiştirecek mi? Tabii ki azar azar bir netice göreceğiz. Hayırlı bir sona ulaşmamıza yardımcı olsa ne müthiş olur. [Çar 15'inde tahttan feragat etti, ağabeyi Granddük Mikail tahtı reddetti ve Romanof hanedanı sona erdi.]

18 Mart: Belki kanarya için alıcı bulma şansım olabilir. 100 kuruş istedim ve bu parayı verirler mi bilmiyorum. Zavallı şeye acıyorum. Bulgar pullarını da satmak istiyorum ama bu işlerde insan arkadaşlarına güveniyor ve onları acele ettiremem. Satmayı umut ettiğim şeylere güvenmemek konusunda kendimi telkin etmeliyim.

21 Mart: Dün gece elektrik lambalarımız hazır olunca ışıkları yaktık ve pek güzel oldu. O kadar güzel olmayan yanı ayda 23 kuruş vermek dururken 38 kuruş vermek ve depozito olarak da 50 kuruş bırakılması. Kanaryayı denemeleri için verdim. Güzel öttüğünü bildiğim için umarım 100 kuruşu yakında getirirler.

Genç bir Alman oda için geldi ama sadece 300 kuruş ödemek istiyor. 350 istemiştim. Bu akşam bir cevap vereceğini söyledi. Bütün gün evin dışında olması büyük bir avantaj ama dediğine göre her an

İstanbul'dan gönderilebilirmiş. O odaya da elektrik lambası yerleştirmek gerekecek.

Akşam 7: Elektrik ışığında oturup yazmak ne lüks. Kiracı yine odaya bakmaya geldi, 300 kuruşa vereceğimi söyledim. Bu akşam bir cevap verecek. Halen birçok kiracının çok faydası dokunuyor çünkü bol istihkakları var ve genelde dışarıda lokantalarda yiyorlar. Ev sahibeleri birçok erzakı maliyetine satın alabiliyor. Eğer gelirse bu zavallı bir demiryolu şirketinde memurmuş. Bütün gün ev dışında olmaktan başka bir avantajı yok. Ama Fransızca bilmediğı için ben de Almanca pratiğı yapacağım.

3 Nisan: Barış olacağına dair ısrarlı söylentiler duyuyoruz. Amerika silahlanıyor. Bu sabah bizim caddeden üç ağır silahlı ve eşyaları omuzlarına yüklenmiş, kalabalık bir grup Avusturya askeri geçti. Karşı taraftan gelmişler.

6 Nisan: Amerika Almanya'ya savaş açtı. Her yerde barışın yakında geleceğine dair umut var. Babamın adaşına [Henry Newbolt] bir not yolladım ama dikkatini çekmedi galiba. Çok kibar davrandığını söyleyemeyeceğim. Henüz yola çıkma emirlerini almadılar ama hemen her saat bir değışiklik olabilir. Eğer olacaksa, ne kadar önce olursa o kadar iyi.

18 Nisan: Bu ara yaygın hastalıktan bahsetmeye niyetim vardı. On gün kadar önce bizim mahallede çoğı kişi hastaydı. Birçok tanınmış kişi ve de doktorlar bu hastalıktan öldü. şimdi Amerikan elçisinin hasta olduğunu duyduk. Pireyle bulaşıyormuş, ne felaket! Bu sabah bir ısırık hissettikten sonra iç çamaşırimda bir tanesini buldum. Eğer hastalıklı olanlardansa bu saatten sonra canlarımı bir daha göremeyeceğim kesindir. Kaderim Tanrı'nın elinde. Sen nasıl istersen öyle olur Rabbim. Annem ne yapar? Hiçbir çözüm bulamıyorum. Alışkanlıklarını değıştirmesi çok zor olur. Eğer 10-15 gün içinde belirtileri göstermezsem demek ki sefil yaratık hastalıklı değılmiş. Nerede kaptım acaba? Birçok insan kalabalık ve tramvaylardan uzakta duruyor ama ben ne kalabalıktaydım ne de tramvaya bindim. Polis kamu alanlarını dezenfekte etmek için ve temiz olmayan kişileri

toplamak için elinden geleni yapıyor ama hastalık yayılıyor.

21 Nisan: Amerika'ya ayrılması için nota verildi. Elçi bunun üstesinden nasıl gelecek bilmiyorum. Biz koruma için Hollanda'ya [Hollanda diplomatik misyonuna] başvuracağız. Detayları henüz bilmiyorum. Amerika arkamızda olduğunda kendimizi gayet güvende hissediyorduk. İtalyan ve Karadağlılar İspanya'ya müracaat ediyor. Fransızlar, Ruslar ve Amerikalılar İsveç'e.

Birkaç gün önce *Scorpion*'un topunu sökmüşler. [Bu Britanya Elçiliği'nin yatıydı ve güvertesinde törenlerde kullanılan küçük bir topu vardı. ABD Elçiliği tarafından devralınmış olmalı.]

Robert Koleji de alacaklar –ne vurgun!

Gitmelerinden önce Miss Harty [büyük ihtimal bir Amerikalıyla] evlenecek. Aferin ona, çünkü babası soylu değil ve bakkal dükkânı olduğu için hiçbir İngiliz onunla evlenmezdi. İyi eğitilmiş ve hiç de fena bir fiziği yok.

Aziz George günü [23 Nisan]– İngiltere'nin koruyucu azizi bütün halkını korusun ve kısa zamanda barış ve zafer versin.

24 Nisan: Bir hafta önce gazeteler etin 30 kuruştan pahalı satılamayacağını yazıyordu. Bundan kasabama bahsettim ama o sadece güldü ve bunun herhalde 1 Nisan şakası olduğunu söyledi. Ertesi gün, bütün kasaplar kapılarında durdular ve et almak için oradan oraya koşturan fakirleri sırtı sırtına seyrettiler. Herhalde bu grev dedikleri şey. Beni tanıyan birine gittim. Sadece iki parça eti vardı. 40 kuruş sayıp (ki yasadışı) üzerlerine saldırdığımda çok memnun oldum.

1 Mayıs: Yarın Hollanda Misyonuna gidip kaydolacağım. Fotoğrafım gerekiyor. En az 10 kuruş ödemek zorunda olmak çok can sıkıcı. Vesika çıkardığım sırada elimde kalan yedek fotoğrafı Noel'de Alfred'e yollamıştım ve Tizza'nın dediğine göre onun çok hoşuna gitmiş. Yani param boşa gitmedi. Amerikalılar fotoğraf istememişlerdi. Bir kanarya daha satarım. Buna üzülüyorum çünkü Alfred eve geldiğinde onu karşılamasını isterdim. Ama paraya

ihtiyacım var ve yemleri biraz yük olmaya başladı. Neredeyse şeytana uyup bir çift satacağım ama bu işe kalkışmaya herhalde cesaretim olmaz.

4 Mayıs: Umutsuzluktan tamamen çökmüş vaziyetteyim. Hiç övünmeden, gayet cesur biri olduğumu söyleyebilirim ama korkarım cesaretim artık yetmiyor. Hâlâ bir işe yaramaya çalışıyorum ama çoğu zaman çok zayıf düşünüyorum. Geçen seneki kış gibi bir kış geçireceğimiz çok belli olmaya başladı. Sonunda hem moral, hem de fizik itibarıyla çok bitkin olacağız.

9 Mayıs: Savaş herkese ağır geliyor. Miss Daleggio'nun (?) beyni biraz sulandı sanırım. Etrafta dilenerek dolanmaya başladı. Benden bir kuruş aldıktan sonra, benimle aynı anda St Marie'den çıkmakta olan bir Avusturya askerine saldırdı. Adamın duasını duymak insanın ruhunun hemen orada Tanrı'ya yakınlaşmasına yeterdi. Yanından geçerken Daleggio ona Fransızca bir şeyler fısıldıyordu. Adam anlamadığını ona söylemeye çalışırken beni görünce başıyla işaret etti. "Merak etme" dedim, "çok fakir değil ama sadaka istiyor." "Hiç verecek sadakam yok" dedi, "Ben çok fakir biriyim, bir karım ve dört çocuğum var, başkalarına yardımcı olamam, Tirol'de Posan'dan (veya öyle bir yerden) geliyorum. Memleketimi biliyor musunuz? Belki orada bulunmuşsunuzdur?" "Size çok acıdım" diye cevap verdim, "benim de iki oğlum savaşta çarpışıyor." "Teşekkür ederim, teşekkür ederim" deyip elimi sıktı. Birinin onu anlamasına o kadar ihtiyacı vardı ki. Ona duasında katıldım ve Tanrı'ya onun dileklerini bahsetmesi için dua ettim, en azından evine ve ailesine dönebilsin. Topraklarını daha önce hiç terk etmemiş zavallı bir köylü olmalıydı. Ah! Ne feci bir savaş bu, daha ne kalpler kıracak.

12 Mayıs: Ateşli hastalık korkusu çok şükür sona erdi. Şimdi insanlar koleradan bahsetmeye başladılar. Bazıları iki ay içinde barış yapılacağını, bazıları iki yıl içinde yapılacağını söylüyorlar. Bu arada korkunç çarpışmalar oluyor. Mrs. Budelgia (?) oğlunun çok ciddi hastalandığını haber alınca Avusturya'ya gitti. Eğer ona ulaşabilirse ne şanslı. Bizim gibi düşman milletlerden annelerin öyle umutları

yok.

13 Mayıs: Bahar çok hoş geçti; yani çok sıcak değildi. Sadece sabah veya akşam çıkıyorum ama bir defa kenarları kürklü pelerinim olmadan çıkabildim. Yakında üstüm başım biraz eski püskü görünmeye başlayacak. Canlarım adına öyle görünmek istemem. Ayakkabılarım açısından çoktan kötü duruma düştüm. Bir çift iyi ayakkabım var, yani gerektiğinde onlarla düzgün görünebilirim ama diğer çift çoktan tamir safhasını bile geçti. Alfred gittiğinden beri kendi üzerime herhalde üç sterlin harcamamışımdır, ki buna bir etekten manto çıkarmayı da dahil ediyorum. Bunu övünmek için yazmıyorum ama bu kadar idare edebildiğim için çok mutluyum. Tabii hizmetçiye terlik giydiriyorum. Evdeki malzemeyle ve iple yaptım. Maaşını 70 kuruşa çıkardım ama hâlâ çok az. Gazetelere göre Selanik’i terk edeceklermiş. Peki benim canım oğullarım nereye gönderilecekler? Umarım Fransa’ya gönderilmezler. Korkuyla bekliyorum.

15 Mayıs: Harty’ye ay sonuna kadar ödeme yapamayacağımı söyledim. “Elbette” dedi. Dişi bir kanarya satmayı umut ediyorum. Yedi tane var ve onları seve seve başımdan atarım. 25 kuruş istedim. İki kanarya satabilirim çok yararını görürüm. Müşteriye kuşları götürürken bir kafes ödünç verdim, şimdi onu da satın almak istiyor. Çok memnun oldum ve 50 kuruş istedim. Bakalım ödeyecek mi? Biraz risk aldım; hiçbir şey yerine 40 kuruş da olurdu.

Elektrik için 58 kuruş almaya adamı yollamışlar, 20 Mart’ta başladığım için. Yapacak başka bir şey olmadığı için annemden bir sterlin istedim. Seve seve verdi. Şimdi para üstünü saklıyorum ki kısa süreliğine elimde biraz para olsun.

Canım oğullarımın bulunduğu bölgede çarpışmalar oluyormuş.

21 Mayıs: Dün Mrs. Apikian’la karşılaştım. Sayfiyeye gitmeden önce bizi ziyarete gelemediği için özür diledi. [Birçok insan yazın şehirden çıkar ve Boğaz’daki veya Adalar’daki evlerine gider.] Beni bir günlüğüne evlerine davet etti, “Gelmen hepimizi çok mutlu eder” dedi. Ben “Yapamam” dedim ve gözlerime yaşlar doldu. [Annesini

yalnız bırakamazdı.]

26 Mayıs: Günlüğün başlarını okuyordum demin ve bir ekmeğe 6 kuruş ödemenin korkunç olduğunu okumak çok komik geldi. Şimdi 23 kuruş ödüyoruz.

Büyük bir üzüntü yaşadık. Kanaryalarımızın hepsi açlıktan öldü! Feci bir şey! Bu aralar kendimi zayıf hissettiğim için üç gündür yukarı çıkamamıştım. Ama hizmetçi görür de onlara verir diye yem kutusunu kapımın dışına bırakmıştım. Başka işlerle uğraştığından fırsat bulamamış ve yukarı çıktığında dördünü de ölü bulmuş. Alfred eve gelince onları iyi durumda bulacak diye çok seviniyordum. Bu beni çok fena üzdü. Daha bir hafta önce birini satmayı reddetmiştim.

Pentekost [Paskalya pazarından 50 gün sonrası]: Gazetelere göre her yerde mağlup oluyoruz; çok ümit kırıcı. Belki günün içinde biri bana bunun aksini söyler. Saviero ailesine son dersim için gidiyorum. Onlar da sayfiyeye gidiyorlar, yani hiçbir gelirim kalmıyor. Ne yapacağım? Dışımı sıkıp dayanırım.

1 Haziran: 30 yıl önce bugün düğünümüz oldu; bir ömür. Yürüyüşe çıktığımda Mrs. Jacod'la [?] karşılaştım. Onu yolundan alıkoydum ve duyduğumuz en son haberleri karşılaştırdık. Ocakta çarpışmaların duracağı ve nisana kadar ateşkes yapılacağı söyleniyor. Ondan orada ayrıldım çünkü daha fazla konuşamadım. Herhalde karşısındaki iki kelime ettiğinde ağlayan kadın diye adım çıkacak ama ne yapayım? Bütün gün annemi çekiyorum, o zaten kendi dertleriyle meşgul, bir de kendi dertlerimi ona yükleyemem. Altı ay daha beklemek zorunda olmak benim dayanma sınırlarımın çok ötesinde. O sürenin sonunda hepsinin hayatta ve sağlıklı olacağını bilsem neyse ama önümüzdeki her gün tehlikeyle dolu. Ev sahibemiz de meşhur [?] ateşli hastalığa tutuldu ve çok yaşamayacağı söyleniyor. Zavallı kızı şimdi bir başına kalacak. Oğlu izin alıp üç hafta tatile gelmişti. Bir ay kadar önce geri gitti.

8 Haziran: Mr. Grancheroff'tan [Bir banka görevlisi herhalde] 500 kuruş ve Britanya Yardım Teşkilatı'ndan 300 kuruş aldım. Bu ay

alabileceğim son miktar bu, yani haziran sonuna kadar idare ederim diye düşünüyorum. Mrs. Hazel [?] bu sabah öldü. Neyse ki kızı nişanlanmıştı yoksa şimdi yalnız kalacaktı. En büyük ablası Amerika'da, ağabeyi de cephede.

9 Haziran: Kiliseden dönerken Sylvia'yla karşılaştım. Kış için odun ve kömür siparişi verecekmiş. 30 lira tutacakmış! Benim için 3 lira tutsa bile ödeyemem. Başını aşacak derecede ders veriyor, ama biraz rahata ihtiyacı var çünkü zavallı her türlü aile sıcaklığından yoksun. Onun rahatının üç katı için bile hayatımı değiştirmek istemem.

10 Haziran: Mr. Kerastesgian [?] Tizza'nın odasına bakmaya geldi. Eşi Büyükkada'da olduğundan sadece hafta içi için bir oda arıyormuş. Sadece 350 kuruş istedim ama biraz da korkarak, çünkü çok mızımız biri olduğunu duymuştum. Odayı beğenmiş ama biraz sapa yerde dedi. Şimdi duyuyorum ki Mrs. xxx'den [isim okunaksız] bir oda tutmuş. Hiç pişman değilim. 350 kuruş hoşuma gidecekti ama evde bir kiracı olmasından nefret edecektim.

Annem beni kaygılandırıyor. Galiba durumu kötüye gidiyor. İki yıldır bunun korkusuyla yaşıyordum ama şimdi durumu gittikçe kötüleşiyor.

14 Haziran: Vejetaryene dönüyoruz. On gündür et yemedik. Etsiz bir münüyle idare edebileceğimi hiç hayal edemezdim ama görüyorum ki mümkünmüş. Sağlığımızın bozulduğunu sanmıyorum ama Katrina [hizmetçi] nihayet incelmeye başladı. Geçen kış kocamandı. Çirkin görünüyordu.

19 Haziran: Piskoposumuzun askerlere haber iletebildiğini duyunca kalemime gittim. Sekreterlerinden biri mesajlarımı yazdı ve Vatikan aracılığıyla göndereceklerini söyledi. Bakalım ellerine geçecek mi? Londra'ya zeplinle saldırmışlar.

Alfred'in benim burada nasıl idare ettiğimi o ya da bu şekilde soruşturmaması çok nahoş bir durum. Ona iki yakamı bir araya getirmekte ne kadar zorlandığımı hiç söylemeyeceğim, zavallıyı

endişelendirmek istemiyorum ama herhalde benim almam için çıkarttırdığı 15 sterlinle, hem 7 buçuk sterlin kiraya verip hem de yaşayabileceğimizi düşünmüyordur.

22 Haziran: Dün xxx [okunaklı değil] boyunca dönerken Türk ve Alman askerlerle dolu bir gemi gördük. Almanlar haki miğferler ve tayyareci gözlüğü takıyorlardı. Zavallıların kim bilir kaç evine dönebilecek?

28 Haziran: Pirinç bundan böyle 30 kuruştan satılacak diye bir emir gelmiş. 40 ila 46 civarına satılmakta olduğu için hemen sırra kadem bastı! Fiyatlar düşürüldüğünde hep oluyor bu. 100'lük [?] almaya bir dükkâna gittim, vitrinde sergilediği pirinçten vermesini istedim. Reddetti. Ben de ısrar edince öyle öfkeleni ki ayağı kayıp düştü ve o pirincin hepsini yere döktü. Komedi idi!

4 Temmuz: Annem 10 gündür yatakta, ben de gece gündüz yanındayım. Doktor istemiyor ama onu Dr. Kevack'ın [?] muayene etmesine ikna ettim. Kalbinin iyi ancak ciğerlerinin tembel olduğunu söyledi. Biraz ilaç verdi. Beyninde anemi olabileceğini söyledi. Annem kendini çok kötü hissettiğini söylüyor ve ölümden bahsediyor. Ya çok aksi ya da hep uyukluyor. Bunun üzerine Son Takdis'i alsın diye ısrar ettim. [Katolik inancında ölüme yaklaşanlara uygulanan son kutsal ibadet.]

Yunanistan savaşı açtı.

9 Temmuz: Caddeleri şimdi Müslüman kadınlara süpürtüyorlar. Birinin çok düzgün ipek bir feriyeye taktığını gördüm. O zavallılar da acınacak haldeler.

Gece ilk hava saldırısını yaşadık. Ramazan'ı bildiğimizden gecenin bir vakti top seslerini duymaya alışkınız. Ama bu tamamen farklıydı. Bütün ışıklar söndürüldü. Tiyatroda gala vardı ve çıktıklarında herhalde kötü duruma düşmüş olmalılar. Zarar bilinmiyor. [Türkiye'ye en yakın Yunan adalarında İtilaf Devletleri'ne ait bir hava üssü olduğu anlaşıyor.] Tam annem iyileşiyor diye düşünürken dün akşam gene bir kriz yaşadık. Almanya'daki sorunlar birçoklarına

umut veriyor.

Eğer annem hastalığı atlatabilirse, evi tamamen kiraya veririm ve mürebbiye olarak çalışmaya giderim. Grancherofflar beni işe almaktan mutluluk duyacaklardır. Yaşadıkları yer tam bir çöl ve kilise de yok, ama kısa sürede iki yakamı bir araya getirebilirim. Alfred'in geri geldiğinde beni borca batmış bulmasını istemiyorum.

22 Temmuz: Katrina ekmek aramaya gitmişti. İki saatten fazla süre geçtikten sonra geri geldiğinde alnında bir kırbaç yarası vardı. Çok az ekmek dağıtılmış ve kavgalar çıkmış.

27 Temmuz: Tizza'dan mektup var; ne büyük mutluluk! Sadece 20 gün önce yollanmış. Alfred oğlanlarla berabermiş. Eminim orası Londra'dan daha çok hoşuna gidiyordur. [Selanik'teydiler.] Umarım iyi bir maaşı vardır. Zavallı Tizza yalnızmış, sadece bir hafta izin vermişler, o da tatilini Baddow'da geçirmiş. [Essex'te, halası/teyzesi Sophia'yla.] Noel'den beri 10 buçuğa kadar çalışıyor. Umarım bunun için fazla mesai ücreti alıyordur.

29 Temmuz: Çok kızgıyım. Katrina çok masraflı. Annemle benim yediğimin toplamından daha fazla yiyor. Bir parça sığır eti bulup köfte yaptık. Masaya on bir tane getirdi, kendisine ayrıca ayırıp ayırmadığını bilmiyorum. Anneme iki verdim, ben üç yedim, o altı yedi.

Marie Pamaty [?] Alman bir denizciyi kiracı adayı olarak getirdi. Adam odayı gördü ve sevdiğini söyledi. Marie fısıldayarak 5 sterlin iste dedi. Ben dört istedim, ama İngiliz olduğumuzu söyleyince o kendisi için fark etmediğini, ama onlara düşman milletlerden kimselerin yanında kalmamaları emrini verdiklerini anlattı. Pek pişman değilim çünkü annem hasta oldukça kiracı alamam. İkimiz de oda kapılarımızı açık tutuyoruz ve genelde geceliğimle girip çıkıyorum. Evin ön kapısının anahtarını bu durumda bir erkeğe veremem.

2 Ağustos: Ya ağlayacağım ya da güleceğim. Parasız aybaşıda Harty'ye ödenecek 670 kuruşluk fatura ve daha yapılacak ağustos

harcamaları. Tuğralı broşumu satılığa çıkaracağım, bakalım ne verecekler? 220 kuruş vermişlerdi önceden. Broş ve küçük bir altın parayla gittim, biri 163 bir başkası 176 teklif etti. Mr. Descuffs'la [?] buluştum ve belki daha iyi bir fiyat önerir diye ona verdim. Bir Alman subayının İngilizce dersleri için verdiği ilana da cevap verdim.

Eski İstanbul manzaralarının olduğu albümümü bulmalıyım. Çok eski manzaralar var. Eğer İstanbul mimarisi hakkında yazan Almanların adreslerini bulabilirsem onlara yazacağım, belki satın almak isterler. Ama albümü bir türlü bulamıyorum.

5 Ağustos: Kapı çaldı, baktım Desnadino'nun [?] küçük oğlu, Amerikalı bir denizciyle gelmiş. Amerikalı, oda istiyormuş. Önce biraz tereddüt ettim, ama önyargılarımı aşmam lazım. Neyse, ayda 4 lira ödeyecek ve burada 6 gün kalıyor. Eşyası veya bir gereksinimi yok. Hemen de ödedi. Bu ilahi takdir değilse, başka ne olabilir bilmiyorum. Şimdi, tabii bir denizci ama hem odadan hem de benden memnun görünüyor. Maaşını altın üzerinden alıyor ve sonuçta oda ona sadece 1 sterline geliyor. Hatta eğer kur yükselirse farkı da ödeyeceğini söyledi; ne kadar cömert değil mi? Galiba Tizza anneciğinin ne kadar fakir düştüğünü hissetti ve Tanrı'ya yardım etmesi için dua etti.

7 Ağustos: Bizim denizci akşam 5'te dışarı çıktı, birkaç saate döneceğini söyledi. Ama bütün gece dönmedi. Herhalde karada sadece bir gün geçireceği için âleme gitti ve sonra geç vakitte kapıyı bulamadı dedim. Ama birden düşman milletten olduğu için akşam 10'dan sonra dışarıda olamayacağı aklıma geldi. 11'e kadar ayakta olmama rağmen gelmedi ve gece çok kötü uyudum. Sabah gemisine geri giderken belki uğrar diye kiliseye gitmedim. Ama neyse, 4 liram cebimde ve bakalım ne çıkacak. Umarım hapse atılmamıştır. Akşam 9: Bugün gelmedi ve neticede önümüzdeki pazara kadar yok. Harika!

Banka beni bir hafta beklettikten sonra "Mrs. Newbolt için 3 lira" gönderdi. Geri zekâlılar! Neredeyse yazıp söyleyecektim bunu. Borcu benden alıyorlar ama anneme veriyorlar.

10 Ağustos: Benim altınlara 322 kuruş ödediler. Broşu feda

ettiğime çok üzgünüm çünkü Tizza’ya kalacaktı. Ama Tizza eminim bunu bana fazla görmez. Belki bir ara ona daha küçük bir şey alırım.

13 Ağustos: Eh! Yaşadığım o kadar tuhaf gece arasında dün gece en alışılmadık olandı ve Alfred’e hiç bu kadar ihtiyacım olmamıştı. Kiracımız öğle yemeğinden hemen sonra eve geldi. Onu yokuşu çıkarken gördüm. “Yeni odanızdan pek istifade etmiyorsunuz” dedim. “Bu kez bütün gece burada olacağım” dedi. Saat 3’te çıkıp 5’te geri geldi. Ona kapıyı açtım ama bir şey söylemedim çünkü Peder Apollinaire daha yeni gelmişti. Kapısı kapalı olduğundan uyuyor diye düşündüm. Herhalde sonra çıkıp akşam yemeği yiyecekti. Bir şeyler atıştırdıktan sonra onu nasıl uyandıracağımı düşünmeye başladım çünkü gece kalırsa yiyecek bir şey bulamayacaktı. Saat 9’da gidip kapısını çaldım, cevap yok, sonra daha çok ve ardından daha da çok vurdum. Daha ileri gidip kapıyı açmaya yeltendim ama kilitlemişti. Saat 10 buçukta acil giyinmek için bir etek ve ceket hazırlayıp yattım. Saat 1 civarı bir gürültü patırtıyla uyandım. Adamın kapısı açıldı ve sesini duydum. Önce hasta olabileceğini düşündüm ancak odasına gitmeye cesaretim yoktu. O kendi kendine bir şeyler anlatıp gülmeye devam etti. Sarhoş olduğuna karar verdim ve korkmaya başladım. Kalktı, etrafa su döktü, masa ve sandalyeleri yerinden oynattı. Odaları dolaştı. Tam göremedim ama galiba bacaklarıyla kolları çıplaktı. Odasına dönüp kapısını çarparak kapattı. Sabah 6 buçukta çıktı. Yemek odasındaydım, koridora baktım ve onun “İyi günler Madam” sözüne karşılık verdim, ama konuşma yürekliliğini gösteremedim. Şimdi ne yapacağımı bilmiyorum! Gelecek cumartesi geldiğinde yine korkacağım. Belli ki geri gelirken bir şişe getirmiş ve bütün öğleden sonra içmiş. Katrina’ya göre yan taraftaki mezbeleye bir şişe fırlatmış.

17 Ağustos: O dört sterlin benim için doğum günü armağanı oldu [15 Ağustos onun aziz günüydü]. Denizcimiz artık gemiden ayrılmasına izin verilmediğini ve odayı tutmaya devam edemeyeceğini yazdı. Sanıyorum kendinden utanıyordu. Böyle daha iyi oldu. Şimdi başka birini aramalıyım.

Ziyaretçilerimden biri “Nice elli yıllara” dedi, ben de “Tanrı korusun” diye cevapladım; yaşlılık dünyada Araf gibi ve hiç de güzel

değil. Sonumun yaklaştığını hissedince, fillerin yaptığı gibi bir yere gidip orada ölmek istiyorum. [100 yaşında Surrey’de Surbiton’da öldü.]

Yeni Avusturya imparatorunun doğum günüymüş. (Bundan öncekinin doğum gününden bir gün önce olması ne komik.) Davette büyükelçi bir kış seferine daha başlamakta olduğumuzu söylemiş. Babamız Papa hazretleri arabulucu olarak çalışıyormuş. Tanrı onun dileklerini yerine getirecek mi? Annem huysuzlanıyor ve hizmetçinin noksanlarından bahsedip duruyor, tabii abartarak. Bütün bunlar asıl meselenin yanında ne kadar önemsiz aslında: Barış, Barış, Barış!

19 Ağustos: Sevgili Alfred’in doğum günü. Tanrı onu kutsasın ve bedenen ve ruhen güvende tutsun. Ne iyi ki sevgili oğullarım onun yakınındalar. Gönlüne uygun bir işi ve iyi bir maaşı var mı merak ediyorum. Bilebildiğim kadarıyla arkadaşlarımız çok iyi savaşıyor.

Apartmanımızdaki kiralar, benim dairem hariç ayda 3/11 lira zamlandı. Tam nikâhından önce Miss Hazel’la [?] karşılaştım ve bana kiraları yükseltmek zorunda kaldığını söyledi. “Mrs. Lyster sizinkini artırmayacağım, ama lütfen diğerlerine söylemeyin” dedi. Bunun da takdiri ilahi olduğunu zannediyorum; yoksa niye benim kiramı da artırmasın ki?

II. Cilt

Ağustos 1917

23 Ağustos: Mutfığa, annemin odasına ve belki birine verebilirim diye boştaki odaya elektrik çektiireceğim. Biri sevgili üç çocuğumdan hiçbirinin aslında buradan ayrılmak zorunda olmadıklarını söyledi. Eğer Alfred sınır dışı edilmiş olsa çok uzun süre buradan uzakta kalmamanın yolunu bir şekilde bulabilirmiş. Freddie bir iş bulurmuş, Tizza da bana destek ve yardımcı olurmuş ve öbür kızlar gibi konsoloslukta veya Amerikan Elçiliği'nde çalışıp iyi para kazanırmış; eskiden 12 lira alanlar şimdi dört katını kazanıyorlar. Şimdi 51 lira alacaklar, çünkü sterlin 425 kuruş oldu.

[Babam, en büyük oğlu Henry, savaş başladığında zaten İngiltere'deydi. Zannediyorum öbür “üç canı” savaş başladığında İstanbul'dan ayrıldılar ama bu tahmini dayandıracak gerçek bir bilgi yok. Tam ayrılmayı planladıkları sırada annesi düşüp bacağını (veya kalçasını) kırınca deniz yolculuğu imkânsız hale geldi ve Türkiye'de kalmak zorunda kaldılar.]

Arkadaşıma hak vermedim. Hepimiz ve özellikle çocuklar için fazlasıyla iç içe bir hayat olurdu.

29 Ağustos: Üç elektrik donanımı için 10 buçuk lira ödemeye karar verdim, çünkü satacak bir şeyim kalmadığı için bir odaya kiracı almak zorundayım. Yani odayı kiraya vermek için gayret etmem gerekiyor. Fotoğraf albümlerini bulamıyorum ve elimde sadece Tizza'nın resimleri var. Bir iki kişiye onlardan bahsettim bakalım ne getirecekler.

31 Ağustos: Keşke sevgili Alfred'im burada olsaydı. İş kadını değilim ki. Bu kadar az imkânımla 10 buçuk lira ödemek bana delilik gibi geliyor. Odunumuz yok. Çizmem, çorabım, yeğim, galoşum yok ama bu miktarı ödeme yükümlülüğü altına giriyorum. İki taksitte: 7 lira şimdi, 3 buçuk lira önümüzdeki ay.

7 Eylül: Ne feci kaza, daha doğrusu felaket! Haydarpaşa Garı tamamen havaya uçuruldu. İlk patlamada bizim caddede bile çoğu pencerenin camı kırıldı. Annem de ben de korkmadık çünkü pencereden patlamanın karşıda olduğunu görebiliyorduk. Ama patlamanın ne olduğunu ve nerede olduğunu bilmeyenlerin aklı oynadı ki gayet anlaşılır bir şey. Çok can kaybı varmış. Umarım tasarlanan harekâtı durdurur. Adeta tek bir sağlam cam kalmamış ve çarşıda da yerlerine takılabilecek hiç cam yok. Patlamanın çok sayıda kurbanı olmuş, birçoğu denize uçmuş ve ölü askerler kıyıya vuruyormuş. Öyle anlaşılıyor ki talihsizlik kazayla oldu ama tabii herkesin başka bir hikâyesi var.

[Babamın burada şöyle bir notu var: “Türklerin başına gelen bu felakete bizim ajanlarımızın General Allenby’nin Filistin’deki ilerleyişine engel olmak için gönderilmeye hazırlanmış cephane katarlarının bulunduğu bölgeye bomba yerleştirmeleri neden oldu. Şehre zafer kazanmış taraf olarak girdiğimizde orası hâlâ harap haldeydi.” Bu “ajan” bahsinin herhangi bir resmi araştırmadan sonra edinilip edinilmediğini bilmiyorum.]

18 Eylül: Küçük Saviero’yla derslerime yeniden başladım. Bu ayda 1 buçuk lira fazladan gelir demek. Mr. Grancheroff’un ilanı, içerdiği tuhaf ifade şekliyle bana özel ders vermek isteyen bir sürü kişinin başvurusuyla sonuçlandı. Sadece bir kız gelmek istiyor. Cuma günü karı koca burada olduklarında gelmesini söyledim. Asıl zorluk onlara seyahat izni çıkarmakta olacak. O halledeceğini söyledi ama ben şüpheliyim.

Büyük haber artık daha çok ekmek istihkakımız olduğu. Herkes bu yüzden müthiş heyecanlı. Kişi başına 100 gram daha fazla alıyoruz ve sadece 10 para fazla ödüyoruz.

Bugün elektrikçi geldi. Evi batırdı gitti. Üstüne bir Alman odaya bakmaya geldi. Ondan 4 sterlin istedim. En geç cumartesi bir cevap vereceğini söyledi. Şimdi kaldığı yerdekiler buraya yönlendirmişler. Adamın sessiz ve düzenli biri olduğunu söylüyorlar.

19 Eylül: Hilal-i Ahmer aracılığıyla Henry’ye haber yolladım.

Bakalım alacak mı? Bu beşinci sanırım, ama henüz tek bir yanıt alamadım.

22 Eylül: Kiracıdan bir cevap yok, demek ki gelmeyecek. Daha on gün elektriğimiz olmayacak, yani kiracı bulursam ona odasını nasıl göstereceğimi bilmiyorum. Çarşamba günü bir komitenin önüne çıkacağım. Britanya Yardım Cemiyeti'nin yardım ettikleri arasında görünmek biraz küçük düşürücü ama dilencilerin seçme şansı olmadığından olan biteni kabul etmek durumundayım.

1 Ekim: Bir kiracı var artık! Biraz ucuza gitti oda, kiracı sadece 3 lira veriyor, ama genç ve daha fazla ödeyemezmiş. Sevgili oğullarımı düşündüm ve “Gel” dedim. Alman Askeri Hastanesi'nde çalışıyor. Çıkıp ev aramaya başlamış ve elektriği olan her yere sormuş. Odayı tabii ki beğendi ve birkaç parça ucuz şey getirecek. Bakalım artık. Sadece bir delikanlı. Mayıs ayında 21 yaşına girecekmiş. Asker olmasına rağmen bir centilmen gibi davranıyor. Gençlerin hepsini çok seviyorum, kızları da erkekleri de. Alman da olsalar İngiliz de olsalar Tanrı onları korusun. Tek çocukmuş ve annesi de dulmuş.

3 Ekim: Yumuşak yüzüm yüzünden biraz aldanmışım. Odayı çok ucuza verdiğimi söylüyorlar. Başka kimse çıkmadıkça bir zararı yok. Ondan aldığım günde 10 kuruş ekmeğe gidecek. İlk akşamı petrol getirdi ve daha cereyan bağlanmadığı için lamba yaktık. Bu gelenlerin bazıları çok ucuza edindikleri birçok faydalı şeyler getiriyorlar. Mutfak için yeni sözleşme imzalamaya elektrik idaresine gideceğim.

6 Ekim: Zavallı günlüğüm benim en iyi arkadaşım; sıkıntılarımı başka kimseye anlatamam. Arkadaşlarımı eğilimlerine göre sınıflandırıyorum. Sylvia'ya evdeki sıkıntılardan bahsedebilirim. Clementine'e annemi, Nina'ya çektiğim maddi güçlükleri anlatabilirim. Ama Nina'yı nadiren bir başına görebiliyorum. Gerçek düşüncelerimi Tanrı ve bu günlükten başka kimseye anlatamam.

7 Ekim: Almanların ayinine gittim. Vaazı veren peder hepimizin barış için dua etmesi gerektiğini söyledi. Ama inşallah İngilizlere köle

olmak zorunda kalmamışız. Rabbimiz ne yapsın? Herhalde iki taraf da eşit derecede iyi dua ediyordur.

Beş farklı yerden canlarımdan haber alma imkânım var ama hiç haber alamadım. Hollanda Konsolosluğu, Vatikan, Kızılhaç, Mr. Hodley [?] ve Virginie. [Bu son kişiden çok bahsediliyor ama kim olduğunu bilmiyorum.]

10 Ekim: Meğer elektrik şirketinin bizim ışıkları halletmeye birini yollamamasının nedeni Alman S'in [?] gelecek olmasıymış. Boğazlarına kadar işe batmışlar. Almanlar anlaşılan Willie'nin [herhalde İmparator Wilhelm] gelişi haberinin yayılmaması için emir almışlar ama pazartesi burada olması bekleniyormuş. Diyorlar ki –her zaman bir dolu rivayet var– düşman milletlerden olanların üç gün boyunca, yani burada kaldığı sürede, sokağa çıkmaları yasaklanacaktı. Herhalde kadınlar için geçerli değildir.

[*Tarihsiz*]: İmparator burada. Onu görmedim. Arkadaşları, daha doğrusu müttefikleri, onun için müthiş bir karşılama töreni yaptılar. Düşman milletlerin mensuplarının evlerinin ön tarafları hep kapatıldı ve birkaç günlüğüne dolu insanı Büyükkada'ya yolladılar. Bence insanlar bunu hiç sorun etmezler çünkü şu an tam mevsimi. Benim asker yarın gidiyor. Tam ülkelerinde öğrendikleri gibi gayet eli sıkı biri çıktı. Eğer gitmeseydi başımdan atacaktım. Şu benim Amerikalı denizciyle aralarında ne büyük fark vardı. Yeni bir mektup gönderme yolu buldum, Madrid aracılığıyla ama acaba cevap alabilecek miyim?

18 Ekim: [İmparator] Willie gidiyormuş veya gitmiş. Öbür iki müttefik de gelecekti. İki gün önce düşman milletlere mensup ruhani personelin her şekilde görevlerini bırakmaları emri geldi. Bugün emrin iptal edildiği anlaşıyor. Neden? Son kiracımızın dışçı bir arkadaşı odaya bakmaya geldi. Ondandır 4 lira istedim ve maliyeti fiyatına biraz erzak. Ama aptal gibi ondan herhangi bir söz almadım ve şimdi çok pişmanım. Ne kahvaltı ne başka bir şey istemiyor. Konsolos yardımcısı 7 lira verebilir, ama o zaman da bizim burada her şeyimize çok özen göstermemiz gerekecek. Bizim için fazla yüksek bir seviyeden geliyor. Eğer Fransızca konuşma derslerine

yazdırabilirsem, o zaman şahane olur, mesela haftada üç saat için 2 lira. Yarın Peder Denis'i ziyarete gideceğim. Roma'ya gidiyor. Onunla Tizza ve Alfred'e bana Vatikan üstünden yazmaları için haberle doğru adresimi yollayacağım.

Üç ilana yanıt verdiğimden ve başka bir kiracı beklediğimden bütün gün evde oturmak zorunda kalmam çok can sıkıcı.

Bugün Peder Dionysius'un Vatikan'daki Şark Dairesi'nin başkanı olacak Piskopos Papadopoulos'un sekreterliğini yapmak için Roma'ya gideceğini zannediyordum. Onu ziyarete gittim ama orada değildi, o yüzden Tizza ve Alfred'e yazmalarını rica eden bir mesaj bıraktım. Canlarımla irtibata geçebilmek için elimden gelen her şeyi yapıyorum ama nafile.

20 Ekim: Dişçi bir daha gelmedi, çok yazık. Bir Türk geldi. Lisani öğrenmek için bir İngiliz aileyle yaşamak istiyormuş. Ama oda için 4 lira ve haftada beş sefer bir saatlik konuşma için 2 lirayı çok fazla buldu. Düşman milletler mensuplarının evlerindeki ve bürolarındaki bütün telefonlara el konuldu.

Rabbimiz çok iyidir ama sevgili oğulları için dua eden binlerce anne dururken neden bana istisna uygulasin, ki çok muhtemel onlar benden çok daha iyi dua ediyorlardır. Zavallı Mrs. [?], bir tek oğlu vardı. Çok iyi bir Hristiyan'dı ve Tanrı'ya oğlunu koruması için devamlı dua etti ama Tanrı çocuğu yanına almayı uygun görmüş. Mutlulukta da üzüntüde de onun dediği olur.

23 Ekim: Alışverişten dönerken Mrs. de Wodsky ile [?] karşılaştım. Benimle yürüyordu ve sebze alırken biri cüzdanını aşırđı. Tabii benim hatam yok ama yalnız olsaydı herhalde etrafına biraz daha dikkat ederdi. Aldığı şeyleri ödemesi için ona biraz para ödünç verdim. Bir saat sonra borcunu ödemeye geldiğinde piyanomu kiralık verip veremeyeceğimi sordu. Bunu soran arkadaşları varmış ve 2 lira vereceklermiş. Evet dedim, piyano kiralamaktan hiç haberim yoktu. Öğle yemeğine o arkadaşlarına gideceğı için öğleden sonra birini gönderip piyanoyu aldırabilirlermiş. O gittikten sonra Ferralar'a [?] gittim ve durumdan bahsettim. Ortalıkta hiç piyano olmadığından piyano kiralarının ayda 4 lira olduğunu söylediler. Kafam karıştı.

Adamlar piyanoyu almaya geldiklerinde onlarla gelen hizmetçiye Mrs. de Wodsky için bir kâğıda bana söyleneni yazıp verdim. Tabii onları daha önceden uyarmam gerekirdi. Herhalde bana kızacaktır ama o zaman da 2 liranın çok düşük bir teklif olduğunu düşünseydi. Neyse, ama şimdi çok tatsız bir durum oluştu ve keşke meseleyi açıklığa kavuşturabilseydim. Miss Armas'ın [?] dediğine göre küçük piyanolar özel evlere 2 buçuk liraya kiralanabiliyormuş. Eğer sefil kadın bana düşünebilmem için biraz vakit verseydi 3 sterlin isterdim ve herhalde alırdım. Ama dört isteyince hiçbir şey alamadım. Fena davranmış oldum, ticaret hiç aceleye getirilmemeli.

24 Ekim: Freddie'nin eski, herhalde on yıllık bir çift çorabını onarmak daha doğrusu yamamakla bütün vaktimi geçirdim. Bir de Tizza'nın İngiltere'den 6 yıl kadar önce getirdiğimiz bir çorabını. İtiraz edeceklerini düşünmediğimden çoraplarını hiç suçluluk hissetmeden kullanacağım. İki çift yamanmış çorap en azından sıcak tutar. Eğer çizmem olsaydı yamaları umursamazdım ama ayakkabıyla korkarım yamalar görünecek.

Mutfağımıza, annemin odasına ve Tizza'ninkine bağlattığımız elektrik artık işliyor. Tizza'nın odası ışık açıkken çok güzel görünüyor ama içinde küçük kuşum olmayınca o kafesi görmek beni biraz üzdü.

Mrs. de W. hiç görünmedi, demek ki bana kızdı. Gerçekten üzgünüm ama piyanomuzu vermeye pek hevesli değilim.

25 Ekim: Bir genç geldi ve odaya piyanoyu da koyarsak 5 lira vereceğini söyledi. Adam pek hoşuma gitmedi ve kabul etmedim. Bugün odayı 7 liraya verdim. Odanın getirebileceği en yüksek gelir bu. Ama içeri bir yatak daha koydum ve kızımın eşyasının hepsini çıkardım. Çok düştük anlaşılan; önce bir denizci, sonra bir asker ve şimdi oyuncular! Bir emlakçı aradı ve bir karı koca alıp alamayacağımı sordu, hayır dedim. Sonra iki oyuncu olduklarını söyledi, yine hayır dedim. Sonra Viyana kumpanyasının sekreteri ve sahne müdürünün dün geldiğini ve 7 lira ödemeyi baştan kabul ettiklerini söyledi. O zaman ben de teklifi kabul etmeye karar verdim. Geldiler ve odayı çok sevdiler. Onlara iki anahtar verdim ama iki tane

daha istediler.

28 Ekim: Kiracılarımız şimdilik harikalar. Tanrı bana karşı gerçekten çok iyi. Herhalde bundan iyisiyle karşılaşamazdım. Onları getirdiği için emlakçıya 7 meci diye [1 meci diye 20 kuruş] vermek icap etti. Büyük saçmalık ama bana evvelden kendi payının yüzde 20 olduğunu söylemiş. Ben onun kişi başı 20 kuruş kastettiğini sanmışım. Neyse, birinci ayın kirasından vereceğim o miktarı ve kiracılar da nisana kadar kalıyorlar. Elektriği ödedim, Harty'ye önceki hesabımdan kalan 300 kuruşun üzerindeki borcumu ödeyebildim. Dün Britanya Yardım Cemiyeti'nden de [?] aldım. Bu yüzden Rabbimize şükürler olsun. Tizza'nın bütün çekmecelerini getirip benim odaya boşalttığım için burası şimdi ahıra döndü.

İtalya'dan haberler fena. Büyük zorluklarla elde ettikleri her şeyi kaybetmişler. [Bu herhalde Caporetta Savaşı'na bir gönderme. Bu çarpışmada birleşik İttifak kuvvetleri İtalyan hatlarını yardı.] Umarım durum gazetelerin sözünü ettiği kadar fena değildir. Sabahtan beri uzaklardan top atışı duyuyoruz ve üstümüzden üç uçak geçti. Ama galiba sadece tatbikat yapıyorlar.

29 Ekim: Bütün Pera'yı bayraklarla donattılar. Zavallı İtalya fena durumda.

2 Kasım: Kiracımız mükemmel; her sabah 9'da evden çıkıyor ve ertesi sabah 1'i çeyrek geçe geliyor. Hiç gürültü yapmıyor ve zaten çok efendi birisi; neredeyse bir centilmen [!]. Evliymiş ve beş yaşında bir oğlu varmış. İki sene askerlik yapmış ve hâlâ askerlere bağlı. Ama gerçek mesleğinin ne olduğunu bilmiyorum. Viyana'da hayatın gayet ucuz olduğunu ancak bazı kısıtlamalar bulunduğunu söylüyor.

6 Kasım: Hollanda Misyonu'na gittim, Alfred'den iki mesaj verdiler. Biri mart, diğeri haziran tarihli. "Burada" veznedar olarak iyi bir konumum var diyor ama "burada" ile nereyi kastettiğini anlamadım [Gerçekte Alfred ile oğullarının görev yeri Selanik'ti, bkz. fotoğraf 5]. Aynı yerde çalışmakta olan iki oğlumuz ve o ayda bir görüşebiliyorlarmış. Tizza her ay yazıyormuş ve rahatı yerindeymiş.

Tanrı dördünü de korusun. Kim derdi ki ben sağ olacağım, Alfred ile oğlanlar aynı yerde olacaklar ve Edythe [Tizza] yalnız başına İngiltere’de yaşayacak, bir de oğlanlar aynı işi yapacaklar?

9 Kasım: Yine kafam karıştı. Bir dairede çalışan Alman bir hanım yemek odasına bakmaya geldi. Orayı sevmeyi ama Tizza’nın odasını gördüğünde oraya bayıldı. Orada kalan kiracıları öndeki odaya nakletmemi önerdi. Ben de onlara yemek odasını da kiraya vermeyi düşündüğümü söyledim ve orayı isteyip istemediklerini sordum. Hemen atladılar ve şimdiki odaları için bir kiracı arayacaklarını söylediler. Bugün öğleden sonra biri, bir kadın getirdi, tabii ki onların kumpanyadan. Fena değildi ve ona kefil de oldular ancak kadın bana biraz fazla basit giyinmiş gibi geldi. Yani yarın onlara başkasını bulduğumu söyleyip öbür kadına haber vereceğim. Eğer kiradan başka İngilizce konuşma için de para verecekse onu alırım. Ama peşim sıra oradan oraya gelip de bedavadan İngilizce konuşacağını zannediyorsa, başka kapıya. Ama tabii, yemek odasını yatak odasına ve bu arada benim odamı da keşmekeşe çevirmek için yapmam gereken onca şeyi düşününce kötü oluyorum.

13 Kasım: Bir şeyler daha sattım. Freddie ve Alfred’in kıyafetlerini. Borçlarımı kapatana kadar ve kış için biraz odun alana kadar bir şeyler satmaya devam edeceğim. Oda için kimse gelmedi. İlan vereceğim. Bu akşam Yahudilerin başkentinin [herhalde Kudüs’ü kastediyor] düştüğünü duydum. Son Haçlı seferinden beri ne kadar uzun zaman olmuş.

14 Kasım: Bugün moralim çok bozuk; bugün bankadan dediler ki mutfak erzakımızın bir kısmını, onu da ancak gelecek cumartesi günü alabilirmişiz. Çok faydası dokunacak ama o zamana kadar ne yapacağız? Fiyatlar her geçen gün artıyor. Para kazanmam gerekiyor. Freddie’nin topladığı kurşunlardan bir kısmını [?] sattım. Piyanoyu ve yemek odasını kiraya vermem şart.

23 Kasım: Bütün erzakımız tamam; harika bir duygu. Kömürümüz ve ışığımız da var, tabii düşman millete mensubuz diye onları

kesmezlerse... Ama böyle söylentilere inanmıyorum. Sanıyorum 28'inde kiracılarımız kiralarını ödeyecekler. Hollanda Misyonu'na gidip bakayım bir mesaj var mı? Bir ay sonra Noel; bu ayrı geçirdiğimiz sonuncu Noel olacak mı? Bir düzine civarında insan yemek odasına bakmaya geldi ama kimseyle anlaşmadım. Avusturyalı bir elçi yardımcısı 8 lira vermek istedi, ama akşamları 6'dan sonra oturma odasını da kullanmak ve iki lamba daha istedi, bir de tabii üstüne vereceği rahatsızlık.

24 Kasım: Mrs. [?] bizim yemek odasına 6 lira verecek birini gönderecekmiş ama o görmeden önce odayı düzene sokmalıyım. Tabii insan bir şeyi görmeden satın alamıyor ama ya ben çekmecelerden çıkardıklarımı nereye sokacağım? Çok iş var. Büfe ve yemek masasını benim odaya alacağım. İnşallah yakında yerlerine geri koyabilirim. Yalnız olmaktan çok sıkıldım. Birbiri ardına bir şeyler planlayıp durmaktan bazen beynim ağrıyor. Ancak ufak tefek sıkıntılarımı anneme anlatıyorum çünkü onu endişelendirmenin hiçbir faydası yok. Ağrıları, acıları ona yetiyor. Oyuncular kiralarını azaltmamı talep ettiler. Hayır dedim ama giderlerse ve 7 lirayı kaybedersem çok pişman olacağım. Eve hiç 1.15'ten önce gelmiyorlar. Seslerini duyuyoruz ama bizi hiç rahatsız etmiyorlar. Eğer ödeyemeyeceklerse, onları kaybetme riskini alamayacağım ve 6 liraya razı olacağım. İyi geceler canlarım, neredesiniz, ne yapıyorsunuz?

29 Kasım: Dün zenci köleler [!] gibi çalıştık ve yemek odasını mükemmel bir yatak odasına çevirdik. Yemek odamı şimdiden özledim ama gelirim biraz artırmanın bir yolunu daha bulduğuma çok seviniyorum. Bir hanım geldi ve odayı çok beğendiğini söyledi. Odayı subay olan kuzeni için tutmaya henüz yetkisi yokmuş: Yazıp soracakmış.

Rusya barış istemiş. Bazıları bunun önemli sonuçlara yol açacağını düşünüyorlar. Bence savaşa devam etmek isteyenler, kurdukları planlar henüz olgunlaşmadığı için barış isteyenlere baskın çıkacaklar.

8 Aralık: Odamız 1 liraya kahvaltı verme karşılığında 6 liraya

tutuldu. Uzun zamandır bu kadar kar yağmamıştı. Rusya eski düşmanlarıyla barış için pazarlık yapıyormuş. Bizimkilerin ne yapacağını henüz bilmiyoruz.

11 Aralık: Bu soğuk havada yaşamakta çok zorlanıyorum. Kat kat giyindim. Çok şükür, çoraplarım hariç giyinecek kıyafetim var. O yamadığım eski çorapları giyiyorum. Rusya ile Almanya ve onun müttefikleri arasında on günlük ateşkes ilan edilmiş.

15 Aralık: İki oyuncumuz evden gittiler. 7 liradan olduğuma ve yatma saatimizde verdikleri huzuru kaybettiğimize üzgünüm ama onların buradaki varlıkları pek hoşuma gitmiyordu. Şapka fırçamızı ve Tizza'ya ait bir Japon kutusunu da yanlarına almışlar. Annem iyi değil. Artık hep yatağında ve gözleri okuyabileceği kadar görmüyor. O yüzden hayatı çok sıkıcı ve üzücü olmaya başladı. Kiracımız, Tizza'nın odasına taşındı. O tercih etti, çok temiz biri olduğu için bana da uygun. Ama yemek odasını yakında yine kiraya vermeyi umuyorum.

18 Aralık: Haftaya Noel. İnşallah canlarım iyidir ve Noel'i neşeyle geçirirler. Rusya Almanya ile anlaşmaya başlamış. Düşmanlarımızın işlerini biraz kolaylaştıracağı için bu anlaşmayı pek istemiyorum ama belki de bütün dünyanın artık bir anlaşmaya varması için bir vesile olur. Peder Louis, bir Belçikalı, annemi ziyaret etti. Çok kibar. Ona odamızı gösterdim, bir Alman doktor tanıdığını ve onun odayla ilgilenebileceğini söyledi. Onu caddemizde yürürken gördüğümü ve keşke bizim kiracımız olsa diye düşündüğümü hatırladım. Eğer bu iş olursa Aziz Antonio'ya yine şükranlarımı sunacağım, çünkü daha önce de ona dua etmiştim. Doktor gelmezse de Antonio'ya küsmeyeceğim. Doktorun evimizde olması ne müthiş olur. 40'larında ve çok kibar. Şimdi Tokatlıyan'da kalıyormuş, bakalım bizim basit mobilyalarımızı beğenecek mi?

20 Aralık: Noel'e çok yaklaştık. Kendimi nasıl da sefil hissedeceğim. Geçen sene haber gelmişti ama bu sene pek geleceğe benzemiyor. İsviçre'den fayda yok. Birkaç gün önce kart yazdım.

Ama onlara ulaşacağına dair umudum pek yok. Onlar da bizim için endişelenmiş olmalılar. Yarınki doğum günümde zavallı beni düşüneceklerine kuşum yok. Çok uzun yaşayıp da kimseye yük olmaya niyetim yok. Rusya'yla ateşkes imzalanmış. Bu konuda fikirler türlü türlü. Hasımlarımıza göre birkaç ay içinde barış gelecekmiş. Bizse her şeyin yine baştan başlamasından korkuyoruz.

21 Aralık: 53. doğum günüm. Pek parlak geçmedi. Hiç kimse hatırlamadı, annem bile. Olsun, daha iyi oldu! Diğer türlü daha da mutsuz olacaktım. Zannediyorum şişmanlıyorum, herkes aynı şeyi söylüyor. Çok yediğimden veya mutluluktan değil tabii ki. Sabahları 10.30'dan sonra oturduğum yerden bir daha kalkmıyorum. Artık hiç yürüyüşe de gitmiyorum. Aslında daha iyi çünkü canlarım şayet bir gün beni bir daha görürlerse korkuluğa dönmüş şekilde bulmayacaklar. Kiracımız bu öğleden sonra odayı görmesi için birini getireceğini söyledi. İnşallah odayı tutar ve parayı da peşinen verir. Bu ara çok sıkışığım.

Şimdi hizmetçiye çok kızdım. Biraz bacaklarını çalıştırsın diye Harty'ye yollayıp yumurta almasını söyledim. Büyük yumurtalardan seç dedim, çünkü büyük bir tane akşam yemeği için tam geliyor, kamelya çayıyla beraber, yoksa iki tane yiyorum. Ama getirdiği dört yumurtadan biri küçücüktü! Çok kızdım.

Noel arifesi: Böyle bir günde akla ne anılar geliyor. Çocuklar küçükken, gece yarısı ayinine bizimle gelmeleri onları ne kadar mutlu eder, yetişkin oldukları duygusunu tattırırdı. Bir keresinde Freddie önce yatmaya gitmişti, giderken onu uyandıracağımızı söylemiştik, ama sonra baktık o kadar güzel uyuyor ki bıraktık sabaha kadar uyusun.

Nasıl da öfkelenmişti küçük bey. Onların küçük hediyelerini paketlemek bizim için ne büyük mutluluktu. Henry evdeyken ahır sahnesini ve ağacı hazırlamak onun göreviydi. Tizza da çok yardım etmek isterdi ama hiç ihtiyaç olmazdı. Hediyelerin çoğu ufak tefek, önemsiz şeylerdi, ama paketlerini açmaktan nasıl hoşlanırlardı. Neredeler şimdi? Hazirandan beri onlardan hiç haber alamadım. Şimdi yatmaya gittiğimde onları rüyamda görmeyi umut ediyorum.

Bu ikisinin [yani Tizza ve Freddie'nin] evden ayrı olduğu dördüncü yıl. Alfred ocakta ayrılmıştı [1915?]. Hafızalarından silinmeye başlamış olabilir miyim acaba? Sevgili dudaklarından birer öpücük almaya o kadar muhtacım ki.

Noel günü: Kiliseye gittim ve komünyon aldım. Peder Cyril anneme kutsal ekmekten getirdiğinde maalesef daha eve dönmemiştim. Mrs. Ferri [?] nefis bir pasta ve peksimet getirmiş. Ziyaretimize bir tek Mr. Ladiye [?] geldi ve bize altı peksimet getirdi. Alman kiracıları vermiş. Çok kibar bir hareketti ama onları kirli bir gazeteye sarılı halde cebinden çıkarması pek iştah açıcı değildi. Bu yüzden peksimetleri biraz kızarttım, yarın yiyeceğim; inşallah ateş zararlı şeyleri yok eder.

30 Aralık: Anlaşıldı: Yemek odamızı tutuyorlar. Genç yarın gelecek. Çok kibar birine benziyor. Erzaklarının bol olacağını hayal ediyorum. Mr. Flamman [?] da gayet iyi biri. İki kiracımız da gayet centilmenler. Yıla iyi başlamayı umuyorum ama herkese borcum var. Yeni aya önceki borçları temizlemiş olarak başlamak çok iyi olurdu. Bütün Almanlar üç aya barış yapılacağını söylüyorlar. Bizimkiler pek öyle düşünmüyor. Yakın zamanda ve bizim istediğimiz şartlarda barış yapılırsa ne kadar müthiş olurdu; yoksa biraz daha beklemeyi tercih ederim. Bize karşı nefret besleyen tek bir Alman'a rastlamadığımı söylemem gerek. Bana sanki bizden daha tahammüllü insanlar gibi geliyor.

Savierolar'daki [İngilizce] derslerime kısa bir ara verilecek. Memnunum çünkü çok ilgimi çekmiyorlar.

1918

2 Ocak 1918: İşte yeni bir yıla başlıyoruz. Dün gayet güzel bir gün geçirdim, annem iyi günündeydi, bu beni de mutlu ediyor. 31'inde yeni kiracımız geldi. Adı Natolski [?]. *Chemiste* [gömlek terzisi] ama tabii kimyacı değil. Her zaman değilse de çoğu zaman askeri kıyafet giyiyor. Bana bir paket çay hediye etti. Yani kiracılardan memnunum. Banka da 6 liralık Noel hediyesi verince çok güzel bir sürpriz yaşadım. Bir de Britanya Yardımı artırılacakmış, yani daha fazla borç almadan idare edebilirim. Yeni kiracım genç ve neşeli, ben de kendi çocuklarımı düşünerek genç birinin etrafımda olmasından çok hoşlanıyorum.

Peder Denis ve bazı arkadaşları anneme tatlı bir şeyler, bana da biraz sosis getirdiler. İyi niyetlerine ne şüphe ama bunları gördükleri ilk dükkândan almışlar. Neticede tatları çok fenaydı. Ödedikleri paraya rağmen hiçbirini yiyemedik. Yine de çok güzel bir gündü.

19 Ocak: Artık yazı masam olmadığı için uzun süredir yazamadım. Feci soğuktu ve çok üşüdüğüm için odamdaki masada oturup yazamıyordum. Şimdiyse hava harikulade: Pencерem açık ve güneş müthiş güzel.

Bugünün bana bu kadar güzel gelmesinin bir başka nedeni de Hollanda üzerinden Alfred'in iyi haberlerini almam. 9 Kasım tarihli bir mesaj. Şimdi başveznedar ve yüzbaşı olmuş. Herhalde artık üniforma giyiyordur. Anlaşılan Henry onun yakınlarında, ama Freddieciğim öyle değil. Alfred, Henry'yi çok sık gördüğünü ama Freddie'nin haberlerini haftada bir aldığını söylüyor. Tizza'dan da haftada bir haber alıyormuş. İyi durumdaymış ve çalışıyormuş o da. Freddie nerede olabilir? Birkaç hafta içinde 21 yaşına girecek, adam olacak. Alfred üniforma içinde yakışıklı görünüyor olmalı. Orduya döneceğini kim düşünebilirdi ki? Bana banka aracılığıyla 22 sterlinden fazlasını yollayamayacağını söylüyor. Bana iki katından fazlası lazım. Mr. N. [kiracı] İngilizce derslerine başladı, yani en az 1 buçuk pound'um daha olacak. Çamaşırlarının bazısını evde

yıkayacağım, bu da 1 pound getirir, ama hizmetçinin maaşını 1 pound artırdığım için fark etmeyecek. Keşke biri daha ders alsa. Herkesin kiralık odası var, en çok o gidiyor.

27 Ocak: Yeni kiracımız yan taraftaki terziyle ya aşk yaşıyor ya da eğleniyor. Nasıl davranacağımı veya kime danışabileceğimi bilmiyorum. Böyle şeylerden hoşlanmıyorum. Tam biraz borçlanıp ayı çıkarabileyim diye düşünüyordum ki Mrs. [?] ocak ve şubat aylarının piyano parasıyla çıkıp geldi. Şimdi Harty'ye bu ayın sonuna kadarki borcumu ödeyebileceğim.

Şükürler olsun ki meşhur *Breslau* [20'sinde] batırılmış. *Goeben* de pek kötü durumdaymış, ama arkadaşları öyle söylemiyor. Biz de bir iki gemi kaybettik. Küçük olanlar arasında *HMS Raglan* var. İnşallah içinde Arthur'un çocuklarından biri yoktu.

1 Şubat: Vatikan aracılığıyla Henry ve Freddie'nin iyi olduklarını öğrendim. Birliğini vermişlerdi ama mesajın nereden geldiğini söylemediler. Ama 8 Aralık kadar yakın bir tarihte geldiğine göre Henry'nin Freddie'yle İtalya'da buluşmuş olması lazım diye düşünüyorum. İki kiracımız da gayet iyiler. Gerçi Mr. Flamman çok cimri ama ödemesi gereken miktarı ödedikçe beni etkilemez. Katrina'ya ayda 20 kuruş veriyor. Natolski ise 50 kuruş veriyor, ama o akşam yemeklerini genelde evde yiyor ve ona çay yapıyoruz. İki gün önce bana *Times* getirdi! Gazeteyi elime aldığımda çok heyecanlandım. Eski bir arkadaşı görmek gibiydi. Ama tabii yasak. Derste okuması için saklayacağımı söyledim. Gazete 24 saat bende kaldı, Sylvia ve Mr. Harty'ye de birkaç saatliğine bakmaları için verdim. Galler Prensi'nin [?] ile beraber İtalya'da olduğundan başka yeni bir şey yoktu ama ilanları okumak bile çok hoştu. Savaş kayıplarına geldiğimde listeyi okuyup okumamakta tereddüt ettim. Çok şükür bizimkiler hakkında bir şey yoktu. Newbold adında bir yüzbaşı öldürülmüş. Mr. Natolski'ye ders vermek çok hoşuma gidiyor. Çok iyi biri.

12 Şubat: Rusya'yla barış antlaşması imzalanmış. Düşmanlarımızın yararına olup olmadığını merak ediyorum. Haber resmi olmasına

rağmen kimse bayrak falan asmadı.

13 Şubat: Şimdi her yer bayraklarla donatıldı. Bana biraz garip geliyor, sanki barış değil de ateşkes imzalandı, o kadar. İnsanlar fiyatların düşmesini bekliyor ama şimdilik fiyatlar sabit. Sağlığımızı nasıl koruyabildiğimizi merak ediyorum. Maaşlarımıza yüzde 25 eklenmesi söz konusuydu ama olmadı. Sadece halen memur olanlar o zammı aldılar ve bir de evvelden aldıkları yüzde 50'yi [?].

2 Mart: Günlüğüme artık çok az yazabiliyorum, çünkü iki odayı da kiraya verdiğimiz için mutfığa yardım etmem ve toz almam gerekiyor ki evde belirli bir düzeni koruyabilelim. Rusya ve Almanya anlaşmaya varıyorlarmış ve Romanya da aynısını yapmak üzereymiş. Kiracılarımız savaşçı kardeşlerine karşı, barış seven tarafa yardım etmek üzere geldiklerini övünerek anlatıyorlar. İngilizce *Times*'ı gören Mr. Flamman dün gece dedi ki "İngiltere bile yiyecek tüketimini sınırlamak zorunda kalmış." Evet ama düşmanlarından iki yıl sonra! [Londra'da ve Güney İngiltere'de et ve tereyağı 25 Şubat'ta karneye bağlanmıştı.]

Buradaki gazeteler İrlanda'da karışıklıktan bahsediyorlar. Umarım doğru değildir. İşin doğrusu düşmanların arasındaki anlaşmazlıklardan kazanç sağlamayı umuyoruz. Ve onlar da tam olarak aynı şeyi umuyorlar. Mr. [?] Rusya'nın taraf değiştirmesinden korkuyor. Ona kalırsa Rusya'daki milyonlarca insan yenilmezlik faktörü.

İki kiracımız da çok hoş insanlar ve akşam derslerini dört gözle bekliyorum. Öğrencim iki *Times* getirmiş. Bu akşam okuyacağım ve doğrusu bu keyfi iple çekiyorum. Öğle yemeğinden sonra bankaya gidip 13 liramı alacağım. Bu ay yine sıkıştım. Satacak bir şeyler daha bulmalıyım ki önümüzdeki aya temiz başlayayım.

9 Mart: Bebeğimin doğum günü. Bugün 21 oldu. Ayın 6'sında 30 olan öbür oğlumla beraber Tanrı onları korusun. Çin, Rusya'ya karşı Japonya'nın safına katılmış. Oh olsun! Ama Rusları suçlamaktansa onlara acımak daha doğru olur. Şu an yaşadıkları parçalanma çok feci olmalı. Acaba benim oğlanlar doğum günlerini nerede ve nasıl

kutladılar? Onlar için dua ettim, başka yapabileceğim bir şey yok.

15 Mart: Mr. Natolski gitmekten bahsediyor, yani İstanbul'dan ayrılmaktan. Anlaşılan yine kiracı avına çıkacağım ama işler onun istediği gibi gitmedi. Sağlığını bahane edince doktorlar hastaneye gitme emri verdiler. Boğazında akıntılı iltihap varmış. Tabii olur, çünkü bütün gün yakası kolalı bir gömlek giyiyor, üstüne de asker ceketinin yakası geliyor, bu yüzden boğazının üstünde 2-3 santim kalınlığında koruma var. Sonra eve gelince sadece köşeleri aşağı kıvrık bir gömlek giyiyor ve dışarı çıkarken atkı takmıyor. Onu özleyeceğim. Ayrılmadan önce erzakından bana da verdi. Akşam derslerimizden ben muhtemelen ondan daha çok keyif aldım.

19 Mart: Yedi takma dişimin sonuncusu da düştü. Çok çirkin ama dişçiye gitmeye cesaret edemiyorum. İyi ki yalnız yiyorum. Çocukların dediğine göre tavşan gibi yiyormuşum, şimdi artık tavşana daha çok benzerim.

Kapıcımız subayı için oda arayan bir Avusturya askeri getirdi. Hep bir Avusturya subayım olsun istemiştim. Piyano olup olmadığını sordu ve subayına haber vereceğini söyledi. Bakalım gelecek mi? Yine de nankör olmamalıyım; kimse Mr. Natolski'den daha iyi olamaz.

Piyano parası da çok yetersiz. Bu ayki ödemeyi daha yapmadılar bile. Tizza'nın boyalarını 180 kuruşa sattım, ama parasını ay sonunda verecekler. Miss [?] onları almayı kabul etmedi. Çok kuruymuşlar. Ama Tizza'nın dönüşünü beklersem daha da kuruyacaklar. Bir fotoğraf çerçevem vardı (feci bir şey, piyangoda kazanmışım), Mr. Wright'a *Bon Marché*'de satıp satamayacağını sordum. Fiyatını 175 olarak belirledi ama çerçeve satılmadı. Tizza'nın hemşire üniformasını da satmak istiyorum, [halamın hemşire olduğunu sanmıyorum, herhalde çocuk kıyafeti ya da özel bir kostüm olmalı] keten nadir bulunduğu için iyi bir fiyata gidebileceğini söylüyorlar.

27 Mart: Ne kadar yürek parçalayıcı bir haber. Onların birkaç günde aldıklarını biz iki yılda zar zor geri alabildik. Şimdi üç günde o kadar çok savaştıktan sonra aldığımızı tekrar geri aldılar. Calais'yi

almaya çalışacaklarmış, sonra da P26'larla İngiltere'yi bombalayacaklarmış. Çok mahcup ve çaresiz durumdayız. Benim Almanlar diyor ki affedilmek için yalvaracakmışız yoksa savaş daha iki yıl sürermiş. Eminim ki sevgili İngiltere teslim olacağı bir barışa yanaşmayacak. Hesaplarını altüst edeceğimizi umuyorum. Alfred'den mesaj geldi. Dördü de iyiymiş.

[Bu bahsedilen birkaç gün önce başlayan Kaiserschlacht-1918 Baharı Hücumu denen Alman hücumu olmalı. Alman Genelkurmayı kısa süre içinde Avrupa'ya varması beklenen *doughboys* denilen ABD askerlerinin gelmesinden önce Paris'i ele geçirmek için son bir şansları kaldığını fark etmişti. Başlarda başarılı da oldu. Fransızlar Paris'i, İngilizler Calais'yi savunmak istediklerinden Almanlar karşısında bölündüler. Ama Alman lojistik destek hattı hücumla beraber ilerleyemediği için zamanla gücünü kaybetti ve geri çekildiler.]

Gidip dişlerimi göstermek zorunda kaldım; diş hekimi 20 lira istedi! İmkânsız olduğunu söyledim, tam çıkacaktım ki diş yapacağını ve ödeyebileceğim kadarını verebileceğimi söyledi; bazen insan ruhu için çalışmalıymış! Yarın dolguyu alacağım ve bakalım 6 lira yeterli ödeme olacak mı? Daha fazla ödeyemem.

Mr. Natolski hastaneden döndü. 20 Nisan'a kadar bizimle kalacak ve odasını tutacak birini biliyormuş.

5 Nisan: Haberler daha iyiye gitmiyor. Onları durdurmuşuz ama bir yerden yine çıkacaklar. Mr. Natolski yarın gidiyor. Başka bir subay geliyor, yani o bakımdan bir sıkıntım yok. Bakalım Natolski kadar iyi olacak mı? Natolski çok tatlı ve burada olması beni çok sevindiriyordu. Yahudi'ymiş! Daha en başından öyle düşündüm, polis formunu doldururken dinini "Mosaic" [?] diye yazmıştı. Derslerde onunla din hakkında hiç konuşmadım. Ama cumartesi beni odasına çağırdı ve kendisine yeni gelen bir paketten tatmam için bal, peksimet ve Yahudi ekmeği verdi. Sonra benim onun Yahudi olduğunu zaten bildiğimi farz ederek biraz Yahudi geleneklerinden bahsetti. Dini konularda serbest düşünceli olduğunu ama mensubu olmaktan gurur duyduğu ırk hakkında ayrı bir merakı olduğunu söyledi. Bana biraz fenol² ve toz [?] verdi, bir rulo da pamuk. Mr. Flamman'ı daha az

görüyorum. Biraz cimri ama tabii karısı ve iki çocuğu olduğu için cimriliği anlaşılır.

8 Nisan: Dün yeni kiracımız geldi. Bu kadar kibirli bir adam görmedim, bir şey batırsan patlar! Yarım saatlik konuşmamızda birden fazla defa bana bütün dairenin şefi ve Mr. Natolski'nin üstü olduğunu anlattı. Yetenekleri yüzünden bu işe seçilmişmiş ve onun görevinin etkileri Asya'da dahi hissediliyormuş falan filan. Monokl kullanıyor! Fransızca konuşmak istemediğinden değil, hiç Fransızca bilmediğinden ona söylediklerimi pek anlamıyor. Herhalde öğrenmek istiyor, çünkü yarı Fransızca yarı Almanca konuşuyor. Bir sürü elbisesi olduğunu söyledi ve bütün akşam odasında kalıp onları yerleştirdi. Fena biri olmayabilir ama zannediyorum bütün vaktimi alan bir geveze çıkacak ve annemi ihmal etmeme sebep olacak.

12 Nisan: Taşındığı günden sonra yeni kiracımızı pek görmedim. Her şeyi açıkta bırakıyor. Bakalım ondan biraz erzak alabilecek miyim? Yarı yarıya tütsülenmiş dil verdi ve iki saat haşlamak zorunda kaldık. Kömür parasını isteyeceğim. Annem pek iyi durumda değil. Doktor [?]'a gittim, bir reçete verdi. 75 kuruş istediler, ben de yarısını yaptırabildim. Ferriler altı aylığına sayfiyeye gidiyorlar. Bayan Ferri çok yoruldu ve bir değişikliğe ihtiyacı var. Onu çok özleyeceğim çünkü ideal bir komşu. Her zaman Bayan Ferri'ye danışabileceğimi ve gerekirse ondan yardım isteyebileceğimi bildiğimden o varken annem hakkında daha az telaşlanıyorum. Şimdi uzağa gidiyor. Bir bu sıkıntı eksikti. Dr. Bernhardt [yeni kiracı] İngiliz ordusunun başında Alman subayları olsa dünyayı ele geçirirlerdi diyor. İngiliz askerlerine çok değer veriyor ama subaylar hakkında öyle düşünmüyor.

15 Nisan: Yeni yeni ortaya çıktı ki Bulgarlar ve Türkler pek anlaşıyorlarmış ve Avusturya ile Almanya arasında da L.C. olayından [?] beri belirli bir memnuniyetsizlik varmış. Hep zırhımızda bir delik arıyorlar. Kiracımız akşam yemeklerini odasında yiyor: çay, yumurta, haşlanmış dil vs. Önümüzdeki haftanın parasını önceden almayı deneyeceğim.

Bugün üç farklı yerden para gelme ihtimali çıktı: *Bon Marché*'ye

bıraktığım çerçeveye 1 buçuk lira teklif etmişler. Savierolar ders için 1 buçuk verecekler. Aybaşından beri verilmeyen piyano parası da geliyor.

16 Nisan: Dün akşam Hollanda Misyonu'ndan mesaj yollamışlar. Bana haber gelmiş, gidip almam gerekiyormuş. 9 Nisan tarihliydi. Alfred'den haber aldığıma çok sevindim ama Tizza'nın doğrudan bana yazmasını istedim. Alfred Tizza'nın iyi olduğunu ve düzenli olarak kendisine yazdığını söylüyor. Gerekirse bankadan 30 lira alabileceğimi yine söyledi. Henry artık teğmen olmuş. Bu zamana kadar yüzbaşı olur diye bekliyordum. Alfred ikisinin de güvenli yerlerde, tehlikede olmadıklarını söyledi. Bir kez daha ağustosta eve geleceğinden bahsetmiş. Ağustos ve ekimde yolladığım mektuplar ona o sabah ulaşmış.

Paraya çok ihtiyacım oldu ve tekrar borç almak zorunda kaldım. Yarın Yardım Cemiyeti'nden 715 kuruş alacağım. Belki Tizza'nın serj elbisesiyle Freddie'nin takımını 500 kuruşa satabilirim. Belki daha fazla ederdi ama bu ara tam böyle şeylere ihtiyacı olan insanlara rastlamak zor.

24 Nisan: İngiliz ve Fransızlar Türkiye'den serbestçe ayrılabilirlermiş; 50 yaş üzeri erkekler, 15'ten küçük erkekler ve tüm kadınlar. Bir süredir lafı ediliyordu ama nihayet emir çıkmış. Gidip canlarıma kavuşmayı yürekten istiyorum ama tabii ki annemi burada bırakamam. Hem bizim daireyi ne yapacağım? Yabancılarla bırakırsam döndüğümüzde hiçbir şey bulamayabiliriz. Yine de bu açık kapı bana çok cazip geliyor. Ayrılma izni hakkında bilgi toplamalıyım; İzmir'de bir gemi onları alacakmış.

Xxx [?] yakınlarında köpekbalığı yakalamışlar. Balıkpazarı'nda okkası 40 kuruşa satıyorlardı. Müthiş görünüyordu ve birçok kişi aldı. Dişlerim için verdiğim 5 kuruş beni çok müşkül durumda bıraktı.

Hollanda Misyonu'na gidip Alfred'e bana çıkarttığı ilave 8 sterlin için teşekkür mektubu yollayacaktım ki Tizza'dan mektup olduğunu söylediler. Zavallı yavrum, ona yolladığım mektupların hiçbirini almamış. Sadece Arthur'a [?] yolladığımdan haberi olmuş, ona cevap veriyor. Ama şimdi adresi bende var. İyiymiş ama çalışıyormuş, yani

bu çalışmak zorunda demek, ama bu şartlarda zaten boşa geçirecek zamanı yok. Yanında kaldığı kadının [Mrs. Stack] ona iyi davrandığını sylyyor, bu da beni müthiş mutlu etti. Hemen bu adresine cevap yolladım, iki ay içinde cevap almayı umuyorum.

[2](#) Fenol ya da karbolik asit: Dezenfektan olarak kullanılan bir asit.(.n.)

III. Cilt

Mayıs 1918

1 Mayıs: Yumurta almaya Harty'ye gittim: 4'ü 14 kuruş. Oğlu hâlâ hapiste. Annesi oğluna bakmaya gitmiş. Dışarıda uzun süre bekledikten sonra oğlunun iyi olduğuna dair karaladığı birkaç satırlık bir mektup almış. Umarım zavallı çocuk yakında dışarı çıkar çünkü tabii ki suçlu değil [?]. Freddie'nin burada olmamasına çok memnunum.

7 Mayıs: Dr. Kerouk [?] iltihaplanan kulağıma bakmaya geldi. Feci görünüyorum. Yüzümün şekli hepten bozuldu. Canlarım beni görselerdi gülerlerdi. Kalbime de baktı ve tam tahmin ettiğim gibi *digitalis* yazdı, bir de demir kloroform. Çok büyük nezaket gösterip reçeteye Britanya Yardımı'nın damgasını vurdu, yani ilaca bir şey ödemeyeceğim. İngiliz olduğuma çok seviniyorum. Tanrı sevgili İngiltere'yi korusun.

12 Mayıs: Dün gece Mr. Flamman gelip bir *Le Soir* verdi. Başyazı barışla ilgili bir şeydi. Öbür gazetelerde de barış yazıları çıkmaya başladı ama bana barış yapılacaktı gibi gelmiyor.

15 Mayıs: Anlaşılan bu sefer gerçekten İngiliz ve Fransızlar ülkeyi terk etmek zorundalar. 60 yaşından büyük erkeklerle, 17 yaşından küçük erkek çocukları. Kadınlar serbest. İki toplumda da büyük bir heyecan var. Bugün Britanya Yardımı paramı almaya gittim. Geçen gün hırsızlık yapma cüretini gösterdim! Evet, subay kiracımızdan iki ufak şeker aldım. Tatlı yemek için o kadar yenilmez bir istek duydum ki odasına girip iki kesmeşeker aldım ve yedim. Banka bize şeker verecek zannediyordum ama meğer şu an hizmette olan memurlara şeker veriyorlarmış, o yüzden o çaldıklarımın yerine koymak için şeker alamadım; öyle yapmayı umuyordum. İtiraf etmeye de çok utandım, pek fena oldu.

18 Mayıs: Yarın Avusturya imparatoru ile eşi geleceklermiş. Avusturya askerlerinin oturduğu üç apartman yüzünden bizim sokaktan da geçebilirler. Vatikan aracılığıyla Alfred'den haber aldım. 9 Mart'ta yollamış. Hepsi iyiymişler.

Pentekost Pazartesi: Endişelenmekten aklımı kaçıracağım. Dün yeni ev sahibimiz geldi ve daireden çıkmamı istedi! Ne fena bir darbe! Ne yapacağım? Kime danışabilirim? Ne kadar erken çıkabilirsem o kadar iyiymiş. Kontratımız 1 Ekim'e kadar olduğu için ona eylülünden önce cevap veremeyeceğimi söyledim. Yalnız olsaydım her şeyi satar, burayı terk ederdim. Bir ay kadar bekleyip duruma bakacağım. (ama bunu yapabilecek miyim acaba?) Önümüzdeki sorunların büyüklüğünü düşündükçe hasta olacağımdan korkuyorum. Taşınmak zorunda olmam ne korkunç!

21 Mayıs: Bu durumu anneme söylemenin çok fuzuli olacağını düşündüm. Ona yeni bir üzüntü vesilesi olacak. Öğleden sonra dışarı fırladım ve içimi dökmeye Sylvia'ya gittim. Hem giderken hem dönerken yolda ağlayıp durdum. Ne yapabileceğime dair en ufak bir fikrim yok. Eğer Ferriler taşınırsa onların yerine yukarı taşınabilirim. Yoksa bir mucize olması lazım. Demin Mrs. Ferri'yi gördüm ve korkarım bir yere gittikleri yok; isteneni ödemeye karar vermişler. Avusturya imparatoru eşiyle buraya gelmiş. Onları iki defa görmeye çalıştım ama göremedim. Aman ne fark eder!

24 Mayıs: Mucize gerçekleşti! Mr. Ferri'ye göre mülkiyet hakları kanunundaki yeni bir değişikliğe göre savaş bitene kadar ev sahipleri kiracılarını atamazlarmış. "Tamam" dedim "ama o Osmanlı, bense düşman devlete mensubum". Buna verecek cevabı yoktu. Britanya Konsolosluğu'na veya daha doğrusu onun yerine duran şeye gitmeye karar verdim: Eski bir dragoman, bir Ermeni ve genç Marintch'ten [?] oluşuyor. Kira sözleşmemi alıp gittim. Mr. Marintch çok kibardı ve ev sahibimin beni atmaya hakkı olmadığını söyledi. Benim ve onun nerenin vatandaşı olduğumuzun da hiçbir önemi yokmuş ve bunu aynen böyle ona söylemeliymişim. "Ya mahkemeye giderse?" diye itiraz ettim. "İşte bunu yapması hiç mümkün değil" dedi. Bu

güvenceler bana o kadar tesir etti ki ona nasıl teşekkür edeceğimi bilemedim. Kalkarken yüzümü saklıyordum, ama gördü [gözyaşlarını] ve o zavallının da içine dokundu sanki.

Bir kez daha emin olmak için Mr. Apikian'a [?] da sormaya karar verdim. Bana söyleneni doğruladı. Ona daha önce birine sorduğumu söylemedim. Ev sahibime avukatımın böyle söylediğini ve bana arka çıkacağını söylememi istedi. Tanrı bana gerçekten çok yardımcı oldu.

Dün akşam Mr. Apikian'dan dönerken iki arkadaşa rastladım. İkisi de ülkeyi terk etme ihtimalinden dolayı gayet şaşkın vaziyetteydiler. Ne kadar kötü de olsa burada neyle karşı karşıya olduklarını biliyorlar ve bilinmeyenden korkuyorlar. Birçok insan yolculuğun suçlu ikmalinden daha berbat olacağını söylüyormuş, başkaları da Kaptan Cook'un seyahatleri kadar iyi planlanacağını; neyse ki temmuzdan önce kimse bir yere gitmiyor. Bazıları İngilizlerin denizden, diğerlerinin karadan gideceğini söylüyor.

1 Haziran: Evlilik yıldönümümüz. 31 yıl oluyor. Üç çocuğumuz oldu ve hiçbirini bizi üzmedi. Çok şükür, hiçbirinin kötü huyları yok ve hepsi vazifelerini gayet iyi yapıyorlar. Daha ne isteyebiliriz?

Haberler fena. Soissons düşmüş. Tanrı korusun, Marne nehrini geçmesinler. Fransızlar bir defasında Almanları geri püskürtmüştü, umarım yine olur. Bu sabah bankaya giderken St. Esprit Kilisesi'ne girip Alfred ve kendim için dua ettim. Geçen sene de aynısını yapmıştım, çünkü biz orada evlendik ve Henry orada vaftiz edilmişti.

2 Haziran: Neuilly [?] alınmış, ne felaket! [Almanlar 29 Haziran'da Reims'i almışlardı.] Bizimkilere ne oldu acaba? O hanım ayrılacağı için piyanoyu geri getirdiler. Tekrar kiraya vermeye bakacağım.

Dr. B. sabah 5'te Karadeniz'deki xxx'e [okunmuyor] gitmek için yola çıktı. Kömür taşımaya yarayan küçük demiryolunda şimdi yolcu da taşımaya başlamışlar. Giderken boş kasalarda oturuyorlarmış, dönerken de kömürün üstünde. Gerçekten değermiş çünkü manzara harikaymış. Yağmur yağmış ve paltosu veya başka bir örtüsü olmadığından sırlıslıkla ıslanmış.

İki gün önce şehrin eski kısmında çok feci bir yangın oldu. İstanbul tarihindeki en büyük yangınmış. Şehrin [1453'teki] alınışının

yıldönümünde oldu. Fatih'ten kocaman bir tören alayı yürüyecekti ama tabii yapılamadı. 30.000 civarında kişi evsiz barksız kalmış. Şimdi ağırlığınca altın ödemedikçe bu insanlar nasıl yeniden ev ve mal sahibi olabilirler? Evlerin çoğunluğu ahşaptı, Türkler oturuyordu. O gün deli bir rüzgâr vardı ve yangın kontrolsüz şekilde beş farklı yerde, 36 saat kadar sürmüş.

İaneler açıldı. Tabii bütün kamu kurumları iane yapmak zorundaydı. Osmanlı Bankası 15.000 lira vermiş. Ama garibime giden hiçbir Alman'ın ismini yazdırmamış olmasıydı. Bu şartlarda ilk onların adlarını görmeyi beklerdim. Doğrusu hiç Alman parasına rastlanmıyor.

Haberler daha iyi değil. Eğer Fransız başkentine ulaşamazlarsa düşmanlarımıza çok fena bir darbe olur. Bu ikinci hücumun başlarında çok feci kana susamışlardı.

26 Haziran: Ayda 2 buçuk liraya yeni bir derse başladım. 3 lira alabilirdim ama daha az istemeyi tercih ettim. Sylvia 4'e veriyor. Hollanda Misyonu'na gidip Alfred'e yazdım. Şimdi ona üç mektubum gidiyor: Biri İspanya, biri Vatikan, biri de Hollanda üzerinden. Bu ay hep orada burada yangın çıktı, çok tedirgin oldum.

4 Temmuz: Alfred'in evdeki işleri yaparken giydiği, 14 yıllık takım elbisesini sattım. 5 liraya gitti. Daha fazla isteyebilirdim ama Nina'ya sattım.

5 Temmuz: Tizza'dan haber aldım. 13 Mayıs'ta bir mektup yollamış. Bana çok yazdığını söylüyor, ama nasıl oluyor da mektuplarını alamıyorum?

7 Temmuz: Bugün ilk defa üstümüzden uçaklar geçti. Feci bir silah gürültüsü çıktı; herkes pencerelere koştu. Üç uçak gördük ama o kadar yüksektydiler ki hareketleri izlenemiyordu. Sonra bir daha geçtiklerini duymadık. Kim olduklarını bilmiyorum veya ne netice çıktığını. Aşağı kattakiler çok korktular. Biz korkmadık. Bizim erkekler çok uzaktalar.

11 Temmuz: Nina haber yollamış. Bir bey İngilizce dersi istiyormuş; ona yazmaktansa hemen verdiği adrese gitmemi tavsiye etti. Gittim ama evde değildi. Yazılı mesaj bıraktım, henüz bir cevap gelmedi.

Çok büyük fırtına çıktı. Bizim cadde nehre döndü. Galata'da insanlar ayakkabılarını ve çoraplarını çıkarıp kaldırımından kaldırıma geçebilmişler. Bizim uçaklar pek zarar vermemişler; iyi mi kötü mü bilemiyorum. Biri hariç gazeteler gürültü patırtıyı görmezden geldiler. Yani belki de söylenenden daha fazla zarar verildi.

Bu kadar çok insanın incecik olması çok şaşırtıcı. Kendilerini ne gerekli ne de fuzuli yiyeceklerden mahrum eden insanlar bile inceldi. Anlayamıyorum. Bizim gibi yiyeceğe çok az para harcayabilen fakirlerin kilo vermesi doğal ama günde 5-10 pound harcayabilen bir dolu insanın da sıskalaşması doğal gelmiyor.

Nina [?] neredeyse üç aydır bir mektup yüzünden uzakta. Tetkik altındaymış ve düşük rütbeli bir müfettiş tarafından bir ay kadar gözlemde tutulmuş.

16 Temmuz: Dr. Bernhardt'ta İspanyol gribi çıktı. Yataktan çıkmıyor. Umarım bize de bulaştırmaz. Tehlikeli olmadığını söylüyorlar ama benim başım o kadar sağlam değil, bana zarar verebilir. Beraber çalıştığı hemen herkeste (sağlık biriminde) varmış. Nasıl olduğuna bakmaya gittim. Termometre, sinek kovmaya püskül ve tuz verdim. Şimdi Britanya Yardımı'na gidiyorum. Sonra: Yine yanlış gün gitmişim, ödeme yapmadılar.

23 Temmuz: Fransa'da acımasızca çarpışıyorlar. Bizim Almanlar, Fransızlarla dostları kurtlarını döktükten sonra sıranın kendilerine geleceğini söylüyorlar. Umarım o zamana kadar mecalleri tükenir.

Dr. Bernhardt iyileşti. Dün Tokatlıyan'da [pastanesi de olan şık bir otel] 1 liralık pasta yemiş. Mr. Flamman o kadar çok erik yemiş ki bugün evden çıkamadı. Oh olsun.

26 Temmuz: Hollanda Misyonu'ndan çağırdılar. Alfred'den mektup geldi diye düşündüm. Gerçekten de gelmiş, benim 29 Ocak'taki mektubuma cevaben 13 Mayıs'ta yazmış. Tizza'nın 31 Mayıs'ta

gönderdiği bana çok evvel ulaşmıştı. Alfred sanki her seferinde doldurup gönderdiği matbu bir form hazırlamış. Önceki mektubundan hemen hiç farkı yok. Tabii ki hepsinin iyi olduğunu okumak çok çok müthiş ama her biri hakkında özel bir şey söylese daha güzel olurdu.

Gazeteler ülkeyi terk eden Fransızları yazdıkça Fransızlar çok mutlu oluyorlar. İngilizler daha beklemek zorundalar. Onlar da gittiğinde benim için çok sıkıntılı olacak.

Pazartesi ikinci hava saldırısına uğradık. Altı uçak vardı. Şarapnel yüzünden kayıplar olmuş. Konsolosluğun önünde bir Alman konsolos yardımcısı ve birkaç bilinmeyen kimse vurulmuş. Ateş başladığında evdeydim ama eğer sokakta olsaydım mutlaka bir sığınak arardım. Şimdiye kadar insanlar ne olduğuna bakmak için sokağa koşuyorlardı, herhalde bundan sonra kapalı yerde kalırlar.

Mr. Flamman bu sabah (cuma bugün) 5'te Karadeniz'e yola çıktı. O yüzden Tizza'nın odasına girdim ve onun masasında yazıyorum. Bu oda akşamüstleri havadar ve güzel oluyor.

27 Temmuz: Dün gece alarm verdiler. Annem için kalktım. Çok çetin bir şey olmalı çünkü çok gürültü vardı. Gazeteler böyle şeyleri yazmadığı için ne olduğunu bilmiyoruz ama zamanla bir şeyler hakkında azar azar haber gelir.

Şimdi elektrik şirketine 342 kuruş ceza ödediğim için kendimi çok çok fena hissediyorum. Bir daha insanlara iyi davranmayacağım, yemin ediyorum! Mr. Flamman'ın yatakta kitap okumayı sevdiğini bildiğimden ona yemek odasındaki 50 mumluk bir ampul verdim; onun odasında 25 mumluk ampulü vardı. Ama yakalanmamamız için de onu çok uyardım, çünkü cezası çok fazlaydı. Birkaç sabah çıkmadan önce çıkarmış. Şansımıza bir gün kontrole geldiler ve netice bu oldu! Çok kızgınım. Tabii başta ona lütufta bulunmak isteyen bir aptal olduğum için kendime kızgınım. Herhalde cezanın yarısını ödeyecektir ama yine de bu 170 kuruşu zar zor ödeyeceğim. Bir de durumu ona anlatmanın vereceği tatsızlık da cabası.

Başka bir tatsızlık daha: Dr. Bernhardt hizmetçinin şekerinden aldığını söyledi. Eminmiş çünkü sayıyormuş. Hizmetçimiz hırsız olmasa da Dr. B.'nin dediğine inanıyorum. Hizmetçinin suçunu kendim üstlenmek zorunda kaldığım için de çok utanıyorum.

Şekerleri beraber saydık. Akşam gelince o bir daha sayacak. Her gün 4 ila 6 tanesinin kaybolduğunu söylüyor. İki ay kadar önce iki parça şekeri ben almıştım. Ama şimdi bunu söylemeye korkuyorum çünkü iki tane çaldıktan sonra öbür günlerde de çalmaya devam ettiğimi pekâlâ düşünebilir. Şeker karşılığında ödeme yapmayı önereceğim. Ama hizmetçiye hırsızlıkla suçlamadan önce onu yakalamam lazım, çünkü yapmadığını söyleyecektir. Bir de balının kaybolduğunu söylüyor. Hizmetçinin başka bir şey çalacağına gerçekten inanmıyorum ama Dr. Bernhardt bana inanır mı ki?

28 Temmuz: Şekerleri beraber saydık, hiç eksik yoktu. Bıçağını çıkarıp 30 parça kesmişti. Hizmetçi de sesi duymuş ve adamın ne kıldığını sormuştu. Yalan söylemeyi beceremediğim için doktorun ihtiyacı olduğundan şeker kestiğini söyledim, korkarım hizmetçi bunun üzerine uyandı. O yüzden bir daha el sürmedi. Ama zannediyorum yaptığından haberim olduğunu söylemem lazım.

Savaşın çıkardığı başka bir bela da sık sık kesilen su. Neredeyse her hafta 36 saat kadar kesinti yapılıyor. İyi ki evde bir sarnıç var. Önümüzdeki ay benim kirama zam geldiğinden kendi kiracılarıma da zam yapmam gerektiğini söylemem gerekecek. Ama bunu söylemeye cesaret edebilecek miyim?

10 Ağustos: Sevinmeli miyim pek bilemiyorum: Edythe [Tizza] genç Stack ile nişanlanmış. Üç yıl önce adamın adından bahsettiğinde ufaktan içime doğmuştu. Tizza'dan genç biri. Tabii hiç paraları yok. (İlk bakışta) anne ve kız kardeşi pek kibar değiller, ama herhalde kendisi bir centilmendir. Annesinin Tizza'ya bu kadar iyi davranması onu sevdiklerini gösteriyor ki bu da bir avantaj. Hayatlarını maddi olarak nasıl idame ettirecekleri ayrı bir sorun. Alfred'in nişanı haber verme şekli o kadar kısa ve özlü ki korkarım pek gönlü yok. Biraz hayal kırıklığına uğradım ama çok şükür, eğer mutluyorsa en iyisini dileyeceğiz ve umacağız. Hiçbir ayrıntıyı bilmemek ne feci.

11 Ağustos: Dört yıldır bana ulaşan bütün mektupları toptan okudum. Tizza, Mrs. Stack için "İrlandalı ve sade" demiş. Alfred Mrs. Stack'ten bahsederken "onlar için yapabileceğinin en fazlasını yaptı"

demiş; genç Stack hakkında ise “sadece 18 yaşında [1915’te] posta sürücüsü.” Freddie ile Henry, Stack’lerin cömertliklerini ve rahatlarını övmüşler. Bu durumda zannediyorum Mrs. Stack dünyanın en iyi kalpli kadını olmalı. Tizza son olarak “Mrs. Stack Mrs. Chaval’in [?] iki katı şişman” diyor. Ama kızımın müstakbel kocası kim ve ne? Karısına bakabilecek mi? Freddie’nin yaşında genç bir çocuk ne yapabilir? Freddie evlenmek istese ne kadar acayip olurdu. Zannediyorum Tizza’ya âşık oldu ve neticede onu kendisine âşık etti. Tizza 8 Nisan 1916’da yolladığı mektupta onun cephede olduğunu söylüyor. Kendi evi olamayacağına ve kocasıyla beraber kayınvalidesinin yanında kalacağına üzülüyorum. Müstakbel kocası herhalde çok iyi biri, yoksa Tizza buna katlanamazdı. Neyse, bundan sonra dualarımda onu da anacağım demektir. Eğer Tizza’yı seviyorsa Tanrı onu da korusun. Daha ilk adını bile bilmiyorum ki!

12 Ağustos: Dr. Bernhardt onunla Fransızca konuşmamı istedi. Eğer keyfim yerindeyse konuşabileceğimizi söyledim. Ama bu işe her zaman sabrım yok. Almancayı hemen her zaman sorunsuz konuşuyoruz, ama Fransızca konuşurken hep onu düzeltmem gerektiği için duraklamamız gerekiyor, ayak için “*jambon*” diyor, mesela!

13 Ağustos: Yüreğim kabardı ve kafam çok karışık. Onlara mektup yollayabilsem her şey ne kadar farklı olacak. Alfred’e kaçınılmaz olan şeyi nezaketle kabul etmesini ve zavallı kızı mutsuz edip onun seçimini eleştirmemesini nasıl söylemeli? Tabii şayet zannettiğim gibi bu evliliği onaylamıyorsa... Mektuplarımı göndermenin bir yolunu bulmalıyım çünkü benim haberi nasıl karşıladığımı merak ediyor olmalılar.

16 Ağustos: Hollanda Misyonu’na gittim ve hem Alfred’e hem Tizza’ya mektup yazdım. Alfred’e mesajımda Tizza’ya da yazdığımı eklemeyi unuttum. Ne zaman düşünce okumayı icat edecekler?

18 Ağustos: Kendimi çok fena hissediyorum. Fransızlar kısa süre sonra gitmeye başlayacaklar. İngilizler de az sonra onları takip ederler

herhalde. Buradaki hayatımdan bıktım ve yolculuğun zorluklarına hiç aldırmadan seve seve buradan gidebilirim. Fransızlar Dedeagaç'a gideceklermiş. Orada bir Fransız gemisi onları alıp Marsilya'ya götürecekmış.

Harika bir sonbahar günü oldu bugün. İki kiracımız Dr. Bernhardt'ın askeri arabasıyla gezmeye gidecekler.

22 Ağustos: Dün gece bir hareketlenme daha oldu ve bu sefer gayet uzun sürdü. [Herhalde bir hava saldırısından bahsediyor.] Sonuçlarını bilmiyorum. Annem için olmasa hiç yerimden kalkmayacağım. Korkmuyor ama gürültü yine de huzurunu kaçırıyor. Gazeteler bir şey yazmıyor. Ne kadar garip! Yeni kira sözleşmemde neler çıkacak bakalım. Yüzde 50 zam bekliyorum ama duyduğuma göre iki odamı kiraya verdiğim için daha fazlası istenebilirmiş. Eğer benden öyle bir şey isterse yine Mr. Apikian'a gideceğim.

23 Ağustos: Fransız ve İngilizler çok zavallı durumdalar, ne yapacaklarını bilemiyorlar. Bazıları mobilyalarını sattı, bazıları evlerini başkalarına verdiler ve şimdi evsiz kaldılar, bazıları da hem evsiz hem eşyasız. Zannediyorum bizimkiler Fransızlardan da fazla zorluk çekecek. Alfred beni çağırmadığı için şansım var yoksa ona gidemeyeceğimi söylemem gerekecekti.

24 Ağustos: Tanıdıklarımız Tizza'nın nişanını duymuşlar ve tebrik etmeye geliyorlar. Ona bakacak biri olduğuna mutluyum. Benim en büyük itirazım aradaki yaş farkına. Bence arada en az sekiz yaş fark olmalı. Alfred döndüğünde beni yaşlı bir kadın olarak bulacak, bense onun hâlâ genç bir adam olacağını umuyorum. Bizim aramızda sadece birkaç aylık bir fark var. Bir de Alfred 1916'da onun 19 yaşında olduğunu söylerken hata yapmış olabilir. Belki de yaşından genç gösteriyordur. Zannediyorum açık renk saçlı. Bende ki resimde annesi ve kız kardeşi görünüyor. [Thomas 'Ting' Stack Nisan 1896'da, Tizza Ağustos 1893'te doğmuştu. Aralarında iki buçuk yaş vardı.]

27 Ağustos: Dr. Bernhardt emir erinin de bizimle kalıp kalamayacağını sordu. İki paltosu da güveden zarar gördüğü için

birinin onun elbiseleriyle ilgilenmesi gerekiyormuş. Bir odam bulunduğunu ve ona birkaç gün içinde cevap vereceğimi söyledim. Böyle şeylerde akıl almak gerektiğinde Alfred'in eksikliğini ne kadar hissediyorum. Büyükanneye gitmenin bir yararı yok çünkü olumlu veya olumsuz, çok abartılı bir şey söyleyecektir. Onun emir erinin gelmesini istemiyorum. Çok az para ödeyecek ve Katrina'ya bir şey vermeyecektir. Herhalde onun odayı bırakması riskini göze alacağım. O zaman yeni birini bulup 8 sterlin isterim. Ama birini hemen bulamayabilirim ve belki de Dr. B. gitmez.

İki gece önce dördüncü hava saldırısı oldu. Dr. Bernhardt'ın adamlarından biri kışlada yatağındaymış. Saldırı sırasında bakmak için yatağından çıkmış. Bir mermi çatıyı delip içeri girip tam yatağının ortasına düşmüş ama patlamamış; ne mucize. Bazı insanlar alt katlara iniyor [hava saldırısı çıktığında]. Annem varken öyle bir şey yapacak halim yok. Korkmadığım için şanslıyım.

Pazar Nina ve Gilbert [komşular] bazı arkadaşlarıyla vapurla Sarıyer'e gittiler. Kaçta gittiklerini bilmiyorum ama 6'da dönüşlerine başlamışlar. Vapur çok kalabalıkmış. Bir ara Asya tarafına geçip geri gelmişler. Her iskelede biraz daha insan binince vapur ilerleyemez olmuş. Yarı yoldayken aniden [kıyıda] elektrikler kesilmiş. Tam bir panik çıkmış; kadınlar ağlamaya, çocuklar bağırmaya başlamış. Sonunda 12'yi çeyrek geçe köprüye ulaşmışlar. Elektrik kesintisi yüzünden tramvaylar çalışmadığı için zor bela Pera'ya çıkmışlar. Bir arabacı (bu aralar çok azı kaldı) onları 4 liraya götüreceğini söylemiş. İki çocuklarını çeke çeke eve götürmekten başka çareleri kalmamış. Tam o sırada yine hava hücumu başlamış. Nina sinirlerinin müthiş bozulduğunu, dizlerinin çözülüverdiğini söyledi.

Saat 10'u geçtiğinden [anlaşılan 10'da sokağa çıkma yasağı başlıyordu] iki aile de düşman ülke mensuplarından oldukları için polise yakalanmaktan korkmuşlar. Ama polis iki defa yanlarına gelip uçakların açtığı ateşten zarar göreceklere diye acele etmelerini söylemiş. Nihayet 1'i çeyrek geçe eve ulaşmışlar. Onlarla gitmediğim için şükürler olsun; bu zorlu zamanlarda en iyisi evde durmak.

28 Ağustos: Dün gece tekrar geldiler! Saat 9'da ışıklar söndürüldü, yatmadan önce atlatırız diye umuyorduk. Yarım saat içinde ışıklar

geldi ve yatağa girebildik. Sonra 11 buçukta ateş yine başladı. Bu sefer çok fenaydı ve sanki bizim üstümüze doğru geliyordu. Herhalde Alfred ve çocuklar gazetelerde bu saldırıları okuyunca bizim güvenliğimiz için endişe edecekler, tıpkı ben, onlar da ilk hava saldırılarına uğradıklarında endişe ettiğim gibi.

Dün akşam Dr. Bernhardt çağırıp aldığı incirleri gösterdi. Neresinin yenip neresinin yenmeyeceğini sordu. Çoğu Alman İngilizlere karşı savaşmak için İran’a gidiyormuş.

30 Ağustos: Memnuniyet verici gelişmeler! Türk gazeteleri düşman devletlere mensup 10.027 kişiden kurtulmak için çaba gösteriyor – 3.855 erkek ve 6.172 kadın– 1.996 İngiliz (genelde Maltalılar), 3.736 İtalyan, 1.308 Fransız ve 90 Belçikalı. Hepimizin toplama kamplarına kapatılmamız gerektiğini, evlerimize de yakınlarda çıkan yangınlarda evlerini kaybedenlerin yerleştirilmesi gerektiğini söylüyorlar. Bundan önce de böyle şeyler söylemişlerdi ama şimdi artan hava saldırıları yüzünden aynı laflar tekrar çıktı. Büyükanneyle nasıl da taşınırım! Toplama kamplarının zorluklarından korkacak halim yok. Şimdi artık son kertede herhalde özgür kalmamıza çok az bir süre kaldı; ne göreceksak göreceğiz.

1 Eylül: Üç hafta kadar önce Mr. Appel’e yazıp İngilizce dersi isteyen birini tanıyıp tanımadığını sordum. Yanıt vermemişti ama genç bir Avusturyalıyla kartını yolladı. Eğer bu gence ders verebilirim ona lütufta bulunurmuşum. Haftada dört defa gelecekmiş ve ayda 3 buçuk ödeyecekmiş. Çok kibara benziyor ve İngilizceyi çok doğru konuşuyor ama pek akıcı değil. Bu iş çok hoşuma gitti.

Dr. B.’ye emir erini alamayacağımı söyledim. “Neden” dedi, “odanız müsait.” Uşağının yanında olmasını istediğini anlıyorum ama şimdi bu Avusturyalı genç derse geleceğine göre onu bu odaya 8 liraya almaya çalışabilirim.

2 Eylül: Biraz para kazanmaya ve Mr. Grancheroff’a [?] borcumu ödemeye kararlıyım. Satacak yeni şeyler bulabildim. Patiska kumaşlar eski bile olsalar iyi para getiriyormuş.

7 Eylül: Avusturyalı öğrencimle derslere başladım. Çok iyi biri. “Kulübeden Beyaz Saray’a” kitabını okuyoruz.

12 Eylül: Herkes yine barıştan bahsetmeye başladı. Talat Paşa [Dahiliye Nazırı] kış gelmeden barış yapılacağını söylemiş. Yani biz müstakbel yolcular daha üç ay oturduğumuz yerde oturacağız.

16 Eylül: Yeni bir barış önerisi sunulmuş, bu sefer Avusturya tarafından. Bakalım bizimkiler bu fırsatı kullanacak mı? Zamanı geldi mi? Bu berbat savaşın bitmesini çok istesem de mutluluk duyacağımız bir barış olsun istiyoruz, utanacağımız bir barış değil.

19 Eylül: Avusturya’nın notasının bir anlamı yokmuş. Sadece blöfmüş. Anlaşılan Fransızların yardım ettiği Yunanlar Bulgarların üstüne gidiyor.

Bankaya gidip ev sahibimin talepleri hakkında tavsiye almak için avukatı görmem lazım. Zannediyorum ki ev sahibim kiracılarım yüzünden yüzde 50’nin çok üstünde bir zam isteyecek. İki odanın da kirasını biraz artırmak istiyorum ama bunu söyleyecek cesareti toplayamadığım için her gün erteliyorum. Artık 6 liraya oda bulunmuyor. Niye benim odaları öyle ucuza tutsunlar ki?

23 Eylül: Kafam eleğe döndü (pek iyi bir benzetme olmadı). Tizza evlenmiş! Ev sahibim ayda 14 buçuk sterlin ve yukarıdaki üçüncü odayı istiyor. Büyük bir çarşaf kaybettim ve annemin zihni iyice yavaşladı.

Tizza’nın evlendiği haberi beni şoka soktu. Bu önemli olayın, benim hiç önemim yokmuş gibi yaşanması beni büyük bir mutluluktan mahrum etti. Canım kızımı tabii ki bir şeyle suçlamıyorum. Şartlar benim aleyhimeydi. Niye beklesin ki? Bunu istemek bencillik olurdu. Sanıyorum ve umuyorum ki Henry [Tizza’nın büyük ağabeyi, yani babam] onu eşine teslim etti. Alfred’in yazdığına göre izinli olarak İngiltere’deymiş [babamın günlükleri bunu doğrulamıyor]. Tizza “acayip mutlu” olduğunu yazmış. Onun için seviniyorum ve Tanrı’ya onun mutluluğu için dua ediyorum. Şimdiye kadar kocası için “Stack” diye dua ediyordum;

anlaşılan ismi Thomas'mış. Bana sevgilerini belirten bir mesaj yollayabilirdi ama zavallı anneyi sayan yok. Tizza kocasının sevgilerini göndermeliydi.

[Burada birkaç paragrafta babaannem kirayı düşürmekte karşılaştığı problemleri anlatıyor.]

28 Eylül: Haberlere bakın! Bulgarlar pes etmişler. Doğruysa ne müthiş! Alfred'in sadece iki günlük mesafede [Selanik'te] olduğunu düşününce... İmkânlar akla geliyor. 14 sterlin ödemeyi ve odayı vermeyi kabul ettim, aldırmiyorum. Bırakayım odayı erzakla doldursun, dostlarımız geldiğinde bayrağımızı alacağım ve odadan payımızı alacağız! Yaşasın!

5 Ekim: Çok hastaydım, üç gün evde kaldım. Bu ev meselesi beni çok üzdü. Ev sahibi iki defa geldi. Sonra kiracılara kirayı artırmak zorunda olduğumu bildirdim. Çok tepki gösterip 8 liranın çok olduğunu söylediler, o zaman ben de çıkıp yeni kiracı aramaya başladım. Göğsüme hardal lapası koydum ve iki gece boyu aspirin alıp durdum.

Bulgaristan hakkında söylenenler doğruymuş. Dün Ferdinand tahttan feragat etti ve şimdi kral Boris'miş. Kayzer'in kanatları kırıldığı için şimdi biz de [Türkiye?] aynısını yapacaktı. Dr. Bernhardt, Alfred'i Noel'de bekleyebileceğimi söyledi. Bu sefer gerçekten barış olacak gibi. Bizim bayrağı çıkarıp uzun uzun baktım. Sonra sandığımın en üstündeki yerine koydum. Bizdeki Türk bayrağını satacağım.

Ailecek nasıl bir hayatımız olacak? Sanırım Tizza geri gelmez. Alfred ne yapacak? Bankadaki işine devam edecek kadar genç hâlâ. Umarım Henry de Osmanlı Bankası'na dönmez [savaştan önce o da orada çalışıyordu] de orduda kalır. Freddie Standard Oil Company'ye [sonradan ESSO oldu] dönebilir. Avusturyalı öğrencim iki haftadır gelmedi. Ona ulaşmam lazım, çünkü eğer hâlâ buralardaysa bana bir aylık ödeme yapması lazım.

Bazı hanımları borsada oynamaları için teşvik eden bir genç borsa yükseldiğinde veya düştüğünde, intihar etmiş. Önceden 525 kuruş tutarından olan altın sterlin şimdi neredeyse 300 kuruşa düşmüş.

7 Ekim: Almanya, Avusturya ve Türkiye hep birlikte bir nota yollamışlar ve Wilson'ın [ABD Başkanı Woodrow Wilson] 14 maddesini kabul ettiklerini bildirmişler. Ben sonuçtan hâlâ çok emin değilim. Bu dört yıl beni çok zorladı. Alfred içimde hiç enerji kalmadığını anlayacak. Çok zayıfım ve her şeye kayıtsızım. Kiracılar kalmaya karar verdiler ama zamlı kirayı kasımdan itibaren ödeyecekler.

11 Ekim: Üç müttefikin Wilson'ın geçen sene ilan edilen [?] 14 maddesini kabul ettikleri açıklaması birkaç gün önce yollanmış. Bir yanıt alınmış ama meseleyi çözecek türden değil. Türklerin barış olsun diye her şeyi deneyeceklerine inanıyorum. Enver [Harbiye Nazırı Enver Paşa] başını büyük derde soktu. Oh olsun, çünkü Almanya'yla dostluğu kendisine, daha doğrusu ülkesine hiçbir şey getirmedi ve Türklerin çoğu bunu artık böyle görüyor. Her şartı kabul etmeleri bizim çok yararımıza olacak; Bulgaristan'da olduğu gibi.

Almanların Karadeniz'i ellerinde tutuyor olmaları buradaki Almanlar için çok büyük şans oldu. Yoksa fena sıkışacaklardı. Yolcular ile posta artık Köstence üzerinden gidiyor. Dün 174 İngiliz ve Fransız ayrıldı. Salı akşam 6'da ertesi gün 12'de bir geminin onları Bandırma'ya götüreceği bilgisini almışlar. Bazıları bu kadar kısa sürede işlerini halledemediklerinden gitmediler. Oradan trenle İzmir'e gideceklerdi. Oradan da gemiyle Fransa'ya. Onlara gıpta etmiyorum. Artık barış yolunda çok ilerlediğimize inanıyorum.

18 Ekim: Almanya'nın Wilson'ın ilkelerini kabul etmesi İtilaf Devletleri [?] tarafından kabul edilmemiş. Türkiye'deki bütün Almanlar geri çağırılmış. Ama Karadeniz denizaltıyla dolu olduğundan [?] yola çıkamıyorlar. Kayzer tahttan feragat edecekmiş. Enver bir devrim hazırlığındaymış. İtilaf Devletleri kapımızda. Türkler barış için her şartı kabul edeceklermiş.

Mr. Flamman dün gece Wilson'ın Almanya'nın barış isteğini reddettiğini söyledi. Çok heyecanlıydı. Dr. Bernhardt pek bozulmuştu. Belçika'yı hâlâ ellerinde tuttukları için o ülke üzerinden intikamlarını alıp dostlarını yardıma çağırabileceklermiş. O zaman tekrar sonuna kadar savaş çıkacakmış. Bence Almanya'nın kaybedeceği bir savaşa

devam etmektense bir an evvel birtakım fedakârlıklarda bulunması lazım. Mr. F.'a göre Rusya'da hâlâ bir buçuk milyon adamları varmış, burada da adamları çokmuş. Yine siperlerde savaşacaklarmış. Nasılsa Doğu sınırlarında (Prusya'da) müttefikleri varmış ve batı cephelerini daraltırlarsa tüm dünyaya karşı direnebilirlermiş! Avusturya'nın onlara katılmayacağını düşünüyorlar. Tabii bu Mr. F. ve arkadaşlarının fikri. Bütün Almanların aynı şekilde düşündüğü anlamına gelmiyor. Kayzer'in battığını görmek gayet eğlenceli olacaktır. Pek merhametli bir tavır değil ama bu benim çok hoşuma gidecek.

19 Ekim: Şükürler olsun! Yaşasın! Barış olacak! Barış, barış! Şükürler olsun. Bugün gazetelerdeydi. Bu akşam veya yarın resmileşebilir. Zavallı Almanlar. Bu onlar için çok aşağılayıcı. Dışarı çıkıp Alfred'e reçel yapmak için incir almalıyım.

21 Ekim: Barışın eli kulağında ama yakın da değil! Ayrı görüşmeler herhalde bütün milletlere uygun gelmiyor ki henüz bir şey duymadık. Bu arada gazetelerde devamlı Almanlarla ittifaka karşı gelen yazılar çıkıyor. Ne kadar ileri gittiklerini görmek çok şaşırtıcı. Enver gazeteleri kontrol altında tutuyordu, basın kendini 12 aydır serbest farz ediyordu. İki gün önce iki uçak geldi. Birinden bildiri, diğerinden bomba atıldılar ve çok kayıp oldu. Tam barış görüşmelerinin ortasında böyle bir şey yapmaları çok garip ama şimdi duyduklarımıza göre meğer patlayan havadan atılmış bir bomba değilmiş, yerde patlatılmış bir bombaymış. Başkaları da yerden açılan makineli tüfek ateşine karşılık olarak bomba atıldığını söylüyorlar.

23 Ekim: Herhalde artık sona yaklaşıyoruz. Dün gece Pera'da bir caddede bir İngiliz subayı görmüşler, akşam da Tokatlıyan'da bir tane varmış. Çevresinde büyük bir kalabalık toplanmış. Nüfusun giderek İngilizlerden yana taraf almaya başlaması ne kadar olağanüstü. Barış ilanından başka, etrafta İngiliz askerleri görmek de çok mutlu edecek herkesi. Hayatlarımız ne kadar değişecek. Bu son dört yıl ne büyük kâbus yaşadık! Benim Almanlar henüz kendilerine ne olacağını bilmiyorlar. Çoğu gitti. Avusturyalı komşularımızın çoğu bu sabah

ayrıldılar. Bu yer değiştirmeler ne güzel olacak. Eğer Alfred veya oğullarımdan biri hemen gelmezse Tizza'nın odasını bir İngiliz'e vermeye çalışacağım.

24 Ekim: Umutlarımız bir kez daha sekteye uğradı. Anlaşılan görüşmeler uzadıkça uzadı. [Kiracı?] Almanlar genel barış umut ediyorlar. Her an buradan ayrılabilirlermiş. Daha sonra kendi iradeleri dışında burada tutulmaktan korkuyorlar. Avusturyalı öğrencim çok efendi davrandı. Sadece yedi ders almıştı ama 7 buçuk lira ödedi. Hiç öyle bir miktar beklemiyordum ve en azından bir lirayı geri yollamayı düşündüm. Ama sonra böyle bir zamanda böylesine bir duygu zenginliğine "kapılmamaya" karar verdim. Çok şükrettim ve parayı bozmadım. Genç adam için üzgünüm çünkü pek zengin biri değildi.

25 Ekim: Önümüzde güzel günler var diyorken birden mateme girmek ne feci. Fransız ordusunda iki çocuğu olan bir komşumuz oğullarından birini kaybetmiş. Bu İspanyol gribi denen fenalık çok kurban aldı, özellikle gençleri. Biraz narin olduğu için kardeşleri gibi [savaşı?] gitmemişti. Ama sonra o da gitmişti ve ailesi bu durumdan hoşlanmıştı.

Yarın bir ateşkes imzalanacakmış ve bizim gemilerimiz gelecekmiş. Her yerde çok büyük heyecan var. Caddemizdeki Avusturyalılar ülkeden ayrılıyorlar. Bir araba doluyor, ardından bir araba daha. Daha demin sekiz uçak birden geldi ve makineli tüfekle ateş açıldı. Şansımıza annem tehlikenin pek farkında değil. Ama bence düşmanca bir amaçla gelmemişlerdi. Evi nasıl düzenleyeceğimizi ve geldiğinde Alfred'e ne pişireceğimizi konuşuyoruz. Herhalde ilk gelen o olur. Mr. Flamman'ın meslektaşlarının hanımları bu sabah gideceklerdi. Postaneyi terk edecekler ama bu durumda Türklerden alacakları çıkış paralarını feda edecekler [?]. Türklerin sözleşmelerini iptal edeceklerini umuyorlar. Öbür adam sıhhi teçhizatının tamamını bir haftadan önce toplayamayacağını söylüyor. Zannediyorum geri gidip de sonra tekrar cepheye yollanmaya pek gönlü yok.

Ama yine de ateşkes bütün Almanların ülkeden ayrılmasını gerektiriyor. O durumda hiç toplanamadan çekip gidebilir. Ama

vardıkları yerde [?] soyulma korkuları var.

30 Ekim: Bir türlü ileri adım atamadık. Anlaşılan onların da Bulgaristan gibi teslim olmalarını talep etmişiz, onlar da daha hafif şartlar istemişler. Niye bilmiyorum, ama görüşmeler durmuş. Ama Çanakkale'deki bütün Alman askerleri dün bu tarafa nakledildikleri için Türkler o bölgede yalnız kalmış durumdalar. Bizimkiler [kiracılar] heyecan içindeler. Dr. Bernhardt kalmayı umuyordu ama ona bütün şeflerin [?] ayrılması gerektiğini söylemişler. O yüzden sıhhi teçhizatının tamamını yolladıktan hemen sonra o da gidecek. Öbür adam demin ikinci defa eve geldi, zannediyorum o da bir şeyler peşinde.

Bu arada Avusturya Wilson'ın bütün isteklerini kabul etmiş. Bu sabahın haberi idi.

İçinde 2.3/11 Lira [?] olan cüzdanımı kaybettim.

1 Kasım: Barış buraya da geldi. Bütün azizlere şükürler olsun. Tanrı barış gönderdi. Dün ateşkes imzalanmış. Bugün resmen ilan edildi. Şehir bayraklarla donatıldı ve her yerde sınırsız heyecan var. İngiliz bayrağı o kadar büyük bir coşkuyla karşılandı ki polis bayrağı ilk asan kişiye (sanıyorum Stace Ailesi [?]) karışıklık çıkmasını önlemek için bayrağı indirmesini söylemiş. Bizimkiler de gayet hazır ama ben herkesin bayrağını çıkarmasını bekliyorum. Eskiden düşman devletlere mensup olan herkes şimdi kendi renkleriyle dolaşmaya başladı. Benim Almanlara bayrağımızı asacağımı haber verdim ve alınmayacaklarını umduğumu söyledim. Eğer onların yerinde olsam böyle kibar davranmazdım. Gitmek için önlerinde bir ay varmış. “Gün gelir devran döner.” Mr. Flamman bir an evvel gitmek istiyor. Dr. B. tam tersi. Beklediğim haberi ne zaman alacağım? Herhalde Alfred haber iletmek için bir yol bulacaktır.

2 Kasım: Son defa Alfred veya Tizza'dan haber almak için Hollanda Misyonu'na gidiyorum. Hangisinden bilmiyorum. İnşallah iyi haberdur. Türklerin morali çok bozuk. Hayal kırıklığına uğradılar. Öğleden sonra bayrağımızı astım ama bu sabah bir polis memuru gelip bayrağı kaldırmamız için yalvardı. Kiliseye gittiğimde Pera

caddelerinde hiç bayrak asılı olmadığını gördüm. Adam [Polis?] “Dün asmıştınız, yeter” dedi. Şimdi gemilerin buraya varmasını bekliyoruz ve gazeteler de milletin ilgisini abartmaya [?] çalışıyorlar. Saatler boyu Sarayburnu’na doğru bakanlarla dalga geçiyorlar.

Avusturya İtalya’yla düşmanlığı sona erdirmiş. O zaman herhalde topyekûn barışa biraz daha yaklaştık. Almanya kendi başına tutunamaz. Öğleden sonra 2: Mesajımı almaya gittim. İki mesaj birden vardı. İkisi de Tizza’dan gelmiş. İkisinde de evlendiğini ve Henry’nin onlarla olduğunu söylüyor. İyiymiş ama bir kışı daha yalnız geçireceğimiz için bize üzüyor. Damadımdan yine mesaj yok. Anlaşılan beni önemsemiyor. Üzgünüm ama onun hakkında önyargıya kapılmak istemiyorum. Sonra bankaya gittim ve altın paraların çıkardığı sesi duyduğuma çok memnun oldum! Bugün ödemeyi altınla yaptılar, son Türk borcunun faizinden yapılan ödemeymiş [?]. Herkes ateşkes nedeniyle çok neşeli. Dün cuma olduğundan banka kapalıydı.

8 Kasım: Gemiler hâlâ gelmedi. Mr. Flamman kaza olduğunu söyledi ama umarım bu doğru değildir. Dün gece bir Türk destroyerinden dört subay [anlaşılan İtilaf Devletleri’nden] karaya çıktı. Bu iş çok sessizce halledildi çünkü Rumlar İngiltere lehine, Türklere karşı karışıklık çıkarmaya çok istekliler. Osmanlı Rumlarından bahsediyorum; hizmetçimize olduğu gibi Türkler evlerine yerleştirilince sokakta kalanlar çok. Şimdiye kadar kin beslediler ve şimdi yenilmiş efendilerine karşı son derece küstahça davranıyorlar.

Bu son dört yıldır bize gâvur dediler. Toplu taşıma araçlarında bile bizi itip kaktılar, çünkü karşılık veremeyeceğimizi biliyorlardı. Yunanlar şimdi sıranın kendilerine geldiğini düşünüyorlar ve Türklerin bunu duyup hissetmesi için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlar.

İki gün önce yemek odamızı Steel adında bizden birine kiraya verdim. Adana’da vurulmuş ve o zamandan beri esir tutuluyormuş. Hastalanmış, hastaneden yeni çıktığı için hayalete benziyor. Konsolosluğun verdiklerinden başka kıyafeti olmadığı için de pek şık değil. Misafir tabii ki, gidebilene kadar kalacak.

Dr. B.’ye haber verdiler ve o da iki saat içinde gitti. Koyun gibi bir

araya tikişmışlar. Uyumak için ayrı yerleri yokmuş. Yanında iki haftalık erzakla gitti. Almanya'ya ulaşmaları o kadar uzun sürecekmiş.

Ben canlarımdan bakalım ne zaman haber alacağım. Beklemekten usandım. Herkes çok yakında geleceklerini söylüyor, pek inanamıyorum.

2 Aralık: Canım oğullarımı gördüm. İkisi de sağlıklı ve mutlu görünüyordular! Bir perşembe günü haber yolladılar, saat 2 buçuk civarı gelebileceklermiş. Aşağıda birkaç dakika beklediler. Kapıyı onlara açtım ve o kadar mutlu oldum ki! Çok çok nazik ve sevecendiler, hangisine daha çok sarıldığımı bilemedim. Üniformaları içinde çok yakışıklı görünüyordular. İkisi de beni Tizza konusunda teskin etmeye çalıştı. Kocası hakkında çok iyi konuştular. Alfred hastalık izniyle Malta'ya yollanmış. Ama yakında gelirmiş.

Oğullarımla o kadar gurur duydum ki. Birbirleriyle çok iyi anlaştıkları için de çok mutlu oldum. Çok göremedim onları çünkü Pera Palas'ta kalıyorlar ve zamanlarının çoğunda vazifeliler. Henry pazartesi sabahı gitti, Freddie de 24 saat sonra. Edirne'ye gittiler. Henry oradan Rodosto'ya (Tekirdağ), Freddie de Kırkkilise'ye (Kırklareli) gidecekti [Aslında tam tersi]. Alfred daha gelmedi. 27'sinde Selanik'ten bir iki gün içinde ayrılacağı haberini yolladığı için her an geleceğini düşünüyorum. Bir iki gün daha sabretmeliyim.

Bu arada başaramız elle tutulur bir şekil aldı. Gemiler geldi ve şehir İtilaf Devletleri subay ve askerleriyle doldu. Avusturyalı, Alman ve Türklerin elindeki binalara yerleştiler. Pera caddelerindeki hareketlenmeyi tasvir edemem. Alman ve Avusturyalılar Pera'dan çıkıp Kadıköy'e gitmek zorunda kaldılar, yani bugüne kadar burayı terk edemeyenlerden bahsediyorum. Ancak Odessa'ya kadar gidebiliyorlarmış. Ama Almanlar artık Ukrayna ile dostane ilişkilere sahip olmadıklarından ya orada beklemek zorundaymışlar ya da oradan dost ülkelere varabilmek çok tehlikeli bir yolculuk gerektiriyormuş.

Almanya'nın ateşkes şartları berbat! Alman olmadığımı çok seviniyorum. Zaferimiz muhteşem oldu. "Deutschland"dan geriye bir şey kalmayacak, imparator ülkeden ayrılmış. Avusturya ya parçalara

bölünecek ya da bölündü bile. Bulgaristan ile Türkiye de çok alçaltıcı şartları kabul etmek zorunda kaldılar. Ama Almanya'nın şartlarının çok daha feci olduğu görülüyor. Alsace'ı kaybetmiş, sınırları geriye çekilmiş, müstemlekelerini galipler alacak ve savaş tazminatı olarak devasa bir meblağ ödeyecek!

Dün İtalyanlar Avusturya Elçiliği'ni ele geçirdiler. Savaş başlamadan az önce yapımına başlamışlardı. Şimdi neredeyse bitmiş vaziyette ve önüne İtalyan bayrağı asıldı. Tabii normalde elçiliklerin işgal edilmemesi lazım ama anlaşılan daha önce İtalya'ya aitmiş ve Avusturyalılar içindeki bütün eşyayla beraber ele geçirmişler. O yüzden İtalyanlar zaten kendilerine ait bir şeyi tekrar aldılar gibi bir durum var. Kaderin cilvesi Avusturyalıların orayı kendileri için inşa ettiklerini zannederken düşmanları için hazırlamış olmaları.

Marie Lyster'in günlüklerine sonsöz

Günlük burada, biraz aniden bitiyor. Babaannemin ve diğr “düşman devlet mensupları”nın yaşadıkları serbestlik bana çk olağnst geldi. Savaş boyunca ortalama bir Türk ailesinin geirdiğ zorluklardan daha büyük zorluklara uğramadan yaşayabilmişler.

Babaannemin annesinin (d’Anino/Newbolt) ne zaman öldüğüne dair hiçbir fikrim yok. Kızıyla beraber İngiltere’ye gitmiş olabileceğini sanmıyorum. Babaannemin de kocasıyla buluşmak üzere ne zaman –büyük ihtimal yalnız başına– İngiltere’ye gittiğini bilmiyorum. Gnlklerde İtalyan olduğuna dair bir ibareye rastlanmıyor, iki kadının hangi dilde konuştuklarından da bahsedilmiyor.

z babası hakkında bir anısı veya ona dair başka bir şey yok. Babası öldüğünde gerçekten çk küçük olmalı; maalesef tarihsiz mektuba bakınız. Mektup (resim 2) anne babasına İngilizce yazılmış, demek ki küçükken bir İngiliz okuluna gitmiş. O zamandan da önce öz babası ölmüş olmalı.

Şimdi Garanti Bankası’yla birleşmiş olan Osmanlı Bankası’nın arşivlerinden ve internetteki sitesinden (www.obarchive.com) büyükbabamın orada çalışmaya dönüp dönmediğini ve döndüyse ne zaman emekli olduğunu öğrenmeye çalıştım. Kayıtlar gayet çk olmasına rağmen genelde mali işlemler hakkında. Şimdi İstanbul’daki asıl arşiv bölümü pek yardımcı olamadı. Bu elyazısıyla dolu ciltlerde Fransızca yazılmış sayfalar da var. Ama hiç İtalyanca yok. Babaannemin annesiyle İtalyanca konuştuğunu zannediyorum. O zamanlar Fransızca tabii ki diplomatik dildi. Ama Almancayı nasıl öğrendi? Hizmetçi Rum’du, o zaman herhalde biraz Rumca da biliyordu. Türkçe bilgisi varsa çk basit düzeyde olmalı. Çünkü Avrupalıların yaşadığı o kısımda hemen hemen hiç Türk yaşamıyordu. O kısımdaki Katolikleri, birçok kiliseyi, hele savaş zamanı bunlara gittiğini bahsetmesinden Pera’nın bu kısmının nasıl da tamamen Avrupalı olduğunu anlıyoruz.

Bahsettiği mahrumiyetler ve fiyat artışları gibi şartlar şehirde yaşayan hemen herkesin karşılaştığı zorluklar olmalıdır. Yapmaması gerektiğine dair önceden ihtarlar olsa bile Alman kiracılar alabilmesi ya şehir yöneticilerinin beceriksizliğini ya da herhalde daha büyük ihtimal Avrupalı müttefiklerinin Avrupalılarda kalmak isteyeceklerini öngördüklerini gösteriyor. O önceki ihtarları da ya geri çektiler ya da bunlara riayet edilmemesine seyirci kaldılar.

Bir hizmetçi tutmak gereksiz bir harcama gibi görülebilir. Ama aksi takdirde dışarıda kalacak hizmetçiye de bu şekilde bir ev bulunduğu unutulmamalı. Arada sırada rastlanan burnu büyüklük herhalde o zamanlar o sınıftan bir “lady”nin düşünme ve davranış tarzının göstergeleri.

İsimlerin transkripsiyonu zor oldu. Böyle bir elyazmasını yayına hazırlayan herhangi bir kimse için tutarlılık her zaman sorun olacaktır. Örneğin koyduğu tarihler hep değişiyor. O yüzden daha önce çalıştığım basımevlerinde edindiğim ilkeyi izledim: “Pencereden uçup gitse bile kaynağı takip et!”

Şimdi babamın günlüklerine başlıyoruz. Olayların yaşanmasından çok sonra yazılmışlar. Aralık 1918’de İstanbul’da geçirdiği üç günden çok kısa bahsediyor ve annesiyle buluştuğunu anlatmaması çok şaşırtıcı.

Bu günlük Kıbrıs’ta “Özel Şube”ye mensup bulunduğu döneme (1953-1960) kadar devam ediyor. Bu son bölümde oradaki acil durumdan da bahsediyor. Ama burada Türkiye’de Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaşın hemen sonrasında asker olarak geçirdiği zaman hakkındaki kısımları veriyoruz.

Not: “Harty” diye bahsettiği kişi Britanya Elçiliği yakınlarında Balıkpazarı’nda bakkal dükkânı işleten bir İngiliz. Dükkânı herhalde 1930’larda veya 40’larda satmış olmalı, çünkü sonra “Ermis” adıyla ticarete devam etmiş.

Harty Britanya Elçiliği’nde –sonradan konsolosluk oldu– güvenlikten sorumlu olarak çalışıyordu. Terhisinden sonra İstanbul’a dönen babama 1948’de iş veren oydu. Ama babama iş verdikten kısa süre sonra Harty’nin işine son verildi ve babam Harty’nin de işini yapacak şekilde terfi ettirildi. Bu babamın doğrudan neden olduğu bir durum olmasa da onun için gayet müşkül bir durum oldu.

I have found another way of writing, through the aid, but will get
~~as much as I can of the same person as I have been the owner~~
 of the old place. There is he who is the only one who
 left the place. He is going, or has gone. The two other, who will also come.
 Two days ago, all the religious people of the parish church, got order
 to abstain from their money in every form. The 10th of the
 year was put in order. The Memorial was sealed up. Today is seen.
 The order was cancelled. Mr. A. a distant friend of our last
 brother came to see the house. I took him to the house and some
 persons at last. He stayed here but did not close
 with him and now regret it. He wants neither bread nor
 nor any thing else. He will come and will give me 7. but then
 it would mean, sending our people to all the time. He is
 no friend for us. If I could get him for present company
 leaving it would be found very good for three hours a
 week. It would be interesting. I feel rather in a better mood
 this evening. I shall go to see the Denis to morning
 morning. He is leaving for home. I will give him 11 pds
 and will ask him to write to Tyja and help all the
 to write through the station. Give him proper addresses.
 Having answered three advertisements, and expecting one other.
 I have to remain at home all day. This is a mission.
 I went up on the terrace and walked about for half an hour.
 There dropped in at the Denis - the porter's wife for a drink in the
 night. The head head disease and has been ill for months.
 If I have had a disappointment. When D. M. was here I got
 a promise from the boy on the 8th of August, then he left and I only

Resim 1: Marie Lyster'in günlükünden bir sayfa.

English School Pera July 15 th My dear Parents In consequence of the great heat it has been found necessary to close school sooner than was at first	intended We shall therefore conclude our studies on Friday July 18 th The Misses Walsh send their compliments I am My dear parents Your loving daughter Mary Anino
--	--

Resim 2: Babaannemin yazdığı 15 Temmuz tarihli bir mektup.

Resim 4: Babamın 1918 civarında Edirne’de çekilmiş bir fotoğrafı.

Resim 5: Amcam Freddie, babam ve büyükbabam. Selanik, 1916 civarı.

Resim 6: İstanbul'da yangından eşyalarını kurtarmaya çalışan ailelerin fotoğrafı.

Resim 7: Yunan komitacıları.

Resim 8: Selanik yangınının havadan çekilmiş bir fotoğrafı.

Resim 9: Babamın 1950'lerin başında Çanakkale'de çekilmiş bir fotoğrafı.

Resim 10: 1971 yılının ekim ayında babamın Kraliçe II. Elizabeth'le Türkiye'de çekilmiş bir fotoğrafı.

İkinci bölüm

Yüzbaşı Henry Newbolt Lyster'in (1888-1980) günlükleri

İlk askeri eğitime kadar hayatının erken dönemleri (Paris ve Marsilya'ya yolculuk)

6 Mart 1888'de Kraliçe Victoria'nın hükümdarlığı sırasında İstanbul'da dünyaya geldim. Kraliçe hakkında çok az şey hatırlıyorum, ama vefatının ardından yas tuttuğumuzu çok iyi hatırlıyorum. Babam İstanbul'daki Osmanlı Bankası'nın baş veznedarıydı. Londra'daki Merkez Büro'dan oraya tayin edilmişti. 1903'te beni İngiltere'ye götürdü.

Ben de 1906'da Osmanlı Bankası'nda çalışmaya başladım. Maaşım ayda 6 sterlindi ve benim gibi düşük derecede bir memur için çok iyi bir maaştı. Harrow-on-Hill'de oturuyordum, kiram haftada 22/6 idi. Babam her zaman öğle yemeklerini iyi yememi istediğinden hafta içleri öğle yemeği için 2/6 harçlık veriyordu. Aslında hiç o kadar para harcamadığının farkında olmadı. En sevdiğim yer Coleman Caddesi'ndeki Wilkinson'ın Haşlama Et Dükkânı'ydı.

1910'da Bruges'da yaptığım tatilden dönerken Dover'da bayrakları yarıya indirilmiş görüp ne olduğunu sorduğumda Kral VII. Edward'ın öldüğünü söylediler.

Bankada Mısır bölümünde görevliydim ve o sırada Mısır'da finansal bir kriz patlak verdi. Her şubeden telgraf yağmaya başladı. İki günde bir geceleri de bankada kalıp ertesi gün cevaplanmaları için gelen mesajları deşifre ediyordum. Bu iş için fazladan maaş aldım.

1910'da Harrow'da yanlarında kaldığım kişiler Essex'de Thorpe Bay'e taşındılar. Ben de onlarla taşınmaya karar verdim. Ama o zaman haftada 25/- ödemek zorunda kaldım. Harrow'dayken yeni kurulmuş Harrow Rugby Kulübü'ne girmiştım. Taşındıktan sonra London Irish'e (Londralı İrlandalıları) girdim. Çok iyi arkadaşım Armand Gareau ile beraber Londra Fransız Rugby Kulübü'nün açılışına katkılarım oldu (Armand kurucuydu) ama savaştan sonra bu kulüp bir daha toplanmadı.

1914'te benim kaldığım yerde Ernest adında bir Alman da vardı.

İskoçyalı bir kızla nişanlanmıştı. 4 Ağustos'ta Southend İskelesi'nde Almanya'ya savaş açtığımızı işaret edecek top atışını duymak için toplanmış o koca kalabalığın içinde bunu duymak istemeyen tek kişiydi. Tam gece yarısı top atıldı. Ben o anın heyecanı içinde Ernest'i unutup tezahürata katıldım. Şapkamı havaya attım. Rüzgâr şapkayı uçurup nehre düşürdü; savaşın ilk kaybı verilmişti! Kalabalık "Tanrı Kralı Korusun"u söylemeye başladığında Ernest'i hatırladım. Eve beraber döndük, ona ne yapacağını sordum. İngiltere'yi terk etmeyeceğini söyledi. "Nişanlımın milletinden olan sizlere ve buradaki arkadaşlarıma karşı nasıl savaşabilirim?" dedi. Daha sonra konu tekrar açıldığında "Ne kadar kötü bir nişancı olduğunu biliyorsun, Henry. Bir düşün bakalım, ikimiz savaşta karşı karşıya gelsek sence kurtulma şansın olur mu?" dedi. Southend Atıcılık Kulübü üyesiydi ve eşsiz bir nişancıydı. Bense tüfekte ateş etmede hiçbir zaman çok iyi olmadım.

Ertesi sabah uyandığımızda hükümetin o salıyı da bankalara ilave bir gün tatil ilan ettiğini öğrendik. O günü Ernest'i vazifesini yerine getirmesi için ikna etmeye harcadım. Neticede kabul etti. Eşyalarını topladı. Bana kamyonunun anahtarını, değerli tüfeğini ve bisikletini verdi. Beraber Londra'daki Alman Konsolosluğu'na gittik. Orada nişanlısı Alice'le buluştuk. Onu Liverpool Caddesi'ne götürdük, oradan trenle Harwich'e gidecekti. Trene binmeden önce "Henry, eğer cepheye karşılaşırsak, ateş etmen için sana fırsat vereceğim. Ama bana isabet ettirmeye çalışmalısın, çünkü ben boşa atmayacağım" dedi. El sıkıştık. Alice ağlıyordu ve tren hareket etti. İçi bizimle savaşmaya giden Almanlarla doluydu. Hiçbir düşmanlık veya nefret yoktu. Alice ve ben yakınlardaki bir Lyons'a [çay salonu] gittik. *Boche*³ Ernest hakkında değil, arkadaşımız Ernest hakkında konuştuk. Savaştan sonra izini bulmaya çalıştıysam da bir daha ondan haber alamadım. Eşyalarını istedikleri gibi kullanmak üzere British Legion'a⁴ verdim.

Çarşamba bankaya gittiğimde baktım personelin yarısı yok. Bazıları orduya çağırılmıştı, bazıları da gönüllü olarak gitmişlerdi. Ben de aynısını yapmak istedim ama bana izin verilmedi. Benim görevimin çok önemli olduğunu ve bana şimdi verilecek özel işleri

bitirdikten sonra gönüllü olmaya çok zamanım olacağını söylediler.

Sonraki pazartesi, Müdür Mr. Barry beni yanına çağırdı ve birkaç saate kadar Paris'e yola çıkacağımı söyledi. Bu bana odama gidip birkaç parça eşyayı toplama zamanını verdi. Paris'teki müdür Mösyö de Cerjat için bir mektup ve 100 sterlin nakit verdiler. Maurice Otel'de kalmamı söylediler. Akşam 10'da otele vardım. Ücreti 50 franktı. 2 sterlin civarındaydı ve hemen orada ödememe çok şaşırdılar. Yemek veremeyeceklerini çünkü yeni yönetmeliğe göre saat akşamları 8'den sonra yemek servisi verilmesinin yasak olduğunu söylediler. Ertesi gün Paris şubesine gidip Mösyö de Cerjat'ya mektubunu verdim. Okuduktan sonra mektupta benim Paris'e ne iş için gönderildiğimin yazmadığını söyledi. Yani kendi başımaydım. Londra'dan talimat gelip gelmediğini öğrenmek için günde iki defa bankaya uğramam gerekiyordu.

O günlerde Paris çok garip bir yerdi. Dükkânların çoğu kapalıydı. Kapılarında genelde dükkân sahibinin askere alındığına dair bir not asılıydı. Yiyecek azdı ve belirli zamanlarda veriliyordu. Tiyatrolar, sinemalar ve müzikholler hep kapalıydı. Yapacak bir şey olmayınca zaman geçmek bilmiyordu. Perşembe günü bankadan o gün öğleden sonra şehre varacak dört kişiyle buluşmam gerektiği mesajını aldım. Kuzey Garı'na gittiğimde kuzeyden gelen sığınmacılarla uğraşan askerlere rastladım. Dört meslektaşımı Calais'den getiren trenin ne zaman geleceğini öğrenmek mümkün değildi. Sık sık yeni trenler geliyordu ve hepsinde Alman işgalinden kaçan mülteciler vardı. Organizasyon sıfırdı. Kendi kendime bu kaosa bir düzen verme görevini üstlendim.

Bir odada Kızılhaç'tan sıcak içecek dağıtmaya çalışan Amerikalı hanımlar buldum. Yardımcı olup olamayacağımı sorduğumda başlarındaki hanım hemen kabul etti. Bunun üzerine seslenip aynı köyden gelenlerin bir araya toplanmaları ve belediye başkanı veya başka biri aracılığıyla isimlerinin yazdığı bir liste yapmaları gerektiğini söyledim. Sonra Kızılhaç'taki hanımlara sadece elinde isim listesi olan bir başkanın eşliğinde gelenlere içecek vermelerini tavsiye ettim. Bunu organize etmek çok vakit aldı ve bu meşgale içindeyken oraya asıl niye geldiğimi unuttum. Saat neredeyse gecenin 10'u olmuştu ve sorduğum zaman Calais treninin daha gelmediğini

söylediler. Birçok defa varacağı saat üzerine bilgi verdiler ama trenin gelmesi sabahın 4'ünü buldu. O zamana kadar aynı işle uğraşmaya devam ettim. Tren geldiğinde, dört yerine üç kişi oldukları ortaya çıktı. O kadar yorgundular ki hemen yatmak istediler.

Sabah bankaya gidip geldiklerini haber verdim ama daha uyumaya ihtiyaçları olduğunu belirterek onları öğleden sonra getireceğimi söyledim. Mösyö de Cerjat onlarla buluşmak için özel bir nedeni olmadığını ve sadece benimle görüşmeye devam etmeyi tercih ettiğini söyledi. Artık dört kişi olduğumuzdan pahalı bir otelde kalmaya neden devam edeyim diye düşünerek, uygun fiyata möbleli küçük bir daire tutmayı başardım. Oraya taşındık. Kuzey Garı'ndaki işime ve günde iki defa bankaya uğramaya devam ettim.

Bir Fransız albayı gelip “Commandant de la Place” kendisiyken benim istasyonda etrafa emirler vererek ne yaptığımı zannettiğimi sordu. Orada bulunduğum dört gündür kendisini hiç görmediğimi söyleyerek yanıt verdim. Biraz sakinleştığımızda ona yaptıklarımı anlattım, o zaman işime devam etmemi rica etti ve askerlerine emir verebileceğimi söyledi. Bazı üzücü olaylar da yaşandı. Örneğin yaşlı bir kadın altı şemsiyeyle gelmişti ve onları çocukları gibi emzirmekte ısrar ediyordu. İki kadın doğum yaptı. Adamın biri devamlı içki istiyordu ve onu dışarı atmak zorunda kaldık. Çok yorucu bir işti ve çok az uyku uyuyabildim çünkü bu mültecilerin en çok geceleri yardıma ihtiyaçları oluyordu. Sonra Londra'dan, dönmem için telgraf geldi. Fransız albayı beni orada kalmaya ikna etmeye çalıştı. Ama ben sadece gönüllü olduğumu ve artık gitmem gerektiğini söyledim. Beni Fransa için yaptığım değerli işten dolayı “*Legion d'honneur*”e aday göstereceğini söyledi! Elbette böyle bir şey olmadı.

Londra'ya dönüşüm olaysız geçti. İki gün kaldığım yerde oyalandım. Ama sonra yine yeni talimatlarla Paris'e yollandım. Oraya varır varmaz, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gittim ve grubumuz için özel geçiş izni çıkarttırdım. P.L.M.'nin⁵ (?) demiryollarına başvurduk ve istediğimizde kullanabileceğimiz bir lokomotif ayarladık. Bankadan altın külçeleri transfer edecektik. Külçeler kahverengi kâğıtlara sarılmıştı ve altınla beraber seyahat edeceğimiz iki kompartıman rezerve ettik. Aslında bu rezervasyon kolaydı çünkü çok

az kişi kuzeye yolculuk yapmak istiyordu. Amiens'i geçene kadar bir sorun çıkmadı. Amiens'i geçtikten sonra Alman ilerleyişi karşısında geri çekilmekte olan Fransız askerlerini almak için tarlaların ortasında durduk. Tren Amiens'e geri gitti, bir süre bekledi, sonra Calais yerine Le Havre Ville'e doğru yola ıktı. Le Havre Maritime'e geçemedi çünkü iki istasyon arasındaki köprü havaya uçurulmuştu. "Paketleri" meslektaşlarımın yanında bırakıp yerel askeri amiri aradım. Durumu anlatıp yardımını istediğimde hemen kabul etti. Yükmümüzü taşımak için araba istediğimizde hamallar güldüler. Ama "paketleri" sırtlarında taşımaya kalktıklarında ağırlıkları karşısında şaşkınlığa uğradılar; onlara mermi yapılacak kurşun taşıdığımızı söyledim. Sonra gemiye kadar yanımızda süngü takmış dört Fransız askeriyle yola devam ettik. Küleleri kaptana emanet edip çoktan hak ettiğimiz yemeğimizi yemek üzere lokantaya geçtik.

Londra'ya bir pazar günü ulaştık. Hamal yoktu, iki taksi tutup yükümüzü paylaştırdık ve bankalar bölgesine doğru yola çıktık. Polisin biri düdüğünü almaya başladı, ben sürücüye onu dikkate almamasını ve arabayı sürmesini söyledim; meğer külçe üzerinden gerekli gümrük resmini ödemek için gümrükten geçmemiz gerekiyormuş. Throgmorton Caddesi'ndeki 26 numaraya gelip zili aldık. Ama günlerden pazar olduğu için etrafta sadece bir gece bekçisi vardı. Tabii bizi tanımadığından içeri almayı reddetti. şimdi çok garip bir durumdaydık; elimizdeki altın hazinesiyle ne yapacağımızı bilmiyorduk! Taksinin parasını ödedim ve külçeleri bankanın basamaklarına yerleştirdik. Diğerlerini bırakıp polis memuru aramaya gittim. şansıma bir avuşla karşılaştım ve sıkıntımızı anlattım. Benimle geldi, gece bekçisini beni içeriye almaya ikna etti. İçeri girip Mr. Barry'yi aradım. O da Mr. Xxx'i [belli ki kim olduğunu unutmuş] aramamı söyledi. Bu adam gece bekçisini arayıp külelerle beraber içeri girmemize izin vermesini ve kendisinin de hemen geleceğini söyledi. Sonra diğer iki kişiyi eve yolladım ve adamla beraber Mr. Xxx'in gelmesini bekledim. Mr. Xxx gelip kasayı açtı. Külçeler emniyete alındıktan sonra hepimiz evlerimize gidebildik.

Birkaç gün sonra Paris'e geri gönderildik ve bankaya gittik. Bana hâlâ tam anlamıyla bir görev verilmediği için Kuzey Garı'na, işlerin

nasıl yürüdüğüne bakmaya gittim. Yeni bir *Commandant*'ın geldiğini ve çalışma şeklinin her yeni geleni olabildiğince çabuk gar alanından uzağa göndermek olduğunu gördüm. Sorumluluğu baştan savmanın kusursuz bir örneği.

Bankaya geri gittiğimde bir yelek provası yapmam istendi. Tabii çok garipti. Ama terzi hazırды, ölçülerimi alıp birkaç saat içinde giysinin hazır olacağını söyledi. Geri döndüğümde yeleği giydim ve her tarafında cepler olduğunu fark ettim. Tüm ceplerde Baron de Neuflize'e ait mücevherler vardı. Yelek ve içindekileri Londra'da Lord Oranmore and Brown'a [?] götürmem gerekiyordu. İngiltere yolculuğu çok fena geçti. Denizde fırtına vardı ve yeleğin içinde rahat bir pozisyonda oturmam imkânsızdı. Londra'ya vardığımda yelekten kurtulacağım için çok seviniyordum; en azından bir teşekkür ederler diye düşündüm, ama öyle bir şey olmadı.

Bir gece dinlenip tekrar Paris'e gittim. İkimize Marsilya'ya gidip oradan Türkiye'ye yolculuk etmek üzere gerekli hazırlıkları yapmamız gerektiğini söylediler. Ama insanlar çok yardımcı olmaya çalışsalar da hiçbir şeyin önceden rezerve edilemeyeceğini öğrendik ve Paris'e döndük. Marsilya'dayken Hindistan'dan Fransa'ya gelecek birliklerin kullanacakları ilk kamplarının hazırlanışına şahit olduk. Güvenlik sıfırdı. Bu devasa kampın ne için olduğunu herkes biliyordu, o yüzden *Boche*'un da bilmesi çok muhtemeldi.

Dönüş yolunda, rahat uyuyabilmek için bütün bir kompartımanı kapattık. Yolun tamamı için yiyecek de almıştık. Ama diğer yolcular giderek kalabalıklaşan trende bizim bütün kompartımanı kendimize ayırdığımızı görünce kargaşa çıkardılar. Bir Fransız çavuşunu görüp içeri aldım. Britanya'dan geldiğimizi öğrenince bizi korumasına aldı. Pencereye bizim kompartımanın kesinlikle yasak alan olduğunu belirten bir yazı astı. Herkes bizim idam edilmek üzere Paris'e götürülmekte olan casuslar olduğumuz kanısını edindi ve bu kandırmaca çok başarılı oldu. Yemeğimizi çavuşla paylaştık. Yolculuk iki gün sürdü. Cezayir'deki bir ileri karakoldan Paris yakınlarındaki üssüne gitsin diye sadece 5 frank yol harçlığı vermişler. Şehre yaklaştığımızda kalan yiyeceğimizi diğer yolcularla paylaştık.

Artık Paris'teki varlığımız rutine oturmuştu. Günde iki defa

bankayı arayıp herhangi bir talimat olup olmadığını soruyorduk. Bir eylül günü oradaki varlığımıza artık ihtiyaçları olmadığını ve tekrar Londra'ya dönmemiz gerektiğini söylediler. Meğer Türkiye'ye bize karşı dostça davransın ve bizim tarafımızda kalsın diye 10 milyon sterlin borç verilmesi söz konusu olmuş, ama bu arada Almanya iki milyon altın sterlin önermiş. *Goeben* ve *Breslau*'un Türk sularına geçişinden çok, bu öneri Almanya'nın ağır basmasına neden olmuş. [Churchill o sırada Savaş Bakanı'ydı ve Türkler tarafından parası ödenip Britanya'da imal edilmiş iki ağır savaş gemisinin teslim edilmemesini emretmişti.] Aslında Türkiye sadece bir milyon altın sterlin alabildi. Biz banknot halindeki bu parayı basıldığı Paris'ten Marsilya'ya, oradan da İstanbul'a götürecektik. Orada imzalanması ve dağıtılması için Osmanlı Bankası'na teslim edilecekti.

Londra'ya döndüğümüzde orduya gönüllü yazılmak için izin istedim. Çok ciddi bir sağlık testinden geçtim. Sporcular Taburu [benzer görüşte sporcular tarafından kurulmuştu] Savaş Bakanlığı tarafından henüz tanınmadığı için bize üniforma ve maaş alamayacağımızı belirttiler. Yemin ettim ve iki gün sonra gelmemi söylediler.

Hesaplarımı kapamak üzere bankaya gittim. Hepsi Fransa'da geçirdiğim zaman için istediğim ödemelerin azlığı karşısında çok şaşırdılar. Takdirlerini belirten 75 sterlinlik bir çek verdiler, ben de tabii ki pek memnun oldum.

Cecil Otel'in barında buluşuyor, sivil kıyafetlerimiz içinde parka [hangisi belli değil] gidiyorduk. Orada Galler Muhafızları'ndan bir çavuş bizi geçiriyordu. Müfrezemizde gayet sağlam adamlar vardı ama majestelerinin silahlı kuvvetlerine kaydolma yaşını geride bıraktığı çok belli olanlar da vardı. Bir gün yanımızdan bir bombacı bölüğü geçti. Başlarında sanki uygun adım yürüyüşü fazla abartmış gibi görünen ve kalın bir bastonla yürüyen genç bir adam vardı; Galler Prensi'ymiş. [Bu müstakbel kral VIII. Edward olmalı.]

Birkaç gün sonra bize alay numaralarını dağıttılar; küçük numaraları almak için büyük bir yarış olmuş. Ben o sırada maalesef barda olduğum için 131'i alabildim. Sonra Essex'te Romford'da Lady Cunliff Owen tarafından bize kamp hazırlandığını söylediler. Kendisi Sporcular Taburu'nun kurucusuydu. Bize gidip üniforma almamızı

söylediler. Ben de kendi terzimden Londra'nın merkezinde yapacağımız yürüyüşe hazırlık olarak şık bir askeri üniforma dikmesini istedim. Bittiği gün havalı bir şekilde Fenchurch Caddesi istasyonuna giderken bazı askerlerin bana selam çaktıklarını fark ettim. Bunu garipsedim, istasyonda hamalın biri de bana birinci sınıf kompartımanlarından birinin kapısını açtı. Sadece üçüncü sınıf mevsimlik biletim olduğunu söyleyemeyecek kadar utandım. Ertesi sabah Londra'ya döndüğümde bir başçavuş da bana selam verdi. Neden diye sorduğumda ve sadece er olduğumu öğrendiğinde köpürdü ve beni subay kılığında gezdiğim için tutuklayabileceğini söyledi. Meğer sadece subayların paltolarının önünde iki sıra düğme olurmuş. Paltomu çıkardım ve terzime gidip beni er sınıfına düşürmek için gerekeni yapmasını söyledim. Paltoyu bu arada öyle kısalttı ki palto İskoç birliklerinde giyilen kısa tuniklere benzedi.

Şehir merkezindekiler yürüyüş niyetimizi duyduklarında bizimle dalga geçmek üzere hazırlanmışlar ama biz Muhafızlar gibi, beyaz eldivenler ve müthiş düzgün bir sırada yürüyünce fikir değiştirip çok büyük tezahürat yaptılar.

Romford'a vardığımızda kampımıza yürüdük. Her kulübede karşılıklı 15 kişi olmak üzere 30 kişi olacaktı. Duşlar ve kantin yakındı. Normalde erlerin içki içmeleri yasaktı ama biz izinliydik ve çok iyi kokteyller hazırlayan mükemmel bir barmenimiz vardı.

Benim kulübemdekilerin çoğu 40 yaşın üzerindeydi. Bunlardan biri Troop adında İskoçyalı bir mal sahibiydi. 40'tan çok 60'a yakındı. *Ghillies* ile gelmişti ve bu *ghillie*⁶ onun emir eri gibi davranıyordu. Müthiş bir adamdı ve günde iki şişe viski içtiği sürece her şeyle baş edebilirdi. Romford'da bir ev almış, içine İskoçya'dan getirttiği aşçısını koymuştu. Aşçı sekizimize her akşam yemek pişirirdi. Her akşam kimin yemeğe katılacağını belirleme görevi benimdi. Aziz Andreas [İskoçya'nın koruyucu azizi] gününde bütün birliğe parti verdi. Yemekte istiridye, viski, tuzlanmış ve tütsülenmiş ringa ve sakatat yahnisi vardı. Benim görevim istiridyeleri açmaktı. Benimle beraber dokuz adam daha vardı ve saatlerce bu işle meşgul olduk; o zamana kadar ve o zamandan beri o kadar çok istiridye yemedim. Yemek harika geçti ama gaydalar yüzünden az kalsın sağır olacaktık.

Saat 11 civarında subaylar gitti. Ondan sonra işler biraz kontrolden çıktı çünkü ham viski aramızdaki bazı gençlere fazla gelmişti. Bunun üzerine bir kısmımız ihtiyacı olanları el arabalarında kulübelerine taşımaya başladı.

Sonraki parti yılbaşı akşamı oldu. Buna kadınlar da davet edildi. Masraflar birlikteki zenginler tarafından karşılandı. Küçük kardeşim [Freddie] benim misafirim olmuştu ve son treni kaçırınca bizim kulübedeki geçici yatakta uyudu. O gün Lady Cunliff Owen da geldi ve bize gümüş bir madalyon verdi. Madalyonun bir yüzünde kendi aile arması ve çepeçevre “Tanrı sizi korusun” ibaresi, diğer yüzünde Kraliyet Tüfekleri’nin arması ve alay numaralarımız vardı. [Bu madalyon hâlâ bende.]

O sırada Almanların İngiltere’ye çıkartma yapacakları söylentisi yaygın olduğundan bize doğu kıyısına paralel bir sıra siper kazma emri verildi. Bütün birlik kazma küreklerle yola döküldü. Üç gün boyunca çadırda yatıp kalkacaktık. Zavallı Troop bu işin sonuna kadar nasıl dayanacağını merak etmeye başladı. O zaman altımız birer şişe viski taşıyarak onun üç günlük ihtiyacını tedarik etme yolunu tuttuk. İş maalesef dört gün sürdü ve Troop dönüş yolunda yıkıldı ve gerçek yaşını itiraf etmek zorunda kaldı. Ama Savaş Bakanlığı onun gibi insanlara ihtiyaçları olduğunu düşündüğünden onu terhis etmedi. Asker üniforması içinde, asker toplama işinde görevlendirildi.

Kampa döndüğümüzde hayat gayet monotonlaştı. Her gün tatbikat yapılyordu ama tüfek yoktu. Bizim “tüfeklerimiz”le dolu kasalar geldi ama bunların tüfek şeklinde kesilmiş tahtalar olduğunu gördük, üstelik Japon malıydılar! Hepimizin hayalleri yıkıldı. Sporcular Taburu’ndaki bizler fena halde hevesliydik. İyi içiyorduk, iyi eğleniyorduk ama gerçek askerlerdik: Kimse geçit resminden kaçamazdı.

Bir gün aramızdan birinin atama için başvurduğunu duyduk. Bu aramızda yaptığımız anlaşmaya aykırıydı. Cepheye erlerden oluşan bir birlik halinde gidecektik. Benjamin hepimizin protesto ısıkları ve hain diye bağırırları arasında taburdan ayrıldı. Ama neredeyse cepheye vardığı gün vurulup öldüğü haberini aldığımızda birden kahramanımız oldu ve hepimiz [er] Benjamin’in intikamını almak için göreve başvurduk. Bütün bir birlik halinde cepheye sürülene kadar

savaş bitebilirdi. Herkes görevlendirilme için başvurdu ve ben de aynısını yaptım.

4/3 Londra Şehri Kraliyet *Fusilier*'lerinin⁷ Bölge Taburu'na atandım. Az bir talimden sonra birliklerin oluşturulduğu Beckenham'e yollandım. Yavaş yavaş birliğimiz gücünü ve moralini artırdı ve gece operasyonlarına başladık. Bir seferinden Beckenham yakınlarındaki bir koruda silah sesleri duyduk ve göğü delen bir projektör gördük. Sonra puro şeklinde bir "şey" in üzerimizden geçtiğini gördük. Tabii ki bir zeplindi. İlk defa zeplin görmüştük. Grubumun dağılmasını emrettim, çünkü zepline ateş edecek silahımız olmadığından bu o sırada yapılacak en makul şey gibi gelmişti. Zeplin Woolwich'e kadar gidip oraya birkaç bomba atmış. Daha sonra grubuma dağılmaları emrini verdiğim için "düşman karşısında korkaklık" la suçlandım. Meğer yerimizde durup, silahımız olmadığından, zepline karşı yüzümüzü gözümüzü oynatmamız gerekiyormuş. Ben doğru şeyi yaptığımı düşünmüştüm. Suçlama daha sonra düşürüldü.

Coldstream Muhafızları'na katılacağımı söylediler ve emir erimle Windsor'a taşındım. Bir de gidip doğru düzgün bir muhafız üniforması edinmemi söylediler. Ordugâhta bana yer olmadığından White Hart'ta kalıyordum. Windsor'da günde sadece üç saat çalışıyorduk. İlk gün beni alanın ucuna koydular ve öbür ucundaki takıma emir vermemi istediler. Olabildiğince yüksek sesle bağırdım, ama oradaki başçavuş "Sizi duyamıyorum, komutanım!" diye bağırp durdu. Beni duyduğuna yüzde yüz eminim ama sesimi daha çok çıkarmam için kasıtlı olarak yaptıklarını biliyorum. Bundan birkaç gün sonra sesim gitti. Sütten başka bir şey de içemiyordum. Ama nihayet başçavuşu tatmin edecek şekilde bağırmayı başardım. Windsor'a çaylak gelmezdi. Hepsi talimleri buraya gönderilen genç subaylardan daha iyi biliyorlardı. Romford ve Beckenham'da geçirdiğim süre yüzünden herhalde bir ben askerler kadar bilmeye yakındım.

Artık cephede bir göreve gönderilirim diye düşünürken yaver, talimi iyi bildiğim için, Windsor'da kalmamın cephede toplara hedef olmaktan daha faydalı olacağını söyledi. Ama ben gönderilmeyi talep

etmeye devam ettim ve o kadar çekilmez hale gelmişim ki beni eski birliğime geri yolladılar. Ama bütün taburu yüreklendirici bir marş eşliğinde uygun adım yürürken son defa gördüğümde hiç eğitim almamış zavallı gönüllülerime dönmek için bu şahane birliği bıraktığımı düşündüm ve gözlerime yaşlar doldu.

Romford'da Muhafızlar'ın arasında gördüğüm şevk ve disiplini kurmaya çalıştım ama baş edilecek gibi değildi. Birinci taburumuzun çok başarılı bir mücadele verdiği haberi geldikten sonra bize daha iyi ve daha hevesli gönüllüler başvurmaya başladı.

[3](#) Boche Fransızcadaki Allemand “Alman” ve caboche “kafa” ya da “lahana” kelimelerinin birleşmesinden oluşan ve Almanlar için aşağılayıcı bir terim olarak kullanılan alboche kelimesinin İngilizcesi. (ç.n.)

[4](#) Britanya Lejyonu: Britanya Silahlı Kuvvetler mensupları, gaziler, emekliler ve aileleri yararına yardımlaşma derneği (ç.n.)

[5](#) Chemins de fer de Paris à Lyon et à la Méditerranée- Paris'ten Lyons ve Akdeniz'e demiryolları olmalı. (ç.n.)

[6](#) Ghillie: İskoçça ava giden kimselere hizmet eden genç. (ç.n.)

[7](#) Seçkin tüfekli askerler. (ç.n.)

Çanakkale'ye gönderilmesi (Selanik'e geri çekiliş)

Nihayet emir geldi. Fransa'ya değil, Çanakkale'deki ikinci taburumuza gidecektim. Müthiş bir haberdi. Kısa bir izinden sonra SS xxx'e [geminin adını unutmuş] bindim ve savaşa gittik. 400 subay ve 4000 erattık. Erlerin çoğu Avustralyalıydı ve disiplin denizin dibini boyladı. Bu askerler emirlere karşı geliyor, subaylara ayrılmış yerlere geçiyorlardı. Bir keresinde bira bittiğinde neredeyse isyan başlattılar. Kasım olmasına rağmen Cebelitarık'a kadar güneşli havada gittik. Kaptan pusuda bir Alman denizaltısından haber almış olmalı ki dümeni önce sancağa kırarak Kanarya Adaları'na yöneldi, ama sonra yönümüzü geri döndürdü. Gece vakti boğazı geçtik ve Mondros'a [Limni adasının limanı] kadar tam yol ileri geldik.

Mondros limanı daha küçük teknelerle dolup taşıyordu. Beni de onlardan birine koydular ve komutana Lancashire *fusilier*'lerinden verdiler. Günbatımında hareket ettik ve [Gelibolu yarımadasının kuzey tarafındaki] Suvla Körfezi'ne ulaştık. Tekne o kadar doluydu ki bütün yol ayakta gittim. Karaya inme sırasında tek bir kalas üzerinde yüründüğünden çok uzun süre bekledik. Küçük mangamı oluşturup bir kılavuz edindim. Tam yola çıkacaktık ki her tarafa mermi yağmaya başladı. Bu alışıldık bir şeymiş ve "sabah nefreti" denirmiş. Katırlarımız ne olacağını bildiklerinden iplerini çekiştiriyorlardı. Biz bilmiyorduk tabii. Atılan mermiler ıslık çalarak tepemizden geçtiler ve hemen hep denize düştüler. Bizden kimseye bir şey olmamıştı. Kılavuzu izleyerek yola çıktık. Nihayet bir çadırda Lancashire *fusilier*'lerin yaverine ulaştım. Ona takviye getirdiğimi söyledim ama benim Lancashire değil de Kraliyet *fusilier*'i olduğumu öğrenince hayal kırıklığına uğradı. Eski birliğime katılmak istedim ama o nerede olduklarını bilmiyordu. Karargâhı arayıp sordu. Başka bir kılavuz yolladılar ama o da bilmiyordu. Bir süre sonra onları buldum. Yedekte tutuluyorlardı. Etrafta yatan dolu adam vardı. Kılavuza

çatışmadan mı çıktıklarını sordum. Meğer herkes sarhoşmuş, yerlerde boş içki şişeleri vardı. Kimse ne yapmamız gerektiğini söylemiyordu.

Kampımız çok garip bir yerdeydi. Bütün çadırlar doğal veya insan eliyle yapılmış bir tepeliğin arkasına sıralanmıştı. Subayların yemekhanesi bir kayaya yaslanmış küçücük bir masaydı. Tuvaletler cepheden birkaç metre geride olduklarından onları kullanmak meseleydi. Oraya koşarak gidip gelmek gerekiyordu. Türkler bizi görüyorlar, çoğu zaman ateş ediyorlardı. Bütün gün hareket etmeden durma emri olduğundan yedekte beklemek çok feci bir durumdu.

Cepheye gitme sırası kısa süre sonra geldi. Ama Türklerden sadece birkaç metre uzakta olmamıza rağmen hiç ses çıkmıyordu. Yedekte bulunduğumuz yere geri çekildik. Sonra tekrar cepheye sürüldük. O zaman iş biraz daha tehlikeli olmaya başladı çünkü hemen her şeyi koruma ve saklama emri almıştık. Yani gündüz yerde duran bir şey görürsek gece sürünerek gidip onu almamız ve dönmemiz gerekiyordu. Gereksiz bir riskti çünkü kurtardıklarımız genelde pek değerli şeyler değildi. Ama emir emirdir. Üçüncü sefer yedekte beklerken her birlikten üç subayın seçileceğini söylediler. Bunlar, cepheyle arkada Suvla Koyu'ndaki yedeklerin konakladıkları beş kumsal arasındaki bütün bağlantı yollarını iyice bellemek üzere görevlendirildiler. O zaman anladık ki Gelibolu Harekâtı sona ermişti ve merkez karargâhı geri çekilmeye karar vermişti.

Kılavuz olarak seçilenlerden biri de bendim. Levazım amiri sadece bir kutu Machonochie ["Machonochie" askerler için üretilmiş karma bir besin olmalı] kaldığını ve bu görev için ayrıldığını söyledi. Şafakta yürüyüşe başladık. Saat 2 civarından haritalarımızı ve notlarımızı tamamladık. Öğle yemeğini yemeğe karar verdik. Hintli bir grup askere yaklaştık ve ateşlerini kullanmak istediğimizi söyledik. Bizi kötü karşıladılar, çünkü gölgemiz üzerine düştüğünden yemekleri "pislenmiş" ve atmak zorunda kalmışlar. Yine de yemeğimizi ısıtabildik ve yemeğe başladık. Şanssızdım; diğerlerinin kaşığı vardı ve her seferinde bir kaşık dolusu yiyorlardı. Benimse çatalım vardı ve her seferinde bir fasulye alabiliyordum. Yemekten sonra, geldiğimiz yoldan belli yerleri tekrar kontrol ederek döndük; birliğimize vardığımızda akşam oluyordu.

23 Aralık 1915'te hareket emri geldi. 24 Aralık gecesi Suvla

Koyu’ndan ayrıldık. Feci haldeydik. Sadece 52 er ve 7 subay kalmıştı. Öbürlerinin hepsi hastalanmıştı. Birliğimiz çatışmada hiç kayıp vermemesine rağmen susuzluk nedeniyle hastalıkların yaygın olması şaşırtıcı değildi. Her gün yaklaşık yarım litre su istihkakımız vardı. Bu su had safhada klorluydu ama bira rengiydi. Kasımda birçok insan soğuk algınlığına yakalanmıştı.

Noel günü Mondros’a ulaştık. Yakınlardaki bir [askeri] hastane subayları çaya davet etti. Hemşirelere misafirperverlikleri için çok müteşekkir olduk. Komuta subayının ayakları şiştiğinden iskele ve kamp arasındaki yolun tamamında ona yardım etmek zorunda kaldık. Hastalanmak istemiyordu. Kampa dönüş yolunda küçük bir Yunan köyü gördüm, komuta subayını geri götürdükten sonra köye gidip sebze almayı teklif ettim. [Babam akıcı Yunanca konuşmuş.] Kabul edip yanıma iki adam verdi. Köyde yiyecek boldu; bir sürü erzak alıp döndük. Köyden çıkarken at sırtında muşamba ceket giymiş subay kim olduğumu sordu. “Teğmen Lyster, Kraliyet *fusilieri*, 1 Numaralı dinlenme kampından” diye yanıt verdim. Köylülerle ne dilde konuştuğumu sorunca Yunanca dedim. Başka bir şey demedi. Döndüğümüzde birliğimizin geri kalanı getirdiğimiz erzakı görüp çok sevindi. En azından Noel’in ertesi günü doğru düzgün bir şey yiyebilecektik.

Gecenin ortasında bir nöbetçi gelip telgrafım olduğunu söyledi. Biraz telaş ettim çünkü ailemden birinin başına bir şey gelmiş olabilir diye düşündüm. Ama telgrafta sadece “Adaların Genel Komuta Amiri yarın 26 Aralık’ta Teğmen Lyster’i öğle yemeğinde ağırlamak ister” yazıyordu. İmza yok, kimin yolladığı belli değil, ev sahibi kim belli değil. Sabah mesajı kendi komutanıma gösterdim ve genel komutanın kim olduğunu sordum. Bilmiyormuş ama yine de gitmeliymişim. Bense bu işte bir yanlışlık olduğunda ve kalıp katkıda bulunduğum yahniden payımı almakta ısrar ediyordum. Genel komuta amirinin nerede konuşlandığını bilmediğimizden başka bir birlikten ulaşım için yardım rica ettik ve ben de olabildiğince kendime çekidüzen verdim. Vardığımda General xxx’in [isim unutulmuş] yanına çıkarıldım. Bana “Ne içerdiniz?” diye sordu. Bu soruyu uzun süredir duymadığım için ne diyeceğimi şaşırdım. Bunun üzerine bana *sherry* verdi ve yemeğe oturduk. Bütün bu süre boyunca her an benim düşündüğü Lyster

olmadığımı söyleyip beni başından atacak diye bekledim. Yemekten sonra bürosuna geçtik ve “Anlaşılan beni hatırlamıyorsunuz. Dün köyde karşılaşmıştık” deyiverdi. Atlı askerin o olabileceğine ihtimal vermemiştim tabii ki. Karşılaşmamız büyük şansmış çünkü Selanik [Britanya’nın Yunan anakarasındaki ana üssü olmalı] ona yerel dili konuşacak adamlar yollamasını emrediyormuş ve o da şimdi birini bulmuş. Ona Selanik’e gitmek istemediğimi söyledim. Birliğimle kalıp Batı Cephesi’ne gitmek istiyordum. “Üzgünüm. Tercüman olarak gitmek zorundasınız” dedi, ben de “Hayır efendim, tercüman olmayı reddediyorum” dedim. “Seçeneğiniz yok, size bunu emrediyorum” dedi. Aklıma Kral’ın Talimatnamesi geldi. “Emri reddedebilirim efendim çünkü Kraliyet Talimatnamesi’ne göre kimseyi çarpışma birliğinden geri hizmet birliğine geçmeye zorlayamazsınız. Adama çok ihtiyacı olan birliğimi bırakmak istemiyorum ve henüz hiç çatışma deneyimi edinmedim.”

General fikrimi değiştirmem için çok uğraştı. Burada manga komutanı olmaktansa orada tercüman olarak çok daha fazla işe yarayacağımı söyledi. Bir de orada Genel Komuta Merkezi’ndeki rahat hayattan da bahsedince iyice karşı çıktım. Nihayet bana aptal olduğumu söyledi ve neredeyse tekmeleyerek yanından kovdu. Verdiğim karardan ötürü gururla kampımıza döndüğümde, olanları komuta subayına anlattım. O da sadece “Aferin” dedi. Yahnimiz bitmişti, ben de konserve sığır eti yedim.

O gece yeni bir telgraf geldi: “Teğmen Lyster bütün teçhizatıyla beraber *SS Argonaut*’ta hazır bulunmalıdır.” Bunu kahvaltıda komuta subayına gösterdim. Gideceğimi söyledim ama geri geleceğim kesin olduğu için sadece sırt çantamı yanıma aldım. Kişisel eşyalarımın olduğu valizimi kampta bıraktım. *Argonaut*’a ayak bastığımda konuştuğum kişi benim özel bir görevle gönderileceğimi söyledi. Geri gönderilmeyi istediğimi belirtip isteğimin dışında oraya tercüman olarak gönderilemeyeceğimi söyledim. Adamın tepesi attı. Dışarı çıktı, ardından generalle beraber içeri geldi. General benim çatışma birliğinden geri hizmet birliğine kaydırılamayacağım konusunda haklı olduğumu söyledi. Ancak genelkurmayın istihbarat şubesine transfer edildiğimi ve orası da ordunun çarpışan birliklerinden biri olduğundan gitmeyi reddedemeyeceğimi belirtti. Yakalanmıştım!

Yunan komitacılarıyla ("Bulgarlar"la vurkaç)

Teçhizatımı alıp küçük bir balıkçı teknesine binmemi emrettiler. Talimatları teknede bir zarf içinde vereceklermiş. Onlara teçhizatımın büyük kısmının hâlâ Mondros'ta olduğunu söyledim. Bulup bana yollayacaklarına söz verdiler ama tabii ki bunu yapmadılar. Birliğime haber vermeye bile vaktim olmadı.

Teknede açtığım zarftan yüzbaşının vereceği emirlere tabi olduğumdan başka talimat çıkmadı. Ona ne yapacağımı sorduğumda bir yerlere gidip etrafa bakacağımızı söyledi. Bana küçük bir kamara verdiler. Yapacak daha iyi bir şey olmadığından biraz uyumanın iyi olacağını düşündüm. Erken uyandım. Ufukta küçük bir ada vardı, sabahın geç saatlerinde oraya vardık. Düşük rütbeli bir subay yüzbaşıyla konuştu, ardından bana dikkatle gözlemem gereken şüpheli bir şahıs olduğunu söyledi. Yarı resmi bir üniforma giyen "av"ımla tanıştırıldım. Bana onun Yunan yüzbaşısı olduğunu söylediler, ancak o kendini Albay Yoannu diye tanıttı. Yunancası çok tuhaftı. İki haftalık sakalı vardı ve çizmeleri çamur içindeydi.

İlk istediği şey bir araba oldu. Bizimkiler bu talebi reddettiler ama ben yanında ben de gidersem onun neyin peşinde olduğunu daha iyi anlayabileceğimizi söyleyince araba verildi. Yunan onunla geleceğime memnun görünüyordu. Eğer 24 saatte dönmezsem kayıp ilan edileceğimi ve adamı tutuklamak için peşinden asker yollanacağını söylediler.

Ne yolculuktu! Yol falan yoktu ve iki defa kestirme olsun diye patikalara saptık ama neticede kendimizi denize dik inen kayalıkların tepesinde bulduk! Nihayet hedefimiz olan köye ulaştık. Önce kimse görünmüyordu ama Yunan ıslık çalınca iki veya üç adam çekingen adımlarla evlerden çıktılar. Kimin geldiğini gördüklerinde koşup ellerini öpmeye başladılar. Yoannu lider gibi konuşuyordu ve niye kimsenin nöbette olmadığını sordu. Bana şüpheyile bakıp kulağına bir

şeyler fısıldadılar ama o onlara benim dostları olduğumu söyledi. Onun böyle arabayla geleceğini hiç tahmin etmedikleri için arabayı görünce evlere saklanıp gelenin görünmesini beklemişler: “Çünkü biliyorsun, kimse neyle uğraştığımızı anlamamalı.” İş ilginçleşmeye başlamıştı. Boru çaldıklarında her taraftan adamlar koşup etrafımızda toplaşmaya başladı. 300 civarında insan toplanmış olmalı. Hepsi baştan ayağa silahlıydı. Sıraya geçtiler ama hepsi ona bakıyorlardı. Bir “subay” “Dikkat!” çekti. Bizim “albay” hitabına başladı. Artık saklanmak zorunda olmadıklarını ve büyük müttefikleri Britanya’nın önyak olmasıyla düzenli orduya katılacaklarını söyledi. Büyük bir tezahürat koptu. Ben de katılacaktım neredeyse. Yemek yiyeceğimizi söylediler. “Albay”ı bekledikleri belliydi. Hayatımda gördüğüm en büyük balık ve şişte çevrilen kuzuyla beraber muhteşem bir ziyafet çekildi.

Yemek sırasında etrafımda neler konuşulduğuna çok dikkat ettim ve döndüğümde Genel Karargâh’a verdiğim raporda bunlardan bahsettim. Artık Yoannu’nun “şüpheli bir şahıs” olmadığını, gizli saklı da olsa genelde Kralcılardan oluşan bir ordu topladığını anlamıştım. Bu sonradan Yunan Ordusu Ege Tümeni, daha sonra da kolordu oldu.

İki köye daha gittik. Aynı şeyler orada da oldu. Ama bir süre sonra üsse dönmemiz gerektiğini, yoksa beni hakladığını düşüneceklerini söyledim. Küçük limana döndüğümüzde yüzbaşı anlattıklarına o kadar şaşırdı ki kaptana bizi hemen Selanik’e götürmesini söyledi. Albay da benimle gelmek istedi ve isteği kabul edildi. Hatta kaptan kamarasını ona vereceğini söyledi. Ertesi sabah yıkanıp tıraş olduğunda Yoannu çok başka bir tip olmuştu.

Selanik’e vardık, bir araba bizi aldı ve doğrudan Genel Karargâh’a götürdü. Orada raporumu sözlü olarak verdim. Yazılı hale getirmek istediysen de buna zaman yoktu çünkü bu bilgileri o bölgenin başkomutanına vermem gerekiyordu. Langada denilen yerdeki 31. Piyade Tugayı’na gidecektim. Bana bir araba verildi ve hemen yola çıktık. Piccadilly Circus’a [herhalde oradaki bir kavşak veya benzeri yer] geldiğimizde yolumuzu sorduk ama kimse orayı duymamıştı. Sonra birkaç kilometre kuzeye gitmemiz gerekti. Ama orada da 31. Piyade Tugayı diye bir şeyi kimse duymamıştı. O zaman Piccadilly

Circus’a geri gittik. Orada yine kimse yardım edemeyince, Genel Karargâh’a döndük. Meğer görevdeki subay Langavuk’u Langada diye yazmış! Tekrar Piccadilly Circus’a gidildi. Ama hava kararmaya başlamıştı ve farlarımız düşmanın dikkatini çekeceği ve ateş açılabileceği konusunda bizi uyardılar. Langavuk 50 kilometre kadar uzakta olduğundan ve o akşam yeni yıl akşamı olduğundan bizim orada kalmamızı istediler. Bir de akşam eğlence yapacaklarmış. Sabah beni Langavuk’a götüreceklerdi. Farlarımızdan dolayı düşman ateş eder diye çekinerek beni göndermemelerine rağmen, kilometrelerce öteden görülebilecek bir şenlik ateşi yakmalarına çok şaşırmıştım. Devamlı içki içilip durdu ve sırayla herkes bir şarkı söyledi veya saatler ilerledikçe müstehcenleşen hikâyeler anlattı. Saat 4’te 4.30’da Langavuk’a giden bir konvoyla katılmak üzere beni uyandıracaklarına söz vermişlerdi. Ama kimse uyandırmadı. Kendim uyandığımda saat 6 olmuştu ve konvoy tabii geçip gitmişti.

1 Ocak’tı ve doğuya doğru hiçbir aracın gitmeyeceğini söylediler. Ne kadar da haklı çıktılar! Sırt çantamı takıp doğuya doğru yürümeye başladım. Saat 2’ye kadar durmadan yürüdüm. Bir çeşme başında mola verip yemeğimi yedim. Kimseyle karşılaşmamıştım. Sadece sağ tarafımda yükseklerde bir iki köy görmüştüm. Saat 8’de ölü vaziyette Langavuk’a ulaştım ve karargâha gittim. Subaylar yemekte olduklarından beklemem söylendi. Nicholls adındaki tugay komutanı geldi ve önceki gün burada olmam gerektiği bağırarak söyledi. Ona Langada ve Langavuk karışıklığını anlatmaya çalıştım ama buna karşılık yine azar yedim; istihbaratta çalıştığım için ikisi arasındaki farkı bilmem gerekirmiş. Teçhizatımın geri kalanının nerede olduğunu sorunca bir kısmının Suvla Koyu’nda, bir kısmının Mondros’ta olduğunu anlatmaya çalıştım ve ordu ikmal hattından buraya kadar bütün yolu yürüyerek geldiğimi söyledim. Bana neredeyse yalancı diye bağıracaktı çünkü ağır bir çantayla kimse o yolu yürüyemezmiş. Ertesi gün hikâyemi teyit ettirecekmiş.

O ayrılır ayrılmaz tugayın binbaşı beni kenara çekti ve “zor” bir yere geldiğimi ve işleri benim için biraz kolaylaştırmaya çalışacağını söyledi. Subayların yemek odasında uyuyabileceğimi söyledi. Tek şartı tugay komutanı uyanmadan kalkmamdı. Ertesi günü yıkandıktan sonra, komutan harita çizmeyi bilip bilmediğimi sordu. Ben de hiç

bilmem dedim. Bu haberi öyle kötü karşıladı ki Genel Karargâh’a beni geri çağıracağını söyledi. Eh bu benim için kötü haber değildi; binbaşı bu esnada “burada geçireceğin zamanı yol haritası yapmaya harca” dedi. Beni kampla Hortiak Dağı arasındaki yolun haritasını yapmaya gönderdiler.

Buranın elimizdeki tek haritası, Avusturyalıların yaptığı gayet eski 1:10.000 ölçekli bir haritaydı. Kısa süre içinde kar yağmaya başladı ve izini tespit etmeye çalıştığım yolda kayboldum. Birkaç defa içine kar birikmiş çukurlara düştüm. Akşam kampa ulaştığımda yolun sadece yaklaşık 5 kilometresini tamamlamıştım. Tam subaylar oturduktan sonra yemek odasına girdiğimden tugay komutanı yine nutuk attı ve geç kaldığım için çorba yemeyeceğimi söyledi. Sadece “Başüstüne komutanım!” diye yanıt verdim. Ertesi gün yine Hortiak’a ulaştığı düşünülen yolu bulmaya gittim, ancak kar devam ettiği için bulunacak gibi değildi. Bunun üzerine kampa dönüp hayalimden bir rapor uydurdum. Binbaşıya bunu yaptığımı söyleyince kahkaha attı. Üçüncü gün tugay komutanı da kar yüzünden belki de sadece Avusturya Genelkurmayı’nın muhayyilesinde var olan dağ yolunu bulmamın imkânsız olduğuna kanaat getirdi. O zaman henüz inşa etmekte oldukları, daha sonra “kuş kafesi” diye anılacak siper sisteminin haritasını yapmaya yollandım.

Kar erimeye başlayınca beni tekrar o dağ yoluna yollayacaklar diye korktum ama daha da fenası söz konuşuydu. Bana bir harita gösterdiler. Suho adından Bulgarların elinde olduğu söylenen bir köye gidecektim. “Yanına 10 adam alacaksın. Katırlara erzak yükle. Hafif olun. Bu haritaya göre köy 50 kilometre uzakta. Bu yüzden bir hafta yetecek erzak al. Erzak yetmezse yoldaki köylerden alışveriş yapman için para vereceğiz. Hareketinden iki gün sonra buradan ulak yollayacağız, onunla bize rapor yollayacaksın. Hepiniz at bineceksiniz.” Bana at binmeyi bilip bilmediğimi sormak aklıma gelmedi; at binmeyi bilmiyordum! Bana daha da kötü duygular beslememesi için ona gerçeği söylemedim ama binbaşıya daha önce hiç at binmediğimi söyleyince o bana uysal bir hayvan verilmesini sağladı. Ata tırmanmaya çalışırken kendimi aptalın teki gibi hissediyordum ama kimseye benim ilk seferim olduğunu fark ettirmeden at binmeyi başardım.

Yola çıkmadan önce emirler birkaç defa değışti. Nihayet kamptan ayrıldığımdaya yanımda sadece bir nöbetçi ve Kıbrıslı bir katırcı vardı. İstihkak ve teçizatımız hep katırlara yüklenmişti. Yani bu yörede yerleşmiş Bulgarlara karşı tek başıma yüz yüze gelecektim. Babama son mektubuma uygun olacağını düşündüğüm bir şeyler yazdım.

Şafakta kuzeye doğru yola çıktık. Öğlene kadar kimseye rastlamadık ve haritamız etrafta birkaç köy gösterse de hiç köy görmedik. Bu yolculuk aslında çok azap verdi çünkü gayet yavaş gidiyor olsak bile at binmeye alışık olmadığım için acı içindeydim. Saat 4'te köye benzeyen küçük bir yeri fark edip oraya doğru gitmeye başladık. Köyün ilk ağaçlarına vardığımızda alacakaranlık olmuştu. İki adam görüp dikkatlice yaklaştım. Bulgarca konuştuklarını fark ettiğim için adamlarıma tüfeklerini hazır tutmalarını söyledim; benim de elim tabancamın üstündeydi. Kötü Yunancamla köyün adını sordum. "Suho" dediler. Ne dil konuştuklarını sorunca "Bulgar" yanıtı geldi. "Yani siz Bulgar mısınız?" diye sordum, "Hayır bu köyde hem Bulgarca hem Yunanca konuşulur" dediler. Köyde hiç Bulgar olup olmadığını sorunca gülüp olmadığını söylediler. Eğer Bulgarlar gelirse tabii ki öldürürlermiş. İşler daha iyi gitmeye başlamıştı. Köyün içine girdik. Etrafımızda kalabalık toplanmaya başladı ve köylüler geleneksel kahve ikramını yaptılar.

Uyuyabileceğimiz bir yer olup olmadığını sorduğumda köyün muhtarı kendi evini veremeyeceği için özür diledi çünkü evinde iki hasta İngiliz subayı varmış. Bize misafirhaneyi hazırlayacaklarmış.

O İngilizleri görmek istediğimi söyledim. Meğer iki istihbarat subayıymışlar ve sıtmaya yakalanmışlar. Beni gördüklerine çok memnun oldular çünkü Selanik'le bütün bağlantıları kopmuş. Benim peşimden ulak geleceğine çok sevindiler, Genel Karargâh'a onunla mesaj yollayabileceklerdi. Misafirhanenin odaları ahırın üstündeydi. Temizdi ama dışkı kokusu tabii berbattı. Her birimize bir oda verdiler ve biz de erkenden yattık. Bit ve tahtakurularının devamlı tacizine rağmen biraz uyuyabildik.

Ertesi gün muhtarla yemek yedim ve tugay komutanına raporum için birkaç kişiyle konuştum. Bir süredir köyde kalan o iki subay pek bir şey anlatamadılar. Ulak ne ertesi gün ne de ondan sonraki gün göründü. Dördüncü gün çıkıp geldiğinde her tarafta bu köyü aradığını

söyledi. Ona raporumu verdim ve raporda dönmemi mi istediklerini yoksa yola devam mı etmem gerektiğini sordum. O iki subay da Genel Karargâh için mektuplarını verdiler. Ulak iki gün sonra döndü ama yeni emir yoktu. O yüzden etrafın ve yolların durumunu gösteren krokilerle kendimi meşgul ettim. Ulak üçüncü defa geldiğinde de benim için bir emri yoktu. O zaman aksi yönde emirleri yoksa iki gün içinde geri geleceğimi ama eğer kalmamı istiyorlarsa hem benim hem de o iki subayın konaklamaları için daha fazla paraya gereksinimimiz olduğunu söyledim.

Yeni bir emir gelmeyince (ulak bir daha gelmemiştii) bütün köyle topluca vedalaştıktan sonra Suho'dan dönüş yoluna çıktık. Dönüş sadece 6 saat sürdü. Hatta yolun sonunda atım ahırını ve arkadaşlarını hissedip de dörtnala koşmaya başlayınca, at üstünde kalmayı becerebildim.

Tugay komutanının bu “tehlikeli görev”deki başarımdan dolayı beni takdir ettiğini söylediğini belirtmeliyim. Raporlarım Genel Karargâh'a gönderilmişti. Diğer iki subayın Suho'da ne kadar kaldıklarını öğrenemedim, o güzel köye bir daha gitme şansım da olmadı.

Sonra bizim birliğimizi siper kazmaya ve siperlerin önüne dikenli tel örmeye yolladılar. Bunların haritaları yapılacaktı, ben de her gün yapılan işin haritasını çıkarıyordum. Kar yine başlamıştı. Adamlar bu şartlarda çalışmaktan şikâyet ediyorlardı. Bir gün tugay komutanı bütün subayları öğle yemeğinden önce içki içerlerken yakaladı ve hepsini tutukladı. Misilleme olarak erler işi durdurdular. O zaman geri adım attı. Buradaki hayat hoş olmaktan gayet uzaktı.

Bir gün komutan cepheye teftişe gitti ve yetkiyi bana bıraktı. Başka bir tugay komutanı adamlarıyla çıkıp geldi. Durumumuzu onlara anlattım; siperlerimizi görmek istediklerinde de gösterdim. Pek beğenmediler ve bazı değişikliklerle siperlerin geliştirilebileceğini söylediler. Benim de katıldığım sözlerdi bunlar. Sonra subay yemek salonunda bir şeyler içmek istediler. O zaman onlara tugay komutanımızın emriyle bunun imkânsız olduğunu söyledim. Hangi saatlerde yemek yenileceğinin “istisnasız” kurallara bağlı olduğunu belirttim. Ama eğer “çok gizli” tutarlarsa sakladığım konserve yiyecek ve içkileri paylaşmak üzere onları benim yerime

götürebileceğimi söyledim.

Yemekten sonra kampın etrafından dolaşırken bu komutan adının Crocker olduğunu söyledi. 81. Piyade Tümeni'nin kumandanıymış. 31. Tümen'le nöbet değişmeye geleceklermiş. Sonra bana dümdüz “Burada mutlu musunuz?” diye sordu. Ben de dümdüz “Hayır komutanım” dedim. O zaman kendi tugayına transfer edilmemi isteyip istemeyeceğimi sordu, ben de buna çok memnun olacağımı söyledim. Az sonra ayrılma zamanları geldi. Nicholls'e selamlarını iletmemi ve (burada gözünü kırparak) onu özlediğini söylememi istedi.

Transfer bir ara oldu. Önce Kraliyet Mühendisleri gelip doğru düzgün bir tugay komutanlığı inşa ettiler. Henüz resmi yazım gelmemesine rağmen ben kampta kaldım. 81. Tümen karargâha intikal ettiğinde her birlikten iki subayın davetli olduğu bir hoş geldiniz daveti verdim. Karargâhtaki hava ne kadar değişmişti. Herkes birbirine iyi davranıyordu ve mutlu bir aile gibi olmuştuk. İşbölümü doğru düzgün yapıldı, ortama genel bir verimlilik hâkim oldu. Kraliyet İskoçya, Argyle & Sutherland *Fusilier*'leri ve Gloucester birlikleri buradaydı. Benim görevim etraftaki köylerle temasta kalmak ve yöreyi iyi tanımaktı. Tümenin harekete geçmesi gerekirse benim rehberliğimden faydalanılacaktı.

Bu görevin fazla yükü yoktu. Ama Komutan Crocker Fransızca bildiğimi öğrenince, akşamları benimle pratik yapmaya başladı, bu sırada bir viski şişesini bitiriyorduk. Bu sohbet sabahın erken saatlerine kadar sürüyordu ve kalkış saati 7 olduğundan çok az uyku uyumaya başlamıştım. Bunun üzerine komutan “özel görevlerinden dolayı istihbarat subayı talimatname saatlerine uymak zorunda değildir” diye yeni emir çıkarttı.

Çevredeki köylerden ikisi bizim için daha önemli hale geldi. Bunlar gerimizdeki Zagliveri ve solumuzdaki Verenos'tu. Zagliveri gayet büyüktü ve haftada üç defa burada pazar kuruluyordu. Yerli toprak sahibi M. Agropulo'yla ahabap oldum. Bana civar hakkında çok faydalı bilgiler veriyordu. Subay yemekhanesinin de başı olduğumdan haftada iki defa pazardan taze yiyecek alınması işini de ben yürütüyordum.

Bir gün Zagliveri'de at üstünde pazara yaklaşan Fransız subayları

gördüm. Onlara selam verdiğimde kendimi kim zannettiğimi ve bu köyde ne yaptığımı sorarak bağırmaya başladılar. Britanya 81. Piyade Tümeni'nin istihbarat subayı olduğumu söyleyince bu tümenin nerede olduğunu sordular. Zagliveri'nin 8 kilometre kadar kuzeyinde olduğunu söyledim. Güldüler ve oranın Bulgar hattının içinde olacağını söylediler ve beni casus olarak tutuklayıp kendi taraflarına götürmeye karar verdiler. Onlara köye gidip muhtarın kendisine sorabileceklerini söyledim. Hem Britanya'nın bu yörede bir tümeni olduğunu hem de Bulgar sınırının 95 kilometre kadar kuzeyde olduğunu teyit edebileceklerdi. Öyle yaptılar ve tercüman aracılığıyla bölgede bin civarında Britanya birliği olduğunu öğrendiler. O sırada pazara alışverişe gelmiş başka İngiliz subayları da görününce vaziyet doğrulandı.

O zaman Fransızlar hemen tavırlarını değiştirip özür dilediler. Onlar cepheyi kendilerini tuttuğunu düşünüyorlarmış ve Selanik etrafındaki savunma hatlarını kurmakta olduklarını zannediyorlarmış. Fransız 112. Koloni Tümeni'ydiler. Onlara kampımıza ziyarete gelmelerini önerdim. Kendi karargâhlarına rapor verdikten sonra geleceklerini söylediler. Birkaç gün sonra Fransız tümeninin komutanlığında hazır bulunmam emri geldi. Onların yanında iki hafta kalıp çalışmalarımızı koordine edecektim. Böylece Fransız karargâhının yönetimindeki farklılıkları da görebildim. Bana çok güzel bir kulübe ve bir emir eri verdiler. Çalışma saatleri 8'den 12.30'a kadardı, sonra çok zengin bir öğle yemeği yeniliyordu. Günün geri kalanında sadece nöbetçi subay görevde kalıyordu. İlk gün general ne yapmak istediğimi sordu. Etrafa bakıp savunma hatlarını gözden geçirmek istediğimi söyledim. O işin daha sonra yapılabileceğini ve ikimizin arabayla Selanik'e gideceğimizi söyledi. Yolda giderken o zaman orada kız arkadaşımı da görebileceğimi söyledi. Ben de Selanik'te sadece bir defa bulunduğumu ve o sırada da cepheye gitmekte olduğumu söyledim. Bunun üzerine şoföre belli bir eve gideceğimizi ve bana da ev sahibesine beni kendisinin yolladığını söylememi istedi. "Orada kendi evinde gibi ağırlanırsın ve zevkin için güzel bir grup kız getirirler ama 25 drahmiden fazla verme" dedi. Beni 7'de oradan alacaktı.

Ben bu tekliften faydalanmadım. Şehri dolandım ve meşhur Floca's

Pastanesi'nde oturdum. Saat 7'de madamın evine gittim. General beni oradan aldı; bu fırsatı değerlendirmedigime inanmadı.

Benim Fransız karargâhındaki muadilim 2. Büro Şefi'ydi. Emrinde çok sayıda fotoğrafçı, haritacı, istatistikçi vardı ve her yer haritalar ve diyagramlarla doluydu. Tüm bunlara rağmen cephenin nerede olduğundan, bizim ne kadar ileride bulunduğumuzdan haberleri yoktu. Haritalarında değişiklikler yaptım, bizim yapmayı planladığımız işleri gösterdim, Suho'ya giden yolun kabaca krokisini çizdim ve onlara olabildiğince çok bilgi verdim. Pek bir şey öğrenemeden bir yığın Fransız tatlısıyla 81. Piyade Tümeni'ne döndüm. Getirdiklerim çok hoşlarına gitti.

Hayat belirli bir rutine oturdu. Bir gün Kraliyet İskoçları'nı ziyaret etmeye karar verdim. Sağımızdaydılar ve oraya hiç gitmemiştim. Çok sıcak bir gündü; onların mıntıkasına girdiğimde bir subay bana komutanlarına gitmem gerektiğini söyledi. Komutanın adı Albay Callender'mış ama ben yanına gittiğimde salak gibi adamın adını unutup ona Albay Almanak dedim. Öfkeden çılgına dönüp beni tutukladı. Kemerimi çıkarttırdı ve beni birliğime geri yolladı. Tümen komutanımızın yanına çıktığımda ağlayayım mı güleyim mi bilemiyordum. Neyse ki o durumun ciddi olmadığına kanaat getirdi ama yine de üste saygısızlığımdan dolayı göstermelik olarak 48 saat kışladan ayrılmama cezası verdi.

Siyasi durumdaki değişikliklerden dolayı bizi daha doğuya, Kavala Körfezi'nin orada Stavros adında bir yere kaydıldılar. Daha önce o yöne hiç gitmemiş olmama rağmen beni kılavuz yaptılar. Öncü grupla beraber gidip uygun bir yer bulacaktım. Sonra dönecek, birliği alıp gece oraya getirecektim. Bu şekilde üç gün devam ettik ama tabii ben kesinlikle uyuyamıyordum. Bir keresinde yorgunluktan neredeyse atımdan düşecektim. Uyanık kalmak için güçlü bir içki içmek zorunda kaldım [?]. Son dönüşümde komutan beni görev esnasında sarhoş olmakla suçladı. Ama durumu açıkladığımda bana kendi çadırında uyuma izni verdi ve tam dinlenene kadar görevime dönmeyeceğimi söyledi.

Sihhiye'dekiler bulduğum yerleri hiç beğenmiyorlardı; çok sinek var, temiz su yok, vb şeylerden. Ama ben düşman tarafından keşfedilmeyeceğimiz yerleri seçiyordum.

Stavros’a yeni yerleşmiştik ki Genel Karargâh’tan birinin Kavala’ya gitmesi gerektiği emri geldi. İstihbaratta bir tek ben olduğumdan beni yolladılar. Oradaki durumu bilmediğimden sivil kıyafetle gitmek istedim ama bu kabul edilmedi. Şehre girmem olay oldu ve [herhalde Yunan yetkililer tarafından] evrakım soruldu. Ben evrakım olmadığını ve sadece limandaki Britanya konsolosuyla görüşmek istediğimi söyledim. O zaman beni ona götürdüler. Ama konsolos onun yanına gelmekle şehirdeki gizliliğini ihlal ettiğimi düşünüp beni hiç sıcak karşılamadı. Ona kapısında Kraliyet Arması olduğunu ve kapının üstünde “Britanya Konsolosluğu” yazdığını, o yüzden benim oradaki varlığımın neyi değiştirdiğini anlamadığımı belirttim. Genel Karargâh’tan bu civardaki durumu öğrenmek üzere yollandığımı söyledim. Beni epey şaşırtıp bilgi veremeyeceğini söyledi. Bana kalacak yer sağlayıp sağlayamayacağını sorduğumda ona da hayır cevabı verdi ama Hidiv Otel’inde kalabileceğimi ve bir daha kendisine gelmememi söyledi.

Otelde bir kadın odamı gösterdi bana. Aksanından Alman olabileceğini düşündüm. Saat daha erken olduğundan şehirde yürüyüşe çıktım ve bir kafeye girdim. Bira istedim. Etrafta yarattığım etkiyi umursamamaya çalışıyordum. Sivil kıyafetli biri gelerek masaya oturup oturamayacağını sordu. Memnuniyet duyarım diye yanıtladım. Adam bana fısıldayarak bu kafeden gizlice çıkıp başka bir yere gitmemi söyledi. Orada bir Yunan subayı benimle buluşacakmış ve bazı bilgiler verecekmiş. Öbür kafeyi buldum ve arkada bir masaya götürüldüm. Normalde kapıdan bu kadar uzakta bir yere oturmam, ama o an için şartların bunu gerektirdiğini düşündüm. Arkamda bir kapı açıldı, bir Yunan yüzbaşı bana el etti. Venizelosçuymuş, ama şehirdeki topçu subayları çoğunlukla Kralcıymış. Topları azar azar söküp Bulgarlara yolluyorlarmış ve Bulgarlar saldırdıklarında savunma için silahları olmayacakmış. Eğer topların durduğu yerlere gidersem kendim de hep boş olduklarını görebilirmişim. Ancak ertesi gün gidebilirmişim çünkü yasak bölgede olduklarından o sırada nöbetçi olacak askere ancak haber verebilirmiş.

Ona teşekkür edip Hidiv Otel’inde kaldığımı söyledim. Oranın hem Kralcıların karargâhı olduğunu, hem de orayı işleten iki Alman kadının Almanya hesabına yerel bir casus ağı yönettiklerini anlattı.

Bu hiç iyi haber değildi. Döndüğümde baktım ki odadaki kapı kilitlenmiyordu. Kapıya sandalye dayadım ve kıyafetlerimi hiç çıkarmadan, tabancam yanımda uyudum. Ertesi sabah adamın bahsettiği yerlere gittim ve gerçekten iki boş top yuvası gördüm. Nöbetçinin biri parola sorduysa da adam o önceki günkü yüzbaşının haber verdiği nöbetçi çıktı. Ben bazı çizimler yaparken hiç umursamadı ve subaylarının çoğunluğunun Kralcı olduğunu o da teyit etti.

Otele döndüğümde birçok insan bana siyasi ve askeri konularda sorular sormaya başladı. Onlara sadece bir teğmen olduğumu ve çok çok az şey bildiğimi söyledim. Kavala'ya sadece buranın nasıl bir yer olduğuna bakmaya geldiğimi söyledim. Birliğimizin subayları izne çıktıklarında buraya gelebilirler mi diye görmek istemiştim. Bana inandıklarını zannetmiyorum ama akşam tekne beni almaya gelene kadar zaman öldürmem gerekiyordu. Oradan ayrıldığıma çok mutlu oldum ve edindiğim bilgilerin yararlı olacağını düşündüm. Raporumu tamamladım, Genel Karargâh'a yollanır diye tahmin ettim. Rapor gönderildi ancak durumun harekete geçmeyi gerektirecek kadar önemli olmadığı düşünüldü. Çok kısa süre sonra Bulgarlar hemen hemen hiçbir dirençle karşılaşmadan Kavala'ya girdiler. Hükümete sadık Yunan subaylarından çok azı büyük düşmanları Bulgarlardan kaçabildi.

Stavros'taki görevimiz böylece başarısızlığa uğradı. İlk yerimize dönmemiz emredildi. Şimdi kıyı boyunca Kavala yönüne gruplar yollayarak Bulgarların bize doğru yayılmaya başlayıp başlamadıklarını tespit etmemiz gerekiyordu. Selanik'teki siyasi durum kötüleşmişti. "Panda Fego" lakaplı bir Yunan 2000 firariyle beraber tepelere çıkmıştı. Bunlar bizim konvoylara saldırmaya başlayınca onları durdurmamız emredildi. Bu tepelerde yol yoktu ve atlar tek sıra halinde ilerleyebiliyordu. O yüzden haydutlar bize diledikleri şekilde saldırabiliyorlardı.

Gönüllü süvari bölümünde görevliydim ve konumum hem istihbarat subayı hem de siyasi danışman olarak biraz muğlaktı. Komutan "Genel Karargâh ne der?" diye çok düşünüyordu ve yetkili yerlere sormadan hareket etmek istemiyordu. Ama bu durumda ele geçen bilgileri kullanarak hareket edemiyorduk. Bu bize çok zaman

kaybettirdi. Athos Dağı’ndan [Aynoroz] gelen bir keşişle arkadaş olmuştum. Bana belirli bir azizin yortu gününde bütün firari liderlerinin belirli bir yerde toplanıp eğlence yapacaklarını söyleyince komutana bölüğümüzün tamamını oraya götürüp firarilerin hepsini aynı anda yakalayabileceğimizi anlattım. Tabii “çok riskli” olduğunu söyledi ve Selanik’e güvercinle haber yollayıp harekete geçmek için izin istedi. Yanıt iki gün sonra ulakla geldi ama o zaman aziz yortusu çoktan geçmişti.

Binbaşı yine de oraya gidip bakmak istedi. Ama ormandan yaya gitmektense, at sırtında tek sıra gideceğimizi söyledi. Tabii her hareketimiz yola çıkar çıkmaz izlenmeye başlandı. Köye vardığımızda çok büyük bir şenlik yapıldığını görebiliyorduk. Bunu Genel Karargâh’a bildirdik. Onlardan bize müdahale eden herhangi bir birliği durdurmamız yönünde emir geldi ama binbaşı etkin olarak işbirliği yapmayacağını belli edince yalnız hareket etmeye karar verdim. Ertesi sabah erkenden silahsız olarak tepelere doğru yürümeye başladım. İki saat kadar sonra, beklediğim gibi, nöbetçiler tarafından durduruldu. Liderleriyle konuşmak istediğimi söyledim. Silahsız olduğumu da gösterdim. Gözlerimi bağlayıp beni götürdüler. Gözlerim açıldığında çok etkileyici bir sahne gördüm: Her yerde çok iyi silahlanmış askerler ve tam kamuflajlı çadırlar vardı. Panda Fego olduğunu sandığım bir adam öne çıkıp Yunanca bilip bilmediğimi sordu. Evet dedim ve yalnız konuşmak istediğimi söyledim. Çadırına gittik, bana geleneksel kahve ikramı yapıldı. Gülerek şekerin bizim konvoylardan alındığını söyledi. Konvoylardan bahsettiğine sevindiğimi ve asıl o konuda konuşmak istediğimi belirttim.

“Karargâhlarımız sizden bıkmaya başladılar” dedim, “sadece firari Yunanlar olarak kalsanız bizim için bir dert değil. Ama konvoylara saldırmaya başladınız; biz artık sizi düşman kabul edip tüm gücümüzle karşılık vereceğiz. Kan dökülecek ve yazık olacak. Kendi inisiyatifimle buraya bu tarz hareketleri bırakmanızı rica etmeye geldim. Bizim tarafa da saldırmamalarını söyleyeceğim ama her bir adamının tüfeğiyle beraber bize teslim olması şartıyla.” Askerlerine hitap etmek için izin istedim, tahminimin aksine buna izin verdi. O zaman onları çok uzun süre daha bir arada tutamayacağını düşündüğünü hissettim. Bir iki emir verince her taraftaki adamlar

ayağa fırladılar. Onlara bütün hayatları boyunca tepelerde yaşayamayacaklarını söyleyip önerimizi anlattım. Özellikle sadece tüfeği ile teslim olanlara af uygulanmasına çok tepki oldu. Bunun sadece benim fikrim olduğunu ve karargâhımızdan izin almam gerekeceğini de söyledim.

O zaman bir hafta sonra belirli bir yerde tekrar buluşmaya karar verdik. Bizim Genel Karargâh'ın da önerimi kabul etmesi için çalışacaktım. Yine beni ata bindirdiler, gözlerimi bağladılar ve “yakalandığım” yere geri götürdüler. İki rehberden son derece dostane ayrıldım.

Kampta binbaşıya yaptıklarımı anlattım. Tabii ki çok kızdı. Ama Selanik'e, Genel Karargâh'a uzun, detaylı bir rapor yollamama engel olmadı. Neyse ki kısa zamanda olumlu yanıtları geldi. Bunun üzerine bu adamlar için “kuşkafesi”leri yapmaya başladık. 2.000 civarında olmaları bekleniyordu. Selanik'ten onları taşımak için gemi istendi. Randevu gününde karşı tarafın temsilcilerine hepsinin ceza almamak üzere teslim olabileceklerini ama Panda Fego firarın elebaşı olduğu için Yunan komutanların onu ayrı tuttuğunu söyledim. Saat 8'de tüfekleri omuzlarına vurulmuş, tek sıra halinde belirli bir yoldan inecekleri yolunda anlaştık.

O gün 2.000 kişi için yemek hazırlandı. Saat 10'da 600 civarında adam görüldü. Silahlarını teslim ettiler ve bu kafeslere kondular. Ama aniden Aynoroz tarafından silah sesleri duyulmaya başlandı. Çatışmanın şiddeti giderek arttı. Kafeslere koyduğumuz adamlar da giderek huzursuzlanmaya başladılar. Askerlerimizin hepsini hazır duruma getirdik. Çatışmanın olduğu tarafa gittiğimde bir denizci subayıyla karşılaştım. Bağırarak kim olduğumu sordu ve adamlarına geri çekilmekte olan Yunanları takip etmelerini emretti. Onu durdurmaya çalıştım, şu anda çatışmaya girip öldürmeye çalıştığı adamların silah bırakmak ve teslim olmak üzere gelen kişiler olduğunu anlatmaya çalıştıysam da dinletemedim. Nihayet bir sessizlik oldu ve bir daha çatışma çıkmadı. Aynoroz'la Stavros arasında bir mevkiye çıkartma yapıp oralardaki Yunan firarilerle baş etmek üzere emir almış. Tabii bu olaydan sonra gelip bize teslim olan kimse çıkmadığını söylememe gerek yok. Bir tuzağa düştüklerini, hatta silahlarını teslim edenleri öldüreceğimizi düşünmüşler. Belli ki

orduyla donanma arasında işbirliği yapılmamıştı ki bu çok üzücü olayın tek açıklaması bu olmalı.

Panda Fego bu “tuzağı” duyduğunda doğal olarak çok öfkелendi, bu yüzden ilk defa adamları tarafından silahlı saldırıya uğradık. Genel Karargâh’a bu durumu ve donanmanın müdahalesini anlatan bir rapor yolladık. Birkaç gün sonra donanma ve Fransızlarla ortaklaşa firarilere karşı bir saldırıya katılacağımız emrini aldık. Asıl saldırıyı onlar yürütecekti ve planın aslına göre düşmanı bizim tarafımıza süreceklerdi. Ama tek tehlike bizim düşman olmadığımızı fark edemeyen Fransızlardan geldi. Bizim kim olduğumuzu anlayana değin üzerimize bir süre ateş ettiler. Asiler kayboldular. Benim birkaç gün önce bulunduğum merkezlerine girdik. Fransızlar asileri Aynoroz’a kadar takip etme emrini almışlardı ama oraya gittiklerinde pek şerefli işler yapmış olmayacaklar ki birçok keşiş güvenlikleri için bize geldi ve yanlarında saklamamız için değerli eşyalar getirdiler.

Bu olaylardan sonra hayat rutine döndü. Bir gün karaya indirilmekte olan askerleri izlerken biri bana seslendi, bir de baktım kardeşim Freddie. 80. Piyade Alayı’na tercüman subay atanmış. Britanya’dan ayrıldığından bile haberim olmamıştı. Yarım saat kadar konuştuk, sonra kurmayların bir arabasıyla kendi karargâhına yola çıktı. Neredeyse her gün Kavala Körfezi boyunca dolaşmaya devam ettim, bir süre sonra o sırada Struma Vadisi’ne yerleşmiş olan kendi karargâhıma dönmem emri geldi. Kraliyet Mühendisleri tarafından yapılmış Seres yolunda ilerledim. Benim yokluğumda tümen komutanımız Crocker gitmiş, yerine Widdrington gelmişti. King’s Royal Rifles⁸ mensubuydu.

Hepimiz nasıl biriyle karşılaşacağımızı merak ederken kendisi emri altındaki adamlara çok iyi bakan biri çıktı. Özel çalışma odasında yaptığımız toplantıda benim yemekhane sorumlusu olduğumu öğrenince birliğindeki herkesin o bölgedeki en iyi yemekhane olmasını istediğini söyledi. Faturaları izin verilen miktarın üzerine çıkarmamaya çalışmamı ama aradaki farkı kendisinin şahsen karşılayacağını belirtti. Bütün subayların listesini yapacaktım ve her yemekte mutlaka dördüyle beraber yemek yiyecekti. Green Jacket kraliyet piyade alayından olduğundan, İskoç birliklerinden gelenlerin

kendisine biraz soğuk baktıklarını fark ettiğini ama herkesin bu birlikte mutlulukla çalışmasını sağlamaya kararlı olduğunu söyledi.

İş ağırdı. Struma Vadisi sivrisinekler ve sıtma yüzünden ölüm vadisi gibi bir yerdi. Bu feci yaratıklar her yerde olduğu için zamanla tükendik. Tepelerin başladığı yerde korunaklı kampımızı kurduk. Zaman zaman Genel Karargâh'tan Bulgarların saldırıya geçecekleri yönünde mesajlar gelirdi. Özellikle [Alman] General Mackensen Bulgar cephesini ziyaret ettikten sonra, Şayet karşı koyamaz da geri çekilmek zorunda kalırız diye bana oradan eski kuş kafeslerinin bulunduğu yere giden yolu iyice öğrenip bellemem emredildi. Tek başıma gittim ve genelde orada burada bulduklarımı yiyerek dört gün geçirdim.

Bu sırada, güneşin altında dağ başında bir yerde, talimatnameye göre güneş ışınlarına karşı giymem gereken miğferimi takmadan dururken uzakta bir grup subay gördüm. Dürbünümle bakarken aralarında genelkurmay başkanının da bulunduğunu ve kendi dürbünüyle bana bakmakta olduğunu fark ettim. Genelkurmay başkanının disipline körü körüne bağlı olduğunu bildiğimden ve güneş miğferimi takmadığımdan ata binip dörtnala uzaklaşmaya başladım. Geriye baktığımda yanlarındaki köpekleri peşime saldıklarını gördüm. Ama bu bölgeyi ben onlardan daha iyi biliyordum. O yüzden birkaç dere geçerek kokumu kaybettirdim.

Kampa döndüğümde bir not asıldığını fark ettim: Belirli bir tarihte belirli bir koordinatta bulunmuş olan subayın derhal ordu karargâhına gitmesi gerekiyordu. Bizim komutana gidip o subayın ben olduğumu söyleyince hiçbir şey yapmamamı tavsiye etti; ben de aynen öyle yaptım.

Genelkurmay başkanıyla [General George Milne] başka bir defa daha Selanik'te babam ve kardeşimle buluşmadan döndüğümde karşılaşmıştım. Tugay karargâhına geldiğimde bütün kurmayların cepheyi teftiş ettiklerini belirten bir notla karşılaştım. Tıraş olurken bir nöbetçi gelip az önce bazı yüksek rütbeli subayların karargâha ayak bastığını haber verdi. Onları karşılamaya çıktığımda yanında bir grup kurmay subayla genelkurmay başkanını görüp telaşlandım. Tümen komutanının cepheyi teftişe gittiğini, benimse istihbarat subayı olduğumu açıklamayı başardım.

General bu durumda kendisinin de teftiše gideceğini söyledi ve adamların cephedeki konumlarını sıralamamı istedi. Cameron'lar sağda, Argyle'lar merkezde, Gloucester'lar solda ve Lovat'nın keşif kolu [?] ihtiyatta diye yanıt verdim. Bunu söylediğim an bu sıralamanın ben Selanik'e gitmeden önceki durum olduğunu ve ben gitmeden önce bu konumların değiştirilmesinin tartışıldığını hatırladım; komutan herhalde o sırada cephede yeni değişiklikleri yapmaktaydı. Çok güç bir durumda kalmıştım. Neyse ki şansına kurmay subaylardan biri havanın bozduğunu ve yağmur yağabileceğini söyleyince ben de bu bahanenin üstüne atlayıp rüzgâr o yönden eserse yağmurla birlikte çok kötü bir fırtına çıkabileceğini belirttim. General bunun üzerine dönmeye karar verdi. Tümen komutanına onunla görüşemediği için üzgün olduğumu söylememi istedi ve çekti gitti.

Büroya gittim; en son haritaya baktığımda genelkurmay başkanına bahsettiğim konumların hepsinin yanlış olduğunu gördüm. Tüm bunları döndüğünde komutana anlattığımda haklı olarak bana çok kızdı. Ama çok şükür general ona yanlış bilgi verdiğimi hiçbir zaman öğrenmedi.

10. Tümen hâlâ Selanik dolaylarındaydı. O tugaylardan birine Struma'nın hemen öte yanındaki Balla ve Zir köylerine saldırı emri verilmişti. Saldırının pazar günü gerçekleşmesi gerekiyordu. Bize saldırıya katılmamızı emretmeseler de 800 metre kadar uzaktaki bir yüksekliğe çekilip oradan izlememizi söylediler. Saldırı çok kayıp verilerek kısa sürede başarısızlığa uğradı. Savaşa katılamadığımız için müthiş hüsrana uğramıştık. Sonraki pazar yine saldırıldı ve sonuç yine mağlubiyet oldu. Ondan sonraki pazar saldırma sırası bize verilmişti. Köyleri elimizde tutmamız gerekiyordu. Önceki saldırılarda edindiğimiz deneyimle doğudan saldırmamaya karar verdik. Balla köyü derin ve geniş bir gölle korunuyordu. Argyle'lar ve Sutherland'lar Kraliyet İskoçları ihtiyatta olmak üzere ilk saldırıyı gerçekleştirdiler. Benim görevim önceki gün başladı. Kraliyet Mühendisleri'ne Struma'nın üzerinde bir köprü yapılması için bulduğum yeri göstermem lazımdı. İyi iş çıkardılar. Zemine saman serince köprüden geçirilen topların gürültüsü az çıkmıştı; ardından da piyade geçmişti. Katolik peder kendi mezhebindekiler için kısa bir

ayın yaptı [babam Katolik'ti]. Çok etkileyici ve dokunaklı bir ayın oldu, çünkü ayine katılan birçok asker saldırıdan geri dönmedi.

Şafak vakti top atışı başladı. Önceki seferlerden çok daha iyi bir başlangıç yaptığımızı fark ettik. Sağdaki Argyle'lar ağır makineli tüfek ve piyade tüfeği ateşiyle karşılaştılar. Bu savaş resmi raporda [?] iyice anlatıldığından detaylara girmeme gerek yok. Söylemek istediğim tek şey ilerleme emri verildiğinde Kraliyet İskoçları'dan bir gaydacı binbaşının nasıl da soğukkanlılık ve sükûnetle ilerlemeye başladığıydı. Birkaç defa kurşunlara hedef olsa da yürümeye devam etti. En sonunda yere düştü. Onu sedyeyle taşırken ağzına bir sigara yerleştirdim. Ne mutlu ki iyileşti. Düşman nihayet geri çekildi; köylere girince mühendisler yeni konumumuzun önüne dikenli tel çektiler. Bulgarlar ertesi sabah köyleri geri almak için tekrar saldırdılar ama dikenli tel onları durdurdu ve çok kayıp verdiler.

Uykusuz geçirdiğim iki gece sonrasında pazartesi sabahı bana tutsakların sorumluluğunu verdiler. İçlerinde sadece bir subay, bir yüzbaşı vardı. Onu yıkık bir kiliseye yerleştirdik; ikram ettiğimiz yemeği geri çevirdi. Tercüman aracılığıyla bize iyi yemekle onu kandıramayacağımızı söyledi. Sadece biz ne yiyorsak onu yiyebilmiş. Neyi kastettiğini sorduğumuzda bize gelen destek gemilerinin Alman denizaltıları tarafından batırıldığını ve bizim büyük açlık çekmekte olduğumuzu bildiklerini söyledi. Bizden herkesin yediği yemekten ona verdiğimiz ikna etmeye çalıştım. İnanmadığı için alıp mutfaklara götürdüm ve herkes için hazırlanan güzel yemekleri gözleriyle görmesini sağladım. Tabii o zaman kendisini kandırdıkları için çok kızdı ve erzak tedariki konusundaki gerçeği kendi tarafına anlatabilmek için bizden izin istedi.

Bu aklıma yeni bir fikir getirdi. Bulgar cephesi yakınlarına üzerinde "Bizim tarafa geçin ve böyle ekmek yiyin" notları olan beyaz ekmekler yerleştirdik. Bu yolla bizim tarafa geçen Bulgar askerlerinden çok yararlı bilgiler edindik.

Bu köyleri alabilmek için canla başla uğraşıyorduk ama yazın sıtma tehlikesi çok daha arttığı için buraları terk etmek zorunda kaldık. O zaman Struma'nın sağ yakasından çekilip tekrar tepelere çıktık. Devriyeler devamlı kontrol etti ama Bulgarların Baraklı'da edindikleri konum dışında ilerlemeye pek yanaşmadığı belliydi. Kışın bazı yerleri

elimizde tutmak için Struma'yı geçtikten sonra, orayı da Bulgarlardan aldık.

Ve ne kıştı o! Vardar rüzgârları estikçe esti. Baraklı'yı aldığımız harekâtta ben tümenin karargâh üssünden sorumluydum. Savaşın çetin bir anında General Crocker çıktı geldi. Artık 28. Tümen'in komutanıydı. Ona durumu gördüğüm şekliyle anlattım; çok soğuk olduğunu ve daha ileri gitmenin tehlikeli olacağını söyledi. Bir şişe viski çıkardı; karşılıklı içtik.

[Babamın günlüğü burada biraz dağılıyor. Gece devriyesinde uğradığı bir saldırı sırasında yaralanınca gittiği hastanede geçirdiği zamandan ve 1917 Ağustosunda Selanik'i saran büyük yangından bahsediyor.]

Baharda birliğime döndüm. 28. Tümen cephesinde Britanya'ya ait bir gözlem balonu (?) görüldü. Bizim bulunduğumuz yerden gayet rahat görülebiliyordu. Bulgarların pazar günü onu vurmak için bir uçak yollayacakları dedikodusu yayılmaya başladı. Gerçekten de pazar bir *Boche* uçağı görüldü. Balona ateş etti ve balon alevler içinde düşmeye başladı. Gözlem yapan askerin paraşütle daha yavaş indiğini görebiliyorduk. Hafta içinde aynı şey yine oldu. Ama üçüncü sefer balon çıkarıldığında bubi tuzağı kurulmuştu. İçinde kimse yoktu ve patlayıcıyla doldurulmuştu. Uçak gelince pilot çok yakınından geçti. O sırada patlayıcıları aşağıdan ateşlediler. Uçağın kanatlarından biri koptu ve büyük bir patlamayla yere çakıldı. Biz bunun insafı bir hareket olmadığını düşündük. Alman pilotu, asker şerefine layık şekilde defnettik. Olayın fotoğraflarını çektik ve cesur pilota saygımızı göstermek için havadan Bulgar cephesinin gerisine dağıttık.

Hayat artık sıkıcı olmaya başlamıştı. Kurmaylar turne yapan tiyatro gruplarıyla askeri eğlendirmek zorunda kaldı. 27. ve 28. Tümenlerin kendi tiyatro grupları vardı, aynı şekilde 738. Motorlu İkmal grubunun. Onların "Kavramada Kalmak" adındaki oyunları çok popülerdi. Ayrıca at yarışları ve polo karşılaşmaları düzenlendi. Tümen komutanı General Widdrington kısırağının görüntüsü itibarıyla çok iyi bir polo atı olacağını düşünmüş; bunun üzerine benim neden polo oynamadığımı sordu. Ben de ağzının çelik bir kapan gibi olduğunu ve mahmuz takmaktan hoşlanmayacağı yanıtını verdim. General gülüp ertesi gün onu poloda kullanmak için iznimi

istedi. Ben de kabul ettim. Atımı polo sahasına götürüp generale teslim ettim. Sanıyorum ona mahmuzlarını takmaya çalıştı çünkü generali en son gördüğümüzde arkasında bir toz bulutuyla ufukta uzaklaşıyordu. Geri geldiğinde karşılaşma bitmek üzereydi. Nan’i seviyordum ve iyi geçiniyorduk.

1918 Haziranı’nda ev izni sıram geldi. Hareket emrim gelince Selanik’ten güneye Lamia’ya gittim, oradan batıya dönüp öbür kıyıda tekneyle İtalya’nın topuğundaki Otranto’ya geçtik. Londra’ya tren yolculuğu çok iyi organize edilmişti. Uzun molalar veriliyordu, çok güzel yemekler yeniliyordu ve durduğumuz yerlerdeki insanlar da kendi imkânlarıyla bizi eğlendirmeye çalışıyorlardı. Asti’ye vardığımızda burasının meşhur köpüklü şaraplarından almak istedim. 50 şişelik kasalarını o zamanın müthiş komik fiyatı 6 d’ye [eski peni] alabileceğimi söylediler. Kasayı biraz zorlukla trene yükledik. Trendeki komutan bu alışverişten pek memnun olmadı. Ama bir şişe açıp da etrafımdaki insanlarla paylaştığım zaman benim şişesi 1 şilinge “şampanya” sattığım dedikodusu yayıldı. Komutan gelip şarabın tadına baktı ve kalan şişeleri benden satın almak istedi.

Bütün iznimi Londra’da geçirdim. Ağustostaki banka tatiline denk gelmiştim. Birçok oyuna gittim, hatta “Leylak Zamanları”nı iki kez izledim. Son günümde trenle Southampton’a gittim. Orada Demiryolu Ulaşım Subayı banka tatilinin izne dahil olmadığını söyledi ve o yüzden bir gün erken geldiğimizi, o fazladan bir günü Londra’da veya orada geçirebileceğimizi belirtti. Tekrar Londra’ya döndüm ve kardeşimin görümcesini tiyatroya götürdüm. [Bu Edythe/Tizza’yla evlenen Kraliyet Hava Kuvvetleri’nden Thomas Neville Stack’in kız kardeşi “Sweetie” Stack olmalı; bkz. babaannemin günlüğünde s. 93].

Dönüş yolculuğu pek iyi geçmedi. A.P.C. [?] mensubu bir albayla aynı kompartımanı paylaşmak sorunda kaldım. Aslında ona tren komutanı olacağı için bütün bir kompartıman verilmesi gerekirdi. Pencereler kırık, soğuktan çok çektik.

Selanik’e vardığımda 27. Tümen’in karargâhında hazır bulunma emrini aldım. Struma Vadisi’nden Vardar Nehri’nin sağ kıyısına taşındıkları söylendi. Etrafta çok Fransız subayla karşılaştığıma şaşırdım. Bize daha her şeyi teslim etmemişlerdi. Fransız tarafından 2. Büro’daki [*Deuxième Bureau* Fransız karşı istihbarat servisiydi]

muadilimle buluştum, beni bürosuna götürdü. Bu gayet büyük bir kulübeydi, depo olarak ve fotoğrafların tab edilmesi için farklı bölümlere ayrılmıştı. Bana tam anlamıyla binlerce fotoğraf teslim etti ve bizim hava kuvvetlerimizi havadan keşif yapmaya ikna etmem gerektiğini söyledi. Bulgarların neyle uğraştığını anlamamanın tek yolu buymuş. Ona elimde yeterli personel olmadığından bu dediğini yapmanın imkânsız olduğunu söylemedim. Yine de ondan havadan çekilen fotoğrafların nasıl yorumlanacağını öğrendim. Bu subay bizimle birkaç gün kaldı, ardından o dahil bütün Fransızlar gittiler. Yetersiz personel ve az bilgiyle elimden geleni yapmaya devam ettim.

Cephede düşman hatlarını anlamaya çalışarak geçirdiğim çok uzun bir günden sonraki sabah geç vakit uyandığımda kampta bir düzensizlik ve karışıklık olduğunu fark ettim. Bulgarların zehirli gaz attığı alarmı verilmiş ve o yüzden ben hariç herkes sığınağa gitmiş. Sonradan bunun dedikodu olduğu ortaya çıktı.

Sonunda “Büyük İlerleme” için hazırlıklarımızı tamamladık. Ben solumuzdaki Yunan kuvvetlerine irtibat subayı olarak görevlendirildim. Başlarında artık general olan eski dostum Yoannu’yu buldum. O da beni gördüğüne çok sevindi çünkü başka kimse Yunanca konuşmuyordu. Birçok detay üzerinde beraber çalıştık ama tabii hücum başladığında her şey o kadar düzgün gitmedi. Hücum duyduğum en büyük bombardımanla başladı. Ben hücum sırasında solda en uçtaydım. Yunanlar ilerlemeye başladıklarında bizim kolorduya bildirmeye gittim. Ancak Bulgarlar beklenenden daha hızlı geri çekiliyorlardı ve döndüğümde bir de baktım ki Yunan ihtiyat askerlerinin arasına düşmüşüm. Yani öndeki Yunan askerleri arkadakilerden ve bizden çok daha hızlı ilerliyordu. Eğer Bulgarlar iki kuvvet arasındaki bu aralığı fark ederlerse kendi avantajlarına kullanabilirlerdi. Aldığım talimat General Yoannu’ya beklemesini emretmekti. Ama ondan gelen yanıt bizim kuvvetlerimiz ilerleyemiyorsa kendi kuvvetlerinin ilerleyeceğiydi ve Sofya’ya varana kadar durmayacaklardı. Aniden Genel Karargâh’a gitmem gerektiği emri gelince orada ayrıldım. Harekâtın tamamını göremedim.

Karargâhta en basit istihkaka talim ediyorduk. Beni etraftaki köylere yumurta bulmaya yolladılar. Dilimin döndüğü kadar

Bulgarcayla “*yaiza ima?*” diye sordukça, köylüler başlarını sağa sola sallayıp durdular. Bu beni çok hayal kırıklığına uğrattı çünkü etrafta tavukların koştuğunu görebiliyor ve bize bir şey satmak istemedikleri sonucunu çıkarıyordum. Daha sonra başı sağa sola sallamanın o yörede evet anlamına geldiğini öğrenecektim! Sonra Selanik’e dönme emrini aldım. Yolda bir tür psikolojik çöküş yaşadım. En son hatırladığım bir ağacın altında uzanmış olduğum ve kısırağım Nan’i otlaması için serbest bıraktığımdı. Uyandığımda Selanik’in hemen karşısındaki adada, hastanedeydim. İki gün bilincim kapalı halde yatmışım. Kimse adaya nasıl ulaştığımı ve kısırağım Nan’e ne olduğunu bilmiyordu. Nan’i bir daha görmedim. Bir iki günde kendimi toparlasam da beni bir hafta kadar hastanede tuttular. Karargâhla irtibat kurmam yasaklandığı için gizlice kaçmaya verdim. Adadan günde iki defa bir feribotun ayrıldığını gördüm. Genel Karargâh’a gidip çalışmaya tekrar hazır olduğumu bildirdim. Hastaneden doğru düzgün işlem yapılmadan ayrıldığım için divan-ı harbe verileceğimi söylediler ama sonra sadece disiplin kovuşturmasına uğradım ve adayı izinsiz terk ettiğim için ihtar aldım.

Şans eseri babam da Selanik’teydi. [Eski bir banka memuru olarak 53 yaşında olsa bile Kraliyet Ordusu maaş birimindeydi.] Beraber vakit geçirebildik. Daha sonra Genel Karargâh’a çağrıldım çünkü Edirne üzerinden Türkiye’ye hücum etme planları yapılıyordu. Ancak Bulgarlar teslim olduğu, ardından Türkiye de teslim olduğundan bu hücum gerçekleşmedi.

Daha sonra Mondros Ateşkesi’ni duyduk [30 Ekim’de oldu]. Türkiye resmi olarak teslim olmuştu. İstanbul’a giden bir buharlı gemiye binmem emredildi.

[Kardeşinin de onunla olduğunu söylememesi çok şaşırtıcı; gerçi ileride bahsedecek. Aynı şekilde savaşın başından beri İstanbul’da yaşayan annesinden bahsetmemesi de çok şaşırtıcı. Annesinin günlüğünde gayet net yer alan buluşmaları burada yer bulamamış. Annesinin günlüğüne göre tarih 2 Aralık’tı.]

İstanbul’a akşamın geç bir saatinde ulaştık. Üçümüz [herhalde babam, kardeşi Freddie, bir de ismi geçen Macray olmalı] kıyıya çıkıp Türk Genelkurmayı’yla askerlerimizin ertesi gün gerçekleşecek karaya çıkışlarını planlayacaktık. Bunu hallettikten sonra gemiye

dönmeden bir şey içme niyetiyle Tokatlıyan Oteli'ne gittik. Orada Alman subayları vardı ve ayağa kalkıp bize çok resmi bir havada selam verdiler. Bu saygı gösterisine nasıl karşılık vermemiz gerektiğini bilemedik. Kokteyl istedik ama gelen karışım o kadar berbattı ki içemedik. Garson dört yıldır cin veya vermutları olmadığını söyleyerek özür diledi. Gemiye döndük ve ertesi sabah askerlerimiz karaya çıktı. Geceyi Pera Palas'ta geçireceğimizi söylediler. Ama oraya vardığımızda halen Alman subayların kaldığı için asıl odalar dolu olduğundan bize uşak odalarından verdiler.

Yanımda 75 sterlin vardı. Osmanlı Bankası'na gidip parayı o an orada mı bozmalıyım yoksa beklemeli miyim diye sordum. Müdür kendi ikramı olarak sterline 108.56 kuruş önerdi. Kabul ettim. Ertesi gün resmi kur 600'ün üstüne çıkınca çok kızdım.

[8](#) İlk olarak 18. yüzyılın ortasında Kuzey Amerika kolonilerinde kurulmuş özel bir İngiliz birliği. (ç.n.)

Edirne'ye gönderilmesi Doğu Trakya askeri valisi olarak atanması

Şehirde üç gün geçirdim ve sonrasında Saranta Eklisies / Kırkkilise'ye [Bugün Kırklareli] gitme emrini aldım. Dört kişi Sirkeci İstasyonu'ndan yola çıktık. Yarbey Samson, Tekirdağ'a gidecek kardeşim ve Uzunköprü'ye gidecek başka bir subay [herhalde evvelden bahsedilen Albay Macray]. Albay Samson savaştan önce konsolosluk yaptığı Edirne'ye gidiyordu. Alpulu kavşağında onlardan ayrıldım. Gecenin geç bir saatinde savaştan önce oradaki konsolos vekili olan Mr. Kokinos adında biriyle buluştum. Evlerinin bir bölümünü bana verdiler. Savaştan önce Fransız konsolosunun yemeklerini yapmış Despina adında bir kadını bana aşçı olarak tuttu.

Ertesi sabah mutasarrıfa, yani o bölgenin valisine gittim. Yerel ordu komutanını nerede bulacağımı sordum. Verdiği yanıtla afalladım: “Bu duruma ordunun kabahati nedeniyle geldik, o yüzden onu ve ailesini ahıra tıktım.” Beni hemen oraya götürmelerini emrettim ve zavallı Albay Şükrü'yü kötü bir halde buldum. Valiye kendisi ve ailesine daha iyi bir yer bulması için emir vereceğimi söyledim. Daha sonra bu adamla iyi arkadaş olduk. Askeri Kontrol Subayı diye biliniyordum ve işim o yöredeki Türk askerlerinin silahlarını belirli bir yere teslim etmelerini ve parçalarını çıkarıp ayrı tutmalarını sağlamaktı. Şükrü'nün tümeni firarlar nedeniyle neredeyse tamamen tükenmişti. Arada sırada Albay Samson'a rapor veriyordum; o da bana bazen yapılması gereken şeyleri bildiriyordu.

Bir gün, rutin bir yolculuk sırasında, Türk şoförüm arabayı sürerken, birden araba yoldan çıkıp takla attı ve biz altında sıkıştık. Ben dışarı çıkabildim ama şoförü bir türlü kurtaramıyordum. Şansıma o sırada üzerimize doğru dörtnala gelen atlılar gördüm. Yağmalayacak bir şey arayan firariler olup olmadıklarından emin değildim, neyse ki durup bize yardım ettiler. Arabayı biraz kaldırdık ve şoför kurtuldu. Zavallı adamın omzu çıkmıştı, başka yaraları vardı

ve çok acı çekiyordu. Ona bir kol askısı yaptım. Adamlar köylerine gelmemizi teklif ettiler.

Orada yaşlı bir kadın benim yarama da baktı; dizim yarılmıştı. İçine bazı otlar attığı sıcak suyla dizime pansuman yaptı. Onlara Edirne'ye telefon edip ikinci bir araba istemelerinin mümkün olup olmadığını sordum. İkinci arabayla bizim arabayı Edirne'ye götürebilirlerdi. Bu arada zaman geçeceği için bize yemek verebilirler mi diye de sordum. Kabul ettiler. Ama yemeğin gelmesi gecikince neden diye sordum ve muhtar burası bir Müslüman köyü olduğundan şarapları olmadığını, yakındaki bir Yunan köyüne adam yollayıp şarap getireceklerini anlattı; bu gerçek Türk misafirperverliği idi. Çok çok güzel bir yemek yedik; bunun karşılığında ödeme yapmama izin vermediler. Allah'ın zora düşmüş insanlara yardım etmeyi emrettiğini söylediler. Döndüğümde onlara misafirperverliklerini ne kadar takdir ettiğimi gösteren hediyeler yolladım.

Başka bir gün albay telefon edip yanımda bir hafta sonu yetecek malzemeye Edirne'ye gelmemi istedi. Cumartesi günü Edirne'ye ulaştım. Gözlerinin bozulduğunu ve İstanbul'a doktora gideceğini söyledi. Pazartesi dönecek olduğu için kasanın anahtarlarını bırakmadı. Pazartesi sabahı kavas [üniformalı kapıcı] gelip Rum toplumundan bir heyetin başlarında Edirne piskoposu ve ruhban meclisi olmak üzere benim ziyaretime geldiklerini söyledi. Onları büroma davet ettim. Beni tayinimden ötürü tebrik ettiler. Neyi kastettiklerini anlamadığımdan, artık Askeri Vali ve Doğu Trakya Kontrol Subayı olduğumu söylediler. Onlara yanlış bilgi edindiklerini ve bunun yakında dönecek Albay Samson'ın görevi olduğunu söyledim. Onlar bana onun dönmeyeceğini belirttiler. O zaman eğer o dönmeyecekse onun yerine yeni bir albay gönderilir dedim. Çarşamba albay hâlâ gelmemiştir. İstanbul'daki karargâhla temasa geçtim, onlar da albayın İngiltere'ye döndüğünü söylediler. Ertesi gün onlardan gelen mektupla görevin bana verildiğini belirtip kasanın anahtarlarını ulaştırdılar. Başka bir subay Kırklareli'ndeki görevimi devralacakmış. O görev Yüzbaşı Sandford'a geçti; kendisi çok iyi biri çıktı.

Kasadan Edirne'den yönetilen üç bölge hakkındaki raporlardan başka işe yarar bir şey çıkmadı. Sekretere görevin mahiyetini sorduğumda Albay Samson'ın ağzı sıkı bir adam olduğunu ve

kasabadaki Mr. Fındıklıyan'dan daha fazla bilgi alabileceğimi öğrendim. Bu adamın un değirmeni vardı ve savaş sırasında çok para kazanmıştı. Albay Samson ona ayda 20 sterlin verirmiş ve Fındıklıyan bunu haber kaynakları arasında bilgi karşılığında dağıtmış. Bana bu kişilerin kim olduğunu söylemek istemediyse de ısrar edince isimlerini verdi. Ama aldığım bilgi o kadar değersizdi ki ben de biraz oraya buraya bakıp kendi istihbarat ağımı kurabildim.

Bir gün [askeri?] bir müfettiş çıktı geldi ve hesap defterlerimi görmek istedi. Osmanlı Bankası'nın oradaki şubesinde 600 sterlinden fazla param olduğunu görmüş, neden parayı kullanmadığımı sordu. Madem Albay Samson ayda 200 sterlin alıp kullanıyordu, ben neden aynısını yapmıyordum? O zaman raporlarımın yeteri kadar iyi olmadığını ve o yüzden onları geliştirmek için parayı kullanmam gerektiğini kastediyor sandım ve öyle olup olmadığını sordum. Ama müfettiş raporlarımın çok iyi olduğunu söyleyince o zaman ben isteyene kadar para yollamayı durdurmalarını teklif ettim.

Edirne'deki personel, sekreter görevindeki bir teğmenden, işaret subayı ve başka rütbelerden 11 kişiden oluşuyordu. Teknik nedenlerle emrimde bir de bir İtalyan taburu vardı; 62. Alay'ın 1. taburu. Başka bir dil bilen tek subayları Yüzbaşı Gonzi adında biriydi ve Fransızca biliyordu. Onların yemekhanede onunla birçok defa yemek yedim ve dillerini öğrenmeye çalıştım. İki sene sonra ayrıldıkları sırada gayet güzel konuşabiliyordum.

Birkaç hafta sonra orali bir vali bana geldi ve bazı İtalyan askerlerinin Bulgar sınırı üzerinden yüklü miktarda kaçakçılık yaptıklarını söyledi. Onu İtalyanlara hakaret etmekle suçladıysam da İtalyan komuta amirine durumu bildirmeyi uygun gördüm. Durumu ciddiye aldı ve ne yapmanın doğru olacağını sordu. Yüzbaşı Gonzi ve benim biraz araştırma yapmamızı önerdim; kabul etti. Dört kere gece yarısı yola çıkıp iki ülkeyi ayıran Meriç ve Tunca nehirleri üzerindeki köprüleri sabaha kadar izledik. Ama bir şey çıkmadı.

Gonzi'ye elinde delil olmadan valinin böyle bir suçlama yapmayacağını söyledim. Gonzi de o zaman içeride bir araştırma yapacağını söyledi. Öğrendiğine göre bizim çıktığımızın görüldüğü akşamlar Bulgaristan tarafına telefon edilip havanın nasıl olduğu soruluyormuş. Bu kaçak malların o gece yerlerinden ayrılmaması için

işaretmiş. O zaman etrafa araştırmadan vazgeçtiğimize dair haber saldı ama erkenden yatağa gidip sabah 3'te kalktık ve ayrı ayrı köprü'nün ilk kemeri altında buluşmak üzere çıktık. Saat 5 civarı hâlâ bir şey olmamıştı; tam dönecektik ki köprüye yaklaşmakta olan kamyonların sesini duyduk. Gonzi öbür kemere ilerlememi istedi. Konvoyu o durduracaktı. Ben onu koruyacaktım. Eğer ortaya kendisi çıkarsa İtalyan askerler bir şey yapmazlardı ama bir yabancı çıkarsa ateş edebilirlerdi. Plan işe yaradı. İki İtalyan at sırtında köprüyü geçince kamyonların geçmesi için ıslık çaldılar. Onun hizasına geldiklerinde Gonzi ortaya çıkıp durmalarını emretti. Ben de saklandığım yerden çıktım ve onu korumaya aldım, aynı zamanda dönüp kaçmalarına da engel oluyordum. Gonzi ilk kamyonu binip onlara gidecekleri yere devam etmelerini emretti. Ben de arkadaki kamyonu bindim. Belli bir eve gittik, öndeki kapılar açıldı ve kamyonları geniş bir avluya aldılar. Hemen atlayıp bize kapıları açan adamı tuttum ve bu malların kime getirildiğini sordum. Bilmiyorum yanıtını alınca “Niye açıyorsun kapıları o zaman?” diye bağırdım. Daha ileri gidemeyecektim, düdüğümü çalıp Türk polisini çağırdım ve durumu onlara anlattım.

Bu arada Gonzi İtalyanları sayıyordu. 2 subay, 6 astsubay ile 20 kadar erin işe karıştığı ortaya çıktı ve hepsi tutuklandı. Gonzi çok sayıda muhafız görevlendirdi. Daha sonra İtalyan albayla konuştuğumda hepsinin suçlarının ispatlandığını ve duruşma için İtalya'ya yollandıklarını söyledi. Türk valiye de uğradım. Türk kanununa göre ele geçirilen bu malın piyasa değerinin yarısında hakkım varmış. Ona sadece görevimi yaptığımı ve pay istemediğimi söyledim. Genel Karargâh'ımızla konuştuğumuzda o bölgedeki görevim sırasında bir kez başıma gelen kınamayı aldım. Bulgaristan'dan kaçak getirilen peynirle uğraşarak vaktimi harcamamamı söylediler. Çünkü bu mallar fiyat kontrolüne yarıyordu.

Çok kısa bir süre sonra Mr. Grançarof ziyaretime geldi. Bu adam Doğu Demiryolları'nın [Orient Express'in?] oradaki idarecisiydi ve onu severdim. Özel olarak konuşmak istedi. Kendi odama geçtik. “Bakın, beni mahvettiniz. O yakaladığınız peynirin bir kısmı benimdi. Ortaklarım ve ben size şu an değişik para birimleriyle 200 frank, daha sonraki seferlerde de 200 frank ödemeye hazırız. Karşılığında kaçak

malın geldiği zaman müdahale etmeyin.” Karargâhtan gelen mektubu düşündüm, arkadaşımın şu an söylediği şeyi yapmamı istiyorlardı. Ama kabul edersem adamın beni satın aldığını düşüneceğini de biliyordum. Beni satın alamayacaklarını söyledim. Adamı bir daha görmedim ve bildiğim kadarıyla kaçakçılık bir daha devam etmedi.

Edirne’deki işimiz çok zahmetli değildi. Diğer büroları da ara ara ziyaret ediyordum. Tekirdağ’daki kardeşim Freddie’nin konumuna daha üst rütbeli birini atamaya karar verdim [Freddie 1897 doğumluydu, o zaman daha 21 yaşında olmalı].

İstanbul’daki Ermeni Ortodoks Piskoposu’nun ricası üzerine Keşan adlı bir kasabaya da gitmek zorunda kaldım. Bazı Ermeni kızlarının orada Türklerin evlerinde rızaları dışında tutulduklarını ve kendi evlerine dönebilmeleri gerektiğini söyledi. Oraya gitmeden durumu soruşturdum ve kasabada sadece bir Hristiyan kızının böyle bir durumda olduğunu öğrendim. İsmail adında bir Türk’le evliydi.

Yollar otomobil için yeteri kadar iyi olmadığından at arabasıyla yola çıktık. Benden başka şoför ve emir erim vardı. İkimiz de silahlıydık. O çevrede firariler hâlâ yolcuları durdurup para ve yiyeceklerini alıyorlardı. Kışın ortasıydı ve çok soğuktu. Edirne’deki vali Keşan’daki kaymakama vermem için mektup yazdı ve emirlerime uymasını söyledi. Yolumuzun üstündeki iki jandarma karakoluna da ayrıca haber yolladı ve onlara ulaştığımızda bize vermeleri için hazır atlar bulundurmalarını sağladı. Yolculuk 11 saat sürdü. Hava karardıktan çok sonra yorgun argın Keşan’a vardık ve jandarma korumasında kalacağımız yerlere gittik. Bizim için yemeği hazır tutuyorlardı. Ama kaymakamın yapması gerektiği halde gelmemiş olmasına çok şaşırdım.

Sabah emir erimi kaymakama yollayıp onu beklediğimi haber verdim. Hiç acele etmeyip iki saat sonra çıkıp geldi. Nezaketsizliğinden dolayı biraz azarladım. Sadece gülümsedi. Sanki ne benden ne de Edirne’deki üstünden çekindiğini göstermek istiyordu. İsmail adında biriyle evlendirilen bir Hristiyan kızını görmek için ve onun İstanbul’a gönderilmesini sağlamak üzere geldiğimi anlattım. Böyle bir şeye izin vermeyeceğini söyledi. Ona bu konuda son sözün benden çıkacağını, onun değil benim kararımın geçerli olduğunu, o yüzden şimdi o hanımı görmek istediğimi açıkça

belirttim. Dolu zorluk çıkardılar ama kızı şahsen görmek için ısrar ettim. Nihayet beni İsmail'in evine götürdüler. Annesiyle uzun tartışmaların ardından üst kata çıkabildim. Belli ki kısa süre önce üzerindeki elbiseleriyle yatağa yatırılmıştı. Adını sorduğumda kırık dökük bir İngilizce konuşmasına şaşırdım, bana orada konuşamayacağını söyledi. O zaman kayınvalidesine görevimi orada serbestçe yapamadığımı ve kızın benim kaldığım yere getirilmesi gerektiğini belirttim. Bu daha büyük kargaşa çıkardı; bunun üzerine çok sert bir şekilde bunun bir emir olduğunu ve kızın bana getirileceğini söyledim. Büyük bir kalabalığın toplanabileceği akşam saatlerinde gelmesi sağlanmıştı. Kalabalık bağırarak Hristiyanlık karşıtı sloganlar atıyordu ve biz içerideyken pencerelere taş atıldılar.

Kız hikâyesini anlattı. Köken olarak Türkiye'nin doğusunda bir yerdendi. Kürtler Hristiyanları –genellikle Ermenileri– katletmeye başladıklarında şimdi kayınvalidesi olan hanıma sığınmıştı. Bir yıldan uzun süre evde saklı kalmıştı. Hanımın oğlu askerden izinli geldiğinde birbirlerine âşık olup evlenmişler. Kocasını izni bitince tabii ki birliğine geri dönmüş ama orada çürüğe çıkarılmış ve terhis edilmiş. Kız da o sırada hastalanmış ama oralar genelde mahrumiyet bölgesi olmasına rağmen ona hep en iyi yiyecekleri vermişler. “Ben yatağa yattığımda kayınvalidem hep Hristiyan dualarımı etmemi istedi ve bakın hâlâ boynumda haç taşıyorum. Şimdi beni seven bu insanları bırakıp İstanbul'daki piskoposa mı göndermek istiyorsunuz? O beni hiç düşünmez ki. Orada kimseyi de tanımıyorum.”

Hemen orada kararımı verdim. Kayınvalideyi içeri çağırttım. Kalktım elini öptüm ve böyle iyi yürekli bir kadını tanıdığım için şeref duyduğumu söyledim. “Çocuğunuzu alın ve geri dönün. Hristiyan ve Müslümanların ortak Tanrısı sizi ve ailenizi korusun” dedim. Onları kapıya kadar geçirdim. Kalabalık düşmanca tepkiler vermeye hazır görünüyordu. Ama hanım kararımı açıklayıp olan biteni anlattığında durum değişti. Ertesi gün Edirne'ye dönmem gerekiyordu. Hareket etmeye hazır olduğumuzda büyük bir kalabalık bizi durdurdu. O günü de orada geçirmemizi istediler. Britanya adaletinin bu tezahürüne karşılık olarak bütün köyle beraber yemek yenildi. Çeşit çeşit yemekler sofraya geldi. Müezzinin ayarladığı konuşmalar yapıldı. Ben de onların zoruyla duruma uygun birkaç şey

söyledim. Edirne'ye döndüğümde Keşan'da hiç Hristiyan kadına rastlanmadığı raporunu gönderdim.

Sık sık Meriç'in sağ yanını tutan Fransız askerleriyle buluşmak zorunda kalıyordum. Onların bölgesi Batı Trakya diye biliniyordu. Komutanları General Charpie adında geçimsiz bir adamdı. Aramızda herhangi bir anlaşmazlık olduğunda rütbesini öne sürmeye bayılırdı. O general bense sadece yüzbaşı olduğum için onun kararlarının geçerli olması gerekirmiş. Bana göreyse o ve ben Batı ve Doğu Trakya'nın karşılıklı askeri valileri olduğumuz için eşit rütbeye sahiptik ve tek başına askeri rütbelerimizin kıymeti yoktu. Genel Karargâh'tan bana yarbay rütbesi vermelerini rica ettim, hatta isterlerse maaşımı artırmalarını rica ettim, ama onlar mevcut durumun değişmesine gerek görmediklerini söylediler.

O yöredeki Türk komutanı General Cafer Tayyar'dı (Cafer Tayyar Paşa). Gerçek bir centilmendi ve iyi arkadaş olduk. Aramızda askeri konuları konuşmadığımız zaman kalpağını çıkarıp kenara koyması gibi anlaşmalar yerleşti. Bir gün askeri bir konuyu görüşmek için onu 1. Ordu karargâhını ziyaretim sırasında yangın alarminin verildiğini duyduk. Kampın yakınında bir ahşap evde yangın başladığını gördük. Eski tarz bir tulumba vardı ama su deposu boştu. Etrafta ellerindeki kovalarla ateşe su atan adamlar koşturuyordu ama bunun bir yararı olmuyordu. Paşadan komutayı ele almasını istedim. İnsanlara tek sıra olup kovalarla tulumbanın deposunu doldurmalarını ve depo dolmadan pompayı kullanmamalarını söyledim. Daha fazla yayılmasını önlemenin tek yolunun yangını o sokaktaki tek tuğla evde durdurmak olduğunu fark ettim. Bu yanındaki ahşap evi feda etmemizi gerektiriyordu. Adamlara içerideki bütün eşyaları boşalttıktan sonra kalaslara asılmalarını ve evi yıkmamız gerektiğini anlattım. Ama yıkmadan önce içeri girip etrafa bakındım ve bir Kuran buldum. Dışarıda evin sahibine kutsal kitabını evde yanmaya bıraktığı için kendinden utanması gerektiğini söyledim. Yangın o tuğla evde gerçekten durdu. Sadece 11 ev yanmıştı, eğer yangın tuğla evi de geçseydi çok büyük bir felaket yaşanacaktı.

Ertesi günkü gazeteler Britanyalı subayın gösterdiği hassasiyet ve çabuklukla şehri büyük bir felaketten kurtardığına dair övgülerle doluydu. Bir adam ziyaretime geldi, tanıyamadım, meğer o yıktığımız

evin sahibiymiş. Bütün taşınır ve taşınmaz mallarını kurtardığım için şükranını belirtti ve yanmaktan kurtardığım Kuran'ı bana hediye etti.

Birkaç hafta sonra tren istasyonunda [İstanbul] treniyle kimlerin gelip gittiğine bakıyorken Britanyalı bir binbaşının iki at ve dolu çantayla trenden indiğini gördüm. Gidip kim olduğunu sordum. Binbaşı Harenc [sic] olduğunu ve görevi benden devralmaya geldiğini söyledi. Şoke oldum. İki sene kadardır oradaydım ve Genel Karargâh'tan pozisyonumun değiştirileceğime dair bir haber almamıştım. Binbaşı da bu durumdan utanmış görünüyordu. İstanbul'dan doğrudan emir gelmedikçe görevimi ona devredemeyeceğimi söyledim. Beraber öğle yemeği yedik ve binbaşı bana kalıp kalmayacağımı sordu. Aniden iki numara olmak istemiyordum. Bana olduğum yerde kalmamı, benim işime karışmayacağını söyledi. Anlaşılan üst rütbeli birini o kadar çok istemişim ki Genel Karargâh nihayet birini yollamaya karar vermiş. Bütün görevi ona vermeye itirazım olmayacağını ama ona muavinlik yapmayacağımı söyledim. Türkçe öğrenmeyi çok istediği için onu oraya yolladıklarını söyledi. Onun atandığının teyidini aldıktan sonra, gelmesinden önceki normal rutine devam ettik. İşime karışmıyordu.

Birkaç gün sonra Fransızlarla ortak tatbikat yapılacaktı. Arkadaşım Tayyar Paşa ziyaretime geldi ve hepimizin tutuklanmak üzere olduğumuzu söyledi. Güldüm tabii. Meğer Anadolu'da ihtilal başlatan Mustafa Kemal Paşa'dan emir gelmiş ve hepimiz tutuklanmışız. Bu adamdan daha önce hiç haberim olmamıştı ama anlaşılan bu hareketin ["Jön Türkler", Milliyetçiler veya "Kemalistler"] başıydı. İstanbul'daki kendi karargâhımızdan talimat alacağımı söyledim. Ama o hatların kesik olduğunu söyledi, yani bu mümkün olmayacaktı. Binbaşı Harenc'e işleri tersine çevirerek paşayı tutuklamamızı teklif ettim. Otomobille Fransızların tarafına geçip onların haberleşme ağıyla İstanbul'a telgraf çekebileceğimizi söylediysem de kabul etmedi. O zaman paşaya Fransızlara haber yollamak istediğimizi söyledim, ama o da onu kabul etmedi, yine de Fransızlara bizi aramalarını söyleyeceğini belirtti. Evimizde kalabilirdik, binbaşı benim evde kalıyordu. İtalyanlar uzun süre önce bölgeden ayrılmışlardı.

Ertesi günü benim Fransızlarla irtibat subayım Binbaşı Jeanbat

ziyaretine geldi. Onların telsizle [sic] İstanbul'daki karargâhımıza mesaj iletmek istediğimizi söyledim, kabul etti. Ertesi gün geldi; mesajımıza cevap getirdiğini sandık ama meğer albayı bizi kurtarmak için kendi askerleriyle şehre girsin mi diye soruyormuş. Bu kadar ciddi bir adım atılmasına izin verecek yetkimiz olmadığını düşündük. Karargâha toplam üç mesaj yollandı ve talimat istendi ama aldığımız tek yanıt daha fazla erzak mı istediğimiz [!] oldu. 9 gün eve kapalı kaldıktan sonra paşayı eve davet ettim ve bu çıkmazdan kurtulmamız konusunda yardımını istedim. Bizim gece Fransız tarafına "kaçmamız" konusunda anlaştık. Bütün evraklarımızı yaktık. Tayyar Paşa'nın almamıza izin verdiği iki otomobile sığacak kadar eşyayı yanımıza aldık. Gece 10'da Fransız tarafına vardık, onlara Türklerle anlaşmalı olarak "kaçtığımızı" anlattık. Fransızlar bizim Genel Karargâh'a durumumuzu anlattılar. Genel Karargâh hemen yanıt vererek trenle İstanbul'a gelmemizi istedi. Bunu söylemesi kolaydı, ancak demiryolunun büyük kısmı Türk askerleri tarafından tahrip edilmişti. Tamiratlar bittikçe zırhlı bir trenle doğuya doğru yolumuza devam ettik. Yol boyunca saldırı olmasını bekledik ama İstanbul'a sağ salim vardık.

Binbaşı Harenc ve ben karargâha gidip son günlerin raporunu verdik. Birkaç gün dinlenmek için izin aldık. Daha sonra sansür bürosuna gitmemi söylediler. Genelde gazete haberlerini kontrol ediyorduk. Sabahları yapılan ve üst rütbeli bir subayın rapor sunduğu konferanslarda yardımcı olarak bulunuyorduk. Görevimiz gazetelerde o raporda bahsedilenlerden başka şeylerin çıkmasına engel olmaktı. Mesaimiz akşam 8'den gece yarısına kadar devam ediyordu. Sonra *Rose Noire* adında bir yere bir şeyler içmeye gidiyorduk. Oradaki bütün garsonlar Rus kadınlardı [?]. Olga adında bir kadın bana biraz fazla ilgi göstermeye başlayınca bir daha gitmedim.

İzmit'e gönderilmesi “Saltanatçılar”la “Kemalistler” arasında “Montague Bates Kuvvetleri”

Kısa bir süre sonra Genel Karargâh'a çağrıldım ve İzmit'e gidip orada “Montague Bates Kuvvetleri”nde baş istihbarat subayı olarak çalışma emrini aldım. Komutan Bates'in biraz zor bir adam olduğunu ve bazı usulsüzlükler fark edersem doğrudan genelkurmay başkanına rapor etmem söylendi. Bu durum hiç hoşuma gitmemişti. Haydarpaşa'dan trene bindiğimde Binbaşı Euler adında biriyle tanıştım. Montague'nün kurmay binbaşısı olmak üzere o da İzmit'e gidiyordu. Ona açılıp albay hakkında bana söylenenleri anlattığımda o da aynı talimatı aldığını söyledi.

İzmit'teki istasyona vardığımızda demiryolu ikmal subayına karargâhın nerede olduğunu sorduğumda hiç öyle bir şey duymadığını söyledi. Türk yetkililere sormak zorunda kaldık. Bizi istasyonun arkasına götürdüler, orada bir yan raydaki yük vagonunda, burayı büroya çevirmiş komutanı bulduk. Beni içeri aldılar ama daha ben ağzımı açmadan Bates bizi hor görerek onun işine yaramayacağımızı, yolu bile bulamadığıma göre benim istihbarat subayı namına yararsız olduğumu, onun bürosunu Türklere sorarak bulduğum için şimdi onun yerini de açık ettiğimi söylemeye başladı. Kendimizi savunmaya çalışınca kızıp hiddetle masaya vurdu ve mürekkep şişesini devirdi. Mürekkep kâğıtların üzerinde yayılmaya başladı. Dağınıklığı toplamasına yardım etmeye çalışırken “Dışarı!” diye bağırdı, o zaman bu delinin yanından çıktık.

Şehirde küçük bir otelde oda tuttum. Ertesi sabah demiryolu ikmal subayına gidip İstanbul'a dönmek için bilet istedik. Bunu alıp komutana götürdüm ve beraber çalışamayacağımız belli olduğuna göre imzalamasını istedim. Onunla çalışmaya başka birinin gelmesi daha iyi olacaktı. Benim gitmeme veya kalmama kendisinin karar vereceğini söyledi. Tabii ki öyleydi. Sonra işimi nasıl yapacağımı

görüştük. İşimin normal çalışma saatleriyle kısıtlı olmaması gerektiğinde anlaştık. İstihbarat subayı olduğum için belirli bir esneklik gerekiyordu. Bir hafta deneyelim diye konuştuk. Bir hafta sonra İstanbul'a dönmek için yine biletimle onun karşısına geldiğimde bileti alıp yırttı. Birbirimizi anlamaya başlamıştık. Ordudan terhis edildikten sonra onu bir daha görmedim, ona saygım çok büyüktü ve sonradan tekrar onun emrinde çalışmayı dilerdim.

İşim zamanla o kadar arttı ki büyük bir eve taşınmak zorunda kaldım. Altı istihbarat subayı vardı. Şehrin Hristiyan mahallesine yerleştim. Ziyaretçi ve ajanların gözetlenme ihtimalinin orada daha az olacağını düşünüyordum. Bu altı subay genelde gece gelirlerdi. Evin üç girişi vardı. Bu yüzden gelip gidenler farklı kapıları kullanırdı. Bazen şehir dışında, araçlarla buluşurduk. Bir piyade tugayımız vardı. Bunun dört taburu vardı ama ayrıca RASC, RAOC ve RAMC'ler,⁹ havantopları ve sahra topları vardı. Körfezde en az dört destroyer hazır bulunur; bazen iki veya üç ağır gemi de gelirdi.

Askerlerimiz şehrin etrafında bir kuşağı koruyorlardı. Önceleri ortam epey sakindi ama zamanla ajanlarım küçük Kemalist grupların yakınlarda dolaşmaya ve köylerden kalacak yer ve erzak talep etmeye başladıklarını rapor ettiler. Genel Karargâh bir Çerkez gücü yolladı. Bunlar teknik olarak bizim emrimizde olsa da aslında başlarında kendi komutanları vardı. Onlara belirli bir miktar günlük ödeme yapıyorduk. At ve yiyeceklerini kendileri bulacaklardı, bizden silah ve cephane alıyorlardı. Bunlar arasından gayet iyi adamlar ve askerler çıktı ama Kemalistler bu kuvvetten haberdar olunca bizim koruma alanımız dışında, genelde Sakarya Nehri'nin sağ tarafında bulunan bölgedeki Çerkez köylerine saldırmaya başladılar.

Çerkezler misillemede bulunarak Türk köylerine saldırmaya başladılar. O zamana kadar barışçıl ilişkilerimiz olan Türklerle aramızın bozulmasına sebep oldular.

[Çerkezler Kafkaslar'dan geldiler. 1860'larda Ruslar buraları ele geçirdiğinde birçok boy Osmanlı İmparatorluğu'ndaki farklı yerlere yerleştirildi. Genelde bağımsız yaşadılar. Arabistanlı Lawrence Türkler tarafından ele geçirildiğinde mavi gözleri ve açık teninin Çerkezliğinden ileri geldiğini iddia etmişti.]

Komutan askeri varlığımızı göstermemiz gerektiğini söyledi. Karadeniz yakınlarındaki Kandıra'ya kadar gitmeye karar verdik. Biri Britanyalı diğeri Hintli iki taburumuz vardı. Çerkez süvarilerinden bir öncü kuvvetimiz ve iki havantopu da bulunuyordu. Önceden dostane bir tatbikat için o kasabaya doğru yola çıktığımız haberini salmışım. Ama hareket etmemizden itibaren keskin nişancıların hedefi olmaya başladık. Çerkezlere bu keskin nişancıları yakalamalarını emrettim ve komutanın yanına yeni emir almak için gittim. İyi su bulduğumuz bir yerde gecelemeğe karar verdik. Çerkezler keskin nişancı ateşinin belli bir köyden açıldığını rapor edince o köye haber yolladık. Köylerini bombalayacaktık ama kimsenin zarar görmemesi için köyü boşaltmalarına izin verecektik.

Kandıra yolunda sadece boş köyler vardı. Kandıra'nın kendisinde bile sadece yaşlılarla çocuklar vardı. Yetişkinler tepelere kaçmıştı. Biraz erzak aldık, parasını verdik ve dönüş yoluna koyulduk. Dönüş yolunda köylerde camilerden sallanan beyaz çarşafklar görmeye başladık. Köylüler bize saldırmadıkları müddetçe kimseye saldırmaya niyetimiz olmadığını anlamışlardı. Ama yanlarımıza yine de çok dikkat ediyorduk. Çerkezler düşmanı öldürmeye izin vermediğim için şikâyetçiydiler; bu konuda son derece ısrarcıydım. Sadece ve sadece silahlı kişileri yakalamaları gerekiyordu. Bazı köylerde arama yaptık ve köylülerin avlanırken kullandıkları ağızdan doldurmalı silahlar bulduk. Benim tavsiyemi dinlemeyerek bunları da alıkoydular.

Kemalistler faaliyetlerini artırmışlardı ve onlara karşı ciddi önlemler almamız gerekiyordu. Şehrin kuzeyindeki bir tepeden ateş açılmıştı ve gece o tepeyi elimizde tutmamız gerekiyordu. Bu kelle şekeri biçimindeki tepenin etrafına dikenli tel çektik. Her gün, gün batımından bir saat önce bir bölük asker tepeye çıkıp gün batımından bir saat sonrasına kadar orada kalıyordu. Burası epey tehlikeli bir yerdi. İki subayımız öldürüldü ve iki subay da yaralandı. Ben ballıydım herhalde çünkü onlarınkinden daha riskli işlere giriyordum.

Fransız ve İtalyanlar Kemalistlere yaranmaya çalışıyorlardı. Yunanlar İzmir'e çıkartma yapmıştı ve artık biz düşman olmuştuk. Siyasi durum kötüleşmişti. Yunanlar İzmit Körfezi'nin güney kıyısına kadar yayıldılar. Tabii halkla gerilimler ortaya çıktı. Ben bir "serbest bölge"nin kurulmasını teklif ettim. Kabul edildi, motora binip

Zeboğlu Hasan adında o yöreden bir muhtarla buluşmaya gittim. İyi ve dürüst biriydi, ona güvenebilirdim. Ona on bir köyden oluşan bir kuşakta serbest bölge kurmak istediğimi söyledim. Yunanlar buraya girmeyeceklerdi ama Kemalistler de girmemeliydi. Onlara sorması gerektiğini söyledi; sonradan onların da bunu kabul ettiklerini duyduğuma memnun oldum. Bu yöre hem garnizonumuza hem komşu çevreye, hatta İstanbul’a gerekli çok sayıda ürün yetiştiriyordu. İstanbul’a sebze ve meyve teknelerle götürülüyordu.

Hasan sık sık bizim garnizona gelip gelişmeler hakkında bilgi veriyordu. Bir keresinde beni kendi köyünde gecelemem için davet etti. Kabul ettim ve asker olarak değil arkadaş olarak silahsız geleceğimi söyledim. Bu konuda da anlaştık. İskelede kalabalık bir grup köylü beni karşıladı, hep beraber öğle yemeği yedik. Dönmek istediğimi söylediğinde Hasan motora ertesi gün gelmesini söyleyerek gönderdiğini söyledi. Buna kızdım ama mecburen kaldım tabii. Akşam yemeği çok daha zengindi; çok da rahat uyudum. Bana gösterdikleri misafirperverliğe müteşekkir kaldım.

Durum bir süre sakindi ama bir süre sonra Hasan Yunanların kendi bölgesine akınlar yapmaya başladığını söyledi. Mevcut ateşkesin onların yararına olduğunu Yunanlara anlatmaya çalıştım. Eğer köyler düşmanca davranmaya başarlarsa kendilerinin zarar göreceğini söyledim. Karşılığında hakaretler işittim. Bunun üzerine Hasan’ın verdiği sözü tutmasına sebep yoktu; Kemalistlerin yanına geçtiler.

İstanbul’daki hükümet Kemalistlere saldırmaya karar verdi ve İzmit’e asker yolladı. General Bates bunun yanlış olduğunu düşündü, hükümete de bunu söyledi. Onlar sadece limanı kullanmak istediklerini, şehrin içinden çıkıp bizim kontrol ettiğimiz bölgenin dışında kamp kuracaklarını söylediler. Pek coşkulu borazan sesleri arasında gemiden indiler. En önde sultanın onlara özel olarak verdiği söylenen bir bayrağı taşıyorlardı. Onlara şehir içinde eşlik ettim ve anlaşmada söylendiği gibi şehrin dışında kamp kurdular. Ama söylemeye gerek bile yok, çok sıkıntı veren bir gruptular. Biz de tarafsız ama dostane davranmak zorundaydık. Onlara vermemiz için iznimiz olmayan dolu şey istediler. Ekmek almak için etraftaki bütün fırınları ele geçirdiler ve yerel halka fırın bırakmadılar. Sebze üretimine de el koydular ve bize bile az sebze düştü. Nihayet

saldırmaya karar verdiklerinde o kadar çabuk geri pskrtldler ve bizim arkamıza kadar kaçtılar ki Kemalistlerin mermileri bizim üstümüze düşmeye başladı. Ertesi günkü hücum da hemen bozuldu ve düzensiz şekilde geri çekildiler. Bunu Genel Kararghımıza bildirdik. Onlar da Harbiye Nezareti'yle görüşmüş olacaklar, çünkü bu askerlerin bizim hatlarımızdan geçerek geri çekilmeleri emri geldi. Aramıza girmeden önce silahlarını bize teslim etmeleri gerektiğini söylediğimizde bu emre sevinçle uyduklarını gördük. Bu Türkiye'yi Kemalistlerden temizleyeceği zannedilen sultanın "sadık" ordusunun sonu oldu.

Kemalistlerin sayısı bu geri çekilmenin ardından daha çok arttı ve kendilerine daha fazla güvenmeye başladılar. Açtıkları ateşten zarar görmeye başlamıştık. Bana onlarla görüşmeye gitmemi emrettiler. Elimde beyaz bayrak taşıyarak tek başıma yürümeye başladım. Hava kararınca bunun pek yararı olmadı. Türk nöbetçiler geldiğini duyup ateş etmeye başladılar. Bir hendeğin içine srndm ve bir subayla konuşmak istediğini bağırarak söyledim. İnsanların yaklaştığını duyunca beyaz bayrağı sallamaya başladım. Britanya subayı olduğumu ve komutanlarıyla konuşmak istediğini, yalnız olduğumu söyledim. İki adam gelip beni kollarımdan kavradılar. Bir subay göründü; ona komutanım tarafından gönderildiğini ve onların komutanına mesajım olduğunu söyledim. Bana inanmayıp daha içerilere götürdüler. Orada biraz daha st rütbeli bir subay vardı, mesajımı ona iletmem gerektiğini söyledi.

Bana komutanlarına mesaj vermem emredildiğinde mesajı ancak o komutana vereceğini bir subay olarak bilmesi gerektiğini belirttim. Uzun bir süre bekledim. Kendi telefon hatlarıyla birine ulaşmaya çalışıyorlardı. Beni nihayet bir çadıra çağırdılar ve konuşmam için ahizeyi elime verdiler. Kiminle konuştuğumu sorduğumda General İsmet olduğunu söyledi [İzmet diye geçiyor, bu kişi İsmet Paşa, İsmet İnönü'yd]. Mesajım bizim onlarla saltanat kuvvetleri arasındaki çatışmada tarafsız kuvvetler olduğumuzdu. Saltanat kuvvetleri aramızdan geçip İstanbul'a giderlerken silahlarını teslim aldıığımızı anlattım. Bana ateşi keseceklerine dair söz verdi. Ondan kendi hatlarımıza kadar bana refakat edecek bir grup istedim. Gözlerimi bağladılar ve bizim hatlarımızın benim çıktığım yerinden farklı bir

yerine götürdüler. Orada az kalsın kendi askerlerimizin ateşiyle ölecektim çünkü bu taraftaki askerlerimizin benim bu gece yürüyüşümden haberleri yoktu.

“Monty”ye durumu anlatan raporumu verdim ve karargâha haber vermesini rica ettim ama nezaket gösterip durumu kendim rapor etmemi istedi. Böylece eğer takdirlerini belirteceklerse bunu birinci ağızdan duyabilecektim. General Harrington’la konuştum; özel görevimin başarıyla tamamlanmasından hoşnut gibiydi. [Bu görevden dolayı babam MC (Military Cross- 3. Derece askeri nişan) ile ödüllendirildi– s. 176’daki detaylara bakınız].

Yunanların akınları arttıkça Kemalistler giderek daha saldırgan oldular. Çevirdiğimiz uzun bölgede birçok sefer saldırıları püskürtmek gerekiyordu. Sonra Adapazarı’nı da içine alacak şekilde Sakarya yönüne doğru hücum etmek zorunda kaldık. O tarafa giden yol Kandıra yolu kadar engebeli değildi ama yine de nişancı ateşiyle karşılaştık. Daha yolun en başında ateşe ilk hedef olan bendim. Konvoyumuzun başı şehirden uzaklaşmıştı ama en geri tarafı hâlâ şehirden çıkmamıştı ki bir mermi şapkamı uçurdu. Çerkezler etrafımda perde oluşturacak şekilde yayıldılar. İki ölü, bir kısmı yaralandı. Adapazarı’na ulaştığımızda Kemalistlerin asıl kuvvetinin Sakarya’nın doğusuna çekildiğini öğrendik. Komutanımız oraya Çerkezleri yollamamı ve Kemalistlerle temas kurup bize haber vermelerini emretmemi istedi.

Sabah Çerkezlerin Kemalistleri köşeye sıkıştırdıklarını öğrendik ve tam nehri geçecektik ki bir uçak çıktı geldi ve Genel Karargâh’tan bir mesaj attı. Bizim acele İzmit’e dönmemizi emrediyorlardı. Haberi Çerkezlere verdiğimde çok kızdılar. Döndük ve üssümüzde neyle karşılaşacağımızı bilmeden yürümeye başladık. İzmit’e vardığımızda karargâhta başlarında General Ironside olmak üzere çok sayıda yeni subay bulunduğunu gördük. Bizim komuta amirimiz ve yeni general hiddetli bir görüşmeye daldılar. Bates dışarı çıktığında öfkeden beti benzi atmıştı. Bize veda etti ve eşyalarını toplayıp başka hiçbir söz etmeden yanımızdan ayrıldı.

Anlaşılan “emirleri çiğneyip” Sakarya Nehri’ni geçmeye çalıştığı için takdir almış. Ayrıca yokluğumuz sırasında onun evrak kasasını da açtıklarını ve aleyhinde kullanılacak bilgi aradıklarını sonradan

öğrendik. “Monty” İstanbul’a döndükten çok kısa süre sonra eve yollandı. Kendisine düzenlenen bu dalavereye tepki göstererek istifa etmişti. Ordu için büyük kayıp olmuştu bu çünkü pek çok kişi tarafından sevilmesine de Bates birinci sınıf bir askerdı.

Bir keresinde Yunanlar bize ateş eden keskin nişancıların bulunduğu kuzeydeki bir köye hücum ettiler. Esirlerle döndüler ve bunların çoğunu şehrin dışında öldürdüler. Bunu rapor ettiğimde araştırma yapması için bir grup asker gönderildi. Üst rütbeli üç subay yollandı: Birer Britanyalı, Fransız ve İtalyan. Britanyalı ve Fransız askerler tanıklara soru sormaya başladılar. İtalyan kimseyi görmek istemedi ve diğerlerinin topladığı bilgiye bakarak kararını vereceğini açıkladı. Bundan herhangi bir sonuç çıktığını zannetmiyorum. Yunanların esirleri öldürdüğü doğrudur ama Yunanların nöbetçileri bu çevreye geldiğinde onlar da vuruluyorlardı.

Ulaklarından birinin ölümünden sonra askeri mahkeme kuran bir Yunan generaline yardım etmem gerekti. Asker bir Türk köyünün hemen dışında öldürülmüştü ve tanıklara göre ateş eden kişi bu köye kaçmıştı. Verilen tarife göre Yunanlar köye girip Ali adında, köyün hocasının yanında yaşayan bir adamı tutuklamak istediler. Hoca, Ali adında birini tanımadığını söylemişti. Halbuki adamın annesi oğlunun bu hocanın yanında yaşadığını söylemişti. Hiçbir delil yoktu, bir şey yapılamayacaktı ve bu suç cezalandırılmadan kaldı.

Yunanların İzmit civarını terk edecekleri söylentisi yayılmaya başladı. General Gargalides’i ziyaret ettiğimde böyle bir niyetleri olmadığını söyledi. Yunanistan’da ülkenin kraliyet olarak mı kalacağına, yoksa cumhuriyet mi olacağına referandumla karar vereceklerdi. Bu Ege Tümeni genellikle Venizelosçuydu. Yani sonuç önceden belliydi. Her subay ve asker oyunu boş bir kerosen [parafin] tenekesine attı. Oy verilmesi bitince kutu kapatılıp mühürlendi, limana götürüldü ve oradan *Lion* gemisine [geminin Britanya’ya mı Yunanistan’a mı ait olduğu belli değil] taşındı. Oylar Atina’ya götürülüp orada sayılacaktı. Tabii Kralcıların büyük bir zafer kazandığını ve hatta bizim tümenin yüzde 85 kral lehine oy verdiğini duyduğumuzda ne kadar şaşırdığımızı tahmin edersiniz.

Birkaç yıl sonra evinde oy kutularını tuttukları adam bana gerçek hikâyeyi anlattı. *Lion*’dan sandallar o oyların toplandığı kutulara

benzer kutularla yüklü olarak gelmiş. Bu adamın evinden gerçek oy sandıklarını almışlar ama denize açılınca onları suya atmış ve yerlerine önceden beraberlerinde getirdikleri kutuları koymuşlar. Buralarda seçimler böyle yapılıyor.

Bu seçimlerden sonra birçok subay Kralcılarla değiştirildi. Sonra Venizelosçu bir subaydan, ama muvazzaf değildi, tümenin yakında ayrılacağını duydum. General Gargalides bunu hâlâ inkâr ediyordu. Gerçeği öğrenmek zorunda olduğumu düşünüp Yunanların haberleşmelerini dinlemeye karar verdim. İki adamı gece gündüz Yunanların haberleşmelerini dinlemekle görevlendirdim ve bir süre sonra yeterli delile ulaştığımı düşünerek Genel Karargâh için raporumu hazırladım. Üç rapor yolladım. General Harrington bir gece beni arayıp neden ona bu raporları göndermekte ısrar ettiğimi sordu. Çünkü üst rütbeli bir Yunan irtibat subayı bunun tersini ona daha yeni söylemişti. Ona bu dediğine katılamayacağım için üzgün olduğumu ve elimdeki bilgilere göre Yunanların üç gün içinde bulundukları yerden ayrılacaklarını belirttim. Bu bilgiye nasıl ulaştığımı sorduğunda, telefonda aktaramayacağımı söyledim.

Ertesi gün bir telgraf aldım. *HMS Seref*'in beni almaya geldiği, *HMS King George*'a götüreceği ve orada genelkurmay başkanının önünde hazır bulunacağım yazıyordu. Önceki günkü görüşmeden kimsenin haberi olmamalıydı. *Seref* beni öbür büyük gemiye götürdü. Hemen genelkurmay başkanının yanına çıkarıldım ve bana Yunanların geri çekilmesine dair bu çılgınca bilgileri nereden aldığımı sordu. Gemiye bu konuda toplantı yapmak üzere çağırılmış üç generale bu haberi, nasıl edindiğimi belirtmeden, anlatmamı söyledi. Ona limandan mühimmatın çoğunluğunu alarak ayrılan gemilerin isimlerini ve geride kalan Yunan askerlerini almak üzere gelecek gemilerin de isimlerini verdim. Yunan askerlerinin boşalttığı bölgenin Türkler tarafından alınacağını ve onların etraftaki köylülere çok nazik davranmayacaklarını düşündüğümü söyledim. Bunu da generallere tekrarlamamı istedi.

Toplantıda eski rakibim Fransız generali Charpie [s. 148'de detayları var], Monbelli adında bir general ve bir Yunan irtibat subayı vardı. Onlara bildiklerimi anlatmam istendi. General Charpie ne cüretle Yunan generalinin dediğinin aksinde ısrar ettiğimi sordu.

Yunan general çıkıp karargâhıyla konuşmak istedi. Konuşmak için çıkıp sonra geri geldi; kimsenin yüzünün böylesine değişebileceğini düşünemezdim. Yanlış bilgilendirildiğini kabul etti. Askerlerinin geri çekileceği doğrudu ve bu çok kısa süre sonra başlayacaktı. Bendeki bilgiye göre iki gün süremiz olduğunu ve İzmit'teki Yahudi ve Hristiyanların şehirden çıkarılması için plan yapmamız gerektiğini söyledim. O zaman taşıma sorunu baş gösterdi. Bu kadar kalabalık bir grubu taşıyabilecek sayıda gemi yoktu. Bana İzmit'e dönerek yerel toplulukların liderlerine durumu anlatmam emredildi.

Beni ve emrimdekileri almak üzere bir destroyer yollayacaklardı ama başka kimseyi almayacaktık. Çerkezler için ricada bulundum. Onlar için de ayrı bir geminin gönderileceğine söz verdiler. Ama atlarını ve mallarının çoğunluğunu bırakmak zorunda kalacaklardı. Çerkez beylerinden biri bana karyolasının Türklerin eline düşmesine engel olmamı söyledi. Neden diye sorduğumda ayaklarının saf altın olduğunu anlattı. Bu hazineyi bile kurtaracak zaman bulamadık.

Durumu yöredeki toplum liderlerine haber verdikten sonra panik başladı ve hepsi yardım etmem için temsilciler yollamaya başladılar. Hiç kimseye yardım edemezdim. Ertesi günü her boy ve tonajda tekne mültecileri almaya geldi. Aileleri ellerinde almalarına izin verilen tek bir bohça eşyayla teknelere binerken görmek çok acıktıydı. Rıhtım kısa sürede oraya değin taşınan ve orada terk edilen eşya ve mobilyalarla doldu. Tahliye, elimizdeki o iki günün tamamında sürdü. Geceleri aydınlatma fişeklerinin ışığı altında teknelere insanlar binip gittiler. Çoğunluk İstanbul'a, ama bir kısmı sadece Darıca'ya kadar gitti.

Son Yunan askerlerinin ayrılış saati 11'di, saat 9'da insanlar hâlâ gemilere biniyorlardı. O sırada bir grup Türk köylüsü gelip birtakım Yunanların Müslüman ahaliyi öldürmekte olduğunu söyledi. Otomobilime atladım ve gerçekten korkunç şeyler gördüm. Şehri terk eden Yunanlardan bazılarının bazı yerleri yakmaya başladığı söyleniyordu. Bu daha önemliydi. Parçalanmış cesetleri bırakıp yangın yerine yöneldim. Konakladığımız yerden geçerken askerlerimin huzursuzlandığını fark ettim. İskeleye gidip bizim için tutulan posta teknesine binip destroyere gitmelerini ve tekneyi beni almak için geri göndermelerini söyledim. Şehre döndüğümde bazı

Türkler kalmamı ve burada güvende olacağımı söylediler. Katolik papazı gördüm, korumasını rica eden bazı fakirlere bakmak zorunda olduğundan şehirde kalacaktı. [İzmit'in zamanında ne kadar kozmopolit bir şehir olduğunu gösteriyor.]

Oradayken bazı dost Türkler, Kemalistlerin çoktan şehre girmeye başladıklarını söyledi. Tepeden aşağıya iskeleye doğru koşmaya başladım ve demiryolundan geçerken bana ateş açıldı. Şansıma posta teknesi geri gelmişti, ona atladım ve hemen kıyıdan açıldık. İngiliz kraliyet donanması bayrağının altında olduğuma çok memnundum. Bize tekrar ateş ettiler. Tepeleme yağmayla dolmuş Yunan tekneleri gördük. Yakınlardaki bir Yunan destroyerine körfezde böyle tekneler olduğunu sinyalle haber vermemize rağmen yükleriyle beraber kurtulanlar herhalde olmadı.

[9](#) RASC: Kraliyet Ordusu Hizmet Birliği; RAOC: Kraliyet Ordusu Levazımat Birliği; RAMC: Kraliyet Ordusu Sıhhiye Birliği. (ç.n.)

“Kemalistler”in yönetimi ele alması Müttefiklerin Türkiye’den çekilmeleri

İstanbul’da beni General Harrington karşıladı ve İzmit’te yaptığım işi övdü. Birkaç gün izin verdikten sonra beni yeni görevime tayin edecekti. Ama aniden Bursa’ya yollandım. Yunanlar hakkında her zaman övgü dolu raporlar yazan Binbaşı Wilson’ın yerine geçecektim. Mudanya’ya giden gemiye bindim. Wilson’ın şoförü tarafından arabayla karşılandım. Wilson çoktan gitmişti. Binbaşının kaldığı pansiyona yerleştim ve bizim karargâhın nerede olduğunu sorduğumda Yunan karargâhında olduğunu öğrenip çok şaşırdım. Ertesi gün oraya gittim ama Genel Karargâh’tan binbaşının yerine geldiğimi belirten düzgün bir mektup getirmediğim için beni kabul etmediler. İstanbul’dan da tatmin edici bir haber gelmedi.

İzmit’ten herhangi bir tanıdığma burada rastlayabilir miyim diye dolaşarak zamanımı geçirirken tam da aradığım kişiye rastladım. Bir sürü Kralcının arasında kalmaktan bıkan Venizelosçu bir adamdı. Bana çok tutarlı görünen bilgiler verdiğinden bunları rapor etmedim. Bir de Binbaşı Wilson’ın Yunanları pırıl pırıl öven raporlarından sonra onları yalanlayan raporlar olacaktı. Detaylı olarak anlatılan bazı şeyleri teyit etme imkânım oldu. Mesela bir yere park ettikleri yepyeni Leyland kamyonları ziyaretçilere gösterip duruyorlardı. Bunların sadece altısında gerçekten motor olduğu bilgisini bana verdiler. Onu bir şekilde teyit ettim. Amerikalı bir kız arkadaşımı [?] bu iş için kullandım. Bir Yunan subayı, o ve ben arabayla gezmeye gidecektik. Tam yola çıkmadan önce ben yere “düştüm” ve sonradan yetişeceğimi söyleyerek onları önden yolladım. Nöbetçi askerden “yaram” için bandaj getirmesini söyledim. O gidince hemen kamyonun birinin kaputunu kaldırdım, içinde motor yoktu. Bana verilen bilgiyi teyit etmiştim. Başka Venizelosçu subaylar bana askerin moralinin gayet düşük olduğunu söylemişlerdi. İkmal subayları sivillere mal satarak zengin oluyor, Kralcılar kendileri gibi

düşünmeyen subaylara hayatı zorlaştırıyorlardı.

Karargâha ulakla iki sert rapor yolladım. Büromda kasa olmadığından elimde o raporların kopyalarını tutmaya cesaret edemedim. Benim raporlarımdan bıkmışlardı çünkü bunlar eskiden gelen Yunan yanlısı raporlarla çelişiyordu. Bursa'dan çağrıldım ve Gebze'ye yollandım [Yine İzmit Körfezi'ne]. İleri İstihbarat Subayı olarak bölgem oradan başlayıp Yarımca'ya kadar uzanıyordu. Emrimde bir makine [?] vardı, bir de bir Türk'ün şoförlük yaptığı drezine [sic]. Hereke'de daha avantajlı konumda olacağımı anlayınca oraya taşındım. Artık görev alanımın ortasıydım. Bu köyde Hintli bir birlik vardı. İmparator II. Wilhelm [?] için inşa edilmiş bir av köşkünde kaldım. Hayat güzel ama monotondur. Oradan buradan ufak tefek bilgi ediniyordum. Bir defasında ajan 113'ün belgeleri olmadan geçeceği ve yoluna devam etmesi söylendi [?]. Bu yaşlı adamı gayet iyi tanırdım ve onu kaçırdığım numarasına yattım, ama bir de baktım ki tam tren hareket ettiğinde aşağı atlıyor. Gebze'de erkek arkadaşında kaldı. En sonunda gözetlediği Kemalist'le yeri değiştirildi. [?]

İstanbul'da sebze kıtlığı vardı, bizim de buğdayımız yoktu. General Harrington'a Kemalistlerle bir takas anlaşması yapmayı önerdim. Bana açık çek verdi. Şoförümle beraber drezine'imi¹⁰ [sic –burada böyle farklı yazılmış] alıp gittim. İkimiz de silahlarımızı bırakmıştık. Aracımıza beyaz bayrak takmış halde tampon bölgeye girdik. Kısa süre sonra durdurulduk; ellerimizi havaya kaldırmamız söylendi. Öyle yaptık. Britanya subayı olduğumu, şoförümün Türk olduğunu ve subaylarından biriyle konuşmak istediğimi anlatmaya çalıştım. Ama onlar bizim taraftan gelen kimseleri öldürme emri aldıklarını söylediler. Beyaz bayrak diye bir şeyi hiç duymamışlardı. Onların huyuna gitmeye çalıştım, eğer bizi bu terk edilmiş bölge yerine garnizonlarının ortasında öldürürlerse daha eğlenceli bir iş yapacaklarını anlattım. Şansımıza benimle aynı fikirdeydiler. Böylece arabayla gitmeye devam ettik. Çok çok yavaş ilerliyorduk. İki nöbetçinin silahları sırtımıza doğrultulmuştu. Kamplarına geldiğimizde subaylarına öldürmek için iki düşman getirdiklerini bağırdılar. Şansıma genç bir subay geldi, bir Türk subayı gördüğümde

hiç bu kadar sevindiğimi hatırlamıyorum. Yüzbaşı bir görüşme için İzmit'e gitmişti. Onunla iletişime geçmenin mümkün olup olmadığını sordum. Uzun bir süre bekledik. Ayrıca erzak eksikleri olduğunu fark ettim çünkü ikram ettikleri kahvede hiç şeker yoktu. Bir de bana eğer bir daha gelirim bir şişe rakının çok makbule geçeceğini söyledi.

Yetkili birine ulaşmak çok uzun zaman aldı ama en sonunda yanımızda bir korumayla İzmit'e gitmemize izin verildi. Orada şansımıza erzaktan sorumlu bir albayla karşılaştık. Sözlerimi dinledikten sonra teklifimi üstlerine ileteceğini söyledi. Öbür hafta tekrar buluşmak üzere sözleştik. Eğer yanıtları olumlu olacaksa yanında tam olarak neye ihtiyaçları olduğunu bilen biriyle beraber gelmesini önerdim. Sonraki hafta buluştuğumuzda 30 kişi gelmişlerdi ve içlerinden çok azı askerdi. Biz yazılı bir belge hazırlayıp ne istediğimizi belirtmiştik. Askeriye harici malzemelerden oluşan bir liste hazırlandı. Fiyatlar İstanbul piyasasındaki gibiydi. Tren Haydarpaşa'dan onların erzakıyla gelecekti. Yarımca'da onların ekipten biri treni devralıp ertesi günü bizim ihtiyaçlarımızla dönecekti. Ekip sonra yine değişecekti. Haftada böyle üç sefer yapılacaktı. Yolcu alınmayacaktı. Detayları halletmek için iki toplantı yaptıktan sonra planı uygulamaya koyduk ve iki taraf da bundan çok istifade etti.

Türk ajanlarımdan biri Darıca'da silah indirildiğini ve oradaki bir Yunan kilisesine konduğunu haber verdi. Oranın papazını sevmezdim. Karısı öldükten sonra kendi kızlarını taciz ettiğini duymuştum [Rum Ortodoks rahipler evlenip aile kurabilirler]. Aynı şeyi üçüncü kızına yapmaya çalıştığında kız benden yardım istemeye gelmişti. Gece dürbünüyle üç gece boyunca Darıca'ya yukarıdan bakan bir tepeye gözlem yapmaya gittim. Gerçekten de bir Yunan gemisi yanaştı; kasalar indirilip kiliseye götürüldü. Ertesi gün bir grup askerle beraber kiliseye baskına gittik. Orada ve papazın evinde binden fazla tüfek bulduk. Eski arkadaşım "Albay" Yoannu'nun bunları kullanarak İstanbul'a karşı bir darbeye kalkışacağını öğrendim. Başka silah saklanan yerlerin de detaylarını verdim ama başka silah bulunup bulunmadığını duymadım.

Türklerin asıl hücumu başladığında Yunanların aylarca uğraşarak ele geçirebildikleri yerleri birkaç günde kaybettiklerine şahit olduk.

General Harrington böyle bir olasılıktan onu neden haberdar etmediğimi sordu. Ben de Bursa'dayken bunu yaptığımı anlattım. Ama "yeni adam"ın yazdıklarının, Binbaşı Wilson'ın eski raporlarındaki bilgilerden çok farklı olduğundan, dikkate alınmadığı izlenimine kapıldığımı söyledim. Benim raporlarımı alan subay anlattıklarımın doğru olduğunu ama yazılanları çok gülünç bulduğu için onları çöpe attığını itiraf etti. O subay aynı gün şapkasını alıp gitti [herhalde sivil hayata döndü anlamında].

Kemalistler İstanbul'a doğru ilerlemeye başlayınca hayat birden çetrefilleşti. Ajanlarım artık bilgi vermemeye başladılar. Kemalistler onların İngilizlerle işbirliğini hoş karşılamayabilirdi. Yeralında bulduğumuz bir hattı dinlemeye başladık. Mesajlar sabah iki civarında geçiyordu. Şifreli değillerdi çünkü kimsenin dinleyebileceğini tahmin etmiyorlardı. Üsküdar'ın üstündeki bir konumda dinleme yapıyorduk. İyi Türkçe bilen memurlarımız vardı ve her şey yazılıyordu.

Bir gün trenle İzmit'e gidip alacağımız ve İstanbul'a getireceğimiz 10 kişilik bir grup için güzel bir yemek hazırlatmam emredildi. Bu kişiler daha sonra barış görüşmelerinde bulunmak için Lozan'a doğru yollarına devam edeceklerdi. Bir ara durakta –Kızıltoprak– Türk Hilal-i Ahmer'inin başı diye bilinen ama çok üst düzey bir Kemalist olduğunu bildiğimiz bir adamı¹¹ alacaktık; adam aşırı İngiliz karşıtıydı. Bizi uzun süre beklettiğinden İzmit'e geç ulaştık. İstasyonu terk etmem yasak olduğundan oradaki delegasyona geldiğimizi ve yemeğin hazır olduğunu haber verdim. Bir Türk binbaşısıyla yanıt geldi. İsmet Paşa sadakatlerinden dolayı İzmit'teki Türklerle yemek yemeyi uygun gördüğünü söyleyip beni de davet etti. Huysuz arkadaşımızın kızmasına rağmen kabul ettim. Binbaşısı birkaç arkadaşıyla trende hazırladığımız ziyafete davet ettim. Benim yediğim yemek çok daha mütevazıydı! Yemekten sonraki konuşmalar pek dostane değildi ve bize karşı söylenen birçok şeyden rahatsız oldum. İsmet Paşa daha sonra özür diledi ama bu insanların içlerini bir şekilde boşaltmalarının iyi olduğunu söyledi. Buna hak verdim.

Dönüş yolunda İsmet Paşa'yla aynı kompartımanda gitmeye çalıştım ama huysuz arkadaşımın benim "huzura" girmeme engel oldu. Bir ara adam görmeden içeri girip İsmet Paşa'ya puro ikram

ettim. Nezaketle kabul etti. Siyaset dışı bir şeyler konuşmaya başladık. Ona bir süre önce İzmit'in arkasındaki tepelerde yaptığımız telefon konuşmasını hatırlattım. Böyle İstanbul'a varana kadar siyaset dışı konulardan konuşmaya devam ettik. İsmet Paşa arkadaşlarında kalmaya gitti. Ben General Harrington'a raporumu verdikten sonra o ve harika eşi tarafından akşam yemeğine alıkonuldum.

Günün konusu Türklerin Lozan'daki konferansta öne sürölen şartları kabul edip etmeyecekleriydi. Birtakım görüşmelerden sonra Yunanlar kabul etmese de anlaşmaya varıldı.

Aziz Patrick gününde İrlanda Muhafızları karargâhlarının avlusundaki son geçit resmine beni de davet ettiler. Ama giriş iznim olmadan ve sivil kıyafetlerimle gidince beni içeri almadılar. Daha sonra Taksim Meydanı'nda binlerce kişinin izlediğı çok görkemli bir Sancak Selamlama (Trooping of the Colours) töreni düzenlendi. En son üzücü bir törenle Dolmabahçe rıhtımında Britanya bayrağını indirip askeri selam verirken Türkiye bayrağını göndere çektik. Bundan sonra başkomutan tören alanından ayrılırken yuhalandı. Bu aslında bir hakarettir ve bu söz büyükbaş hayvanları güderken kullanılır. Ama başkomutan bunu bizde söylenen "hurra!" ile karıştırdı ve genelkurmaya o anlama gelecek şekilde rapor etti. Buradakiler buna çok güldü.

Burada bazı kişisel detaylar eklemeliyim. İşverenim Londra'daki Osmanlı Bankası savaş boyunca maaşımı ödemeye devam etmişti. 1919'da ne zaman geri geleceğimi sordular. Genel Karargâh'a durumu aktardığımda bana ihtiyaçları olduğunu söylediler ve banka da maaşımı ödemeye devam etti. 1921'de banka yine mektup yollayıp terfi şansımı kaybetmek üzere olduğumu ve olabildiğince çabuk Britanya'ya dönmem gerektiğini haber verdi. Bu mektubu alıp General Harrington'a çıktım ve meslekten asker olmadığım, askerde hiç terfi almadığım, ayrıca geçici görevde olduğundan eski işime dönme şansı verilmemesinin haksızlık olduğunu belirttim. Benim ısrarıma biraz gücenmiş gibi göründü. Bana bankadan istifa etmemin daha iyi olacağını, çünkü benim için güzel planları olduğunu söyledi. Ona asker olduğu için onun emri altında kendimi güvende hissettiğimi, ama o bu pozisyondan ayrıldıktan sonra yerine gelecek

kimsenin benim hakkımda aynı şeyleri hissetmeyebileceğini düşündüğümü söyledim. General ise başka bir yere gönderileceğinin doğru olduğunu, ancak o zamanki Yüksek Komiser'in kalıp büyükelçi tayin edileceğini ve benim onun altında çalışacağımı söyledi.

Sir Horace Rumbold'a yani Yüksek Komiser'e telefon etti. Bana şahsen durumun anlatılması için randevu aldı. Sir Horace geleceğim hakkında kendimi güvende hissetmediğime çok şaşırmış görünüyordu. General Harrington tarafından gönderildiğime göre bana bir sır verebileceğini söyledi. Bir sekreterden dosyayı istetti. Orada belli bir sayfayı katlayıp bana gösterdi. Daktiloyla yazılmış iki satırda "Önerilen makam, Doğu Trakya valisi ve İzmir vali yardımcısı, maaşı 1200 £" yazıyordu. Çok etkilendim, teşekkür kabilinden bir şeyler mırıldanıp bürodan çıktım. Bankaya mektup yazıp hâlâ terhis edilmeyeceğimi ve yapılması gereken dürüst davranışın benim istifa etmem olduğunu söyledim. Hatta bana ödemekte oldukları parayı geri ödemeyi teklif ettim. İltifatlarla dolu bir mektupla yanıt verdiler, maaşımı geri ödememe gerek olmadığını, hatta ödediğim emeklilik primlerimi bana geri yollayacaklarını belirttiler. Böylece o güzel kurumla ilişkilerimi bir daha geri dönülemeyecek şekilde kestim. Ama önümde daha güzel günlerin olduğunu düşünüyordum.

Ama Yunanistan yenildiğine göre bahsedilen Trakya görevinin nasıl söz konusu olabildiğini doğrusu anlamıyordum. Sir Horace'a tekrar sorduğumda endişelenmememi, onun sözüne güvenmemi söyledi. Bir binbaşının emrinde "geçici" bir göreve verildim. Ayda 75 £ alıyordum. Bu bankadan aldığım maaştan daha fazlaydı. Ama bir gün beni çağırıp bana yol verildiğini söyledi. "Geddes Baltası" bana da uğramış [savaş sırasındaki yüksek harcamalı dönemin ardından gelen kemer sıkma önlemlerine öyle deniyordu]. Hemen Sir Horace'ı görmeye gittim. Bana verdiği sözünü hatırlattığımda yanıtı "Elinde yazılı bir şey var mı?" oldu. Onun tutumundaki bu değişiklikten o kadar şoke oldum ki hiçbir şey söyleyemeden odadan çıktım. Canım çok yanmıştı. O gayet güzel makamı kaybettiğimden değil, kendi tarafım beni yüzüstü bıraktığı için. Binbaşı bana ilaveten üç aylık maaş ayarlayacağını söyledi. Böylece bankada 200 £ ve gelecek 225 £ ile ortada kalmıştım. Onların sözüne kanmış budalanın tekiydim.

Askerler ayrıldıktan sonra vatansever bir halk olan Türkler, Britanyalılara pek iyi gözle bakmadılar. Ülkelerini işgal etmiş, onları hor görmüştük. Azınlıkları tercüman ve danışman olarak kullanmıştık. Her resmi büroya “Kut’u hatırla” diye tabela asmıştık.

[Mezopotamya’daki bu şehri İtilaf güçleri Türklerden 1915 Eylülü’nde aldılar. Türkler 1916 Nisanı’nda şehri kuşatıp tekrar aldılar. Türklerin yakalanan Britanyalı ve Hintlilere karşı şiddet kullandığı haberleri çıkmıştı. Bu tabela Türklerle arkadaşça ilişkilere girilmemesi için uyarıydı.] Azınlıklar bu durumdan sonuna dek faydalandılar. Yardım alabilmek için Yunan, Ermeni ve Yahudi olarak Türklerden kötü muamele gördüklerini söylemeleri yeterliydi. Birçoğu bu durumdan iyi para kazanmıştı.

Şehrin asayişini üç bölgeye ayırarak kontrol ediyorduk. İngilizler en önemli bölge olan Pera’yı aldılar. Fransızlar Türklerin asıl yaşadığı yer olan eski şehri tutuyorlardı. İtalyanların payına Asya yakası düşmüştü. Yerel subay Yarbay Maxwell’di. Onu Struma vadisinde çalışırken 82. Tümen’de binbaşı olarak tanımıştım. Çalışkan ve sorumluluk sahibi bir üsttü. Ama şimdi işini bitirdiğini ve artık dinlenebileceğini düşünüyordu ve Yunan tercümanlarına çok fazla karar yetkisi vermişti. Onlar da durumdan yararlanıyorlardı.

Bazı evlere davet edildiğinde hoşuna giden şeyler ona hediye olarak verilince dolaylı olarak rüşvet aldığıının farkında değildi. Sonra o ev halkından kimselerin bazı özel isteklerini yerine getiriyordu, “çünkü çok iyi insanlardı.” Ayrıldığı zaman, gazetelerde resmini bastılar. Altında bir listede hangi evden ne hediye aldığını sıraladılar. Yazık oldu, çünkü iyi ve becerikli bir subaydı.

Yerlilerin durumunu en iyi İtalyanların anladığını söyleyebilirim. Asya yakasında karışık bir toplum vardı. Her kesimi memnun edebildiler. Belki de kadınlara fazla düşkündüler ama bu konuda yalnız olduklarını söylemek yanlış olur. Yörede Fransızların genelde zenci askerleri vardı. Bütün şehri kimin yöneteceği konusunda referandum yapılacağı zaman, İtalyanlar başvuran herkese İtalyan vatandaşlığı vereceklerini söylediler. Beklenen sonucu alamayınca başvuran herkese 5 lira vaat ettiler. Bunun ciddi sonuçları oldu. Birçok Ermeni vatandaşlığa başvurdu ve İtalyan pasaportlarıyla yurtdışına gitmeye başladı. İtilaf devletleri Türkiye’den tamamen

ekilince bu pasaportlar iptal edildi. Yurtdışındakilerin resmi bir statüsü kalmadığı gibi geri de dönemediler. Türkler o zaman onların bütün mallarına el koydular. Bu adil değildi ama bu zavallıların yapabileceğı pek bir şey yoktu.

[10](#) Elle ya da ufak bir motorla çalıştırılan basit bir demiryolu aracı.(.n.)

[11](#) İsim verilmediğinden kesin olarak bilemesek de bu kişi Hamid (Hasancan) olabilir. (.n.)

Siyasi durum üzerine genel düşünceler

[Bundan önceki sayfalar daktiloyle yazılmış ve 1’den 45’e kadar numaralandırılmıştı. Dosyada daha sonra daktiloyle başka kâğıt üzerine yazılmış ve tarihlendirilmiş sekiz sayfa bulundu. Önceki sayfalarda tarih yoktu. Önceki parçalarla nasıl uyuştukları pek açık olmadığı için bu yeni sayfaları ayrı bir “bölüm” olarak değerlendireceğim.]

21 Ekim 1922: [İzmir yakınlarında] Uzunköprü’ye vardım. Albay Tweedie’nin emrinde siyasi subay olarak çalışacağım. Ayrıca kocaman beyaz sakalıyla Albay Halliard ve akıllı İtalyan komutan Neyrone var. Beraber uyumlu çalışıyorlar gibi görünüyor.

23 Ekim: Arabayla Çakmak’a gittim. Köy kaçan Yunanlar tarafından tamamen yakılmış. Ölü bir Türk ve fena darp edilmiş bir Yunan cesedi buldum. Türkler bir Yunan’ın öldürülmüş olabileceğini kabul etmediler.

24 Ekim: Eskiköy’e gittim. Hâlâ mülteciler akın akın geliyor; adamlarımız ve Yunanlar yardım etmeye çalışıyorlar ama pek faydası olmuyor. Fakirler çok yüklüler, durumu iyi olanlarsa her şeyi geride bırakmışa benziyorlar, çünkü taşıma araçları yok. Bazıları geri dönmeyi umuyorlar ve mallarını Türk komşularına emanet etmişler.

25 Ekim: Uzunköprü’de 2.000 Türk, 1.000 Yunan ve 60 Yahudi evi var. Yunan nüfusun çoğunluğu gitti. Geride kalanlar mallarını Yahudilere acayip fiyatlara satmaya çalışan tüccarlar. Türkler ve Çingeneler Yunan evlerini yağmalıyorlar, kapı ve pencereleri bile alıyorlar. 800 eviyle büyük bir Yunan köyü olan, şarabıyla meşhur Salefköy’e gittim. Buranın köylüleri bütün şarabı yanlarında götüremeyecekleri için içmeye çalışıyorlar ve bu da bu bölgede sorunlara neden oluyor. Yunan ordusu ihtiyacından daha fazla erzaka

el koyuyor ama bizim bu konuda müdahale şansımız yok. General Gargalides’le buluştum. Onunla daha önce İzmit’teki Manisa birliğine yardıma gönderildiğimde Bandırma’da tanışmıştık. Bizim emrimizde çalışmasını istedik. Çok büyük çabalarla ele geçirdikleri bütün bölgeyi kaybettiler. Türklerin mallarını yağmalayan Yunanları durdurmamızı emreden telgraflar gelip duruyor ama her zamanki gibi bu talimatlar için çok geç kaldı çünkü bütün yağma oldu bitti bile.

27 Ekim: Eski köy’e gittim. Her yere karmaşa hâkim. Albay Tweedie önlem almaya pek istekli değil ve birliğine herhangi bir emir vermiyor. Buğday için bir komisyon toplanacakmış. Bütün samanlıklar yağmalandıktan sonra bunun düşünülmesi ne müthiş! Yedi askeri komisyon görevde. Bir demiryolu için, bir de dış ilişkiler için var. Şimdi de bu buğday komisyonunu kuracağız ve bütün çabalar neticesinde bir şey çıkmayacak.

30 Ekim: Yunan ordusunun en son bölümü de geçti. Bayraklar ve trampetlerle gelmişlerdi, şimdi gayet üzgün şekilde ayrılıyorlar. Türkler yağmaya başlamadan önce tamamen gitmelerini bekliyorlar. Yenik bir ordunun görüntüsü ne kadar fecidir. Subay adamlarının asker gibi görünmelerine bile uğraşmamış. Hepsi yenilgilerinden dolayı utanç içindeler.

1 Kasım: Yunan vali yardımcısı görevlerini yerine getiremediğinden dolayı istifa ettiğini haber verdi. Biz tabii ki istifasını kabul etmedik. Ama bir yandan da gerçekle yüzleşmemiz lazım. Albay bunu reddediyor. Ona ne zaman önleyici tedbirler almamız gerektiğini söylesem “adamlarım sorun çıkarsa hemen bastırılır” demekten başka bir şey yapmıyor. Karargâhtan Yunanların boşalttığı evleri kayıt almamız gerektiğini söylediler; hemen işe koyulduk. Terk edilmiş evlere Türklerin yerleşmesine izin verilmesi taraftarıydım. İçinde oturulan ev, boş evden daha iyi korunur. Kayıt alırken de mesela Papadopoulos’un evi geçici olarak Ali tarafından kullanılıyor diyebilirdik. Albayımız buna izin vermedi ve hatta Yunanların terk ettikleri evlere yerleşen Türklerin çıkarılmasını emretti. Bu belalı görevi Yüzbaşı Moss’a verdi. Bugün

Albay Emery gelip olanları gördü. Çok kızdı ve Albay Tweedie'ye bu yaptığına son vermesini emretti.

İki tarafa da aynı şekilde muamele etmeye çalışıyorum. Bazıları tarafından Türk yanlısı, bazıları tarafından Yunan yanlısı olmakla suçlanıyorum.

2 Kasım: Salefköy'e tekrar gittim. Tamamen harabeye dönmüş. Şoförle gitmiştim. Yolda tüfekli Türkler gördük, tüfeklerini aldım.

3 Kasım: Tivorno'ya gittim. Yunan mülteciler tarafından kullanılmış şirin bir yerdi. Pomak [?] Pavloköylüler tarafından harap edilmiş. Kilisenin çatısı göçmüş. Kutsal kitaplar parçalanmış ve ezilmiş.

4 Kasım: Kavakçıköy'e gittim. Bu köyün geçen Yunan mülteciler tarafından yakıldığı rapor edilmişti. Aslında sadece üç ev yakılmış ama İtalyan subay yalnızca bu yanık üç evin fotoğraflarını çekmiş. "Tarafsız" komisyonumuzun işleyişi böyle.

7 Kasım: Albay bu gösterinin İstanbul'daki personel için oynanmakta olduğuna emin. Onların bizim askerlerin bölgeden ayrılmasını tavsiye edeceklerini ve Türklerle Yunanların kendi aralarında hesaplaşmalarına fırsat doğacağını söylüyor. Tek istediği buradan çıkıp Cebelitarık'ta emekli hayatına başlamak. Karısı orada yaşıyor.

10 Kasım: İstanbul'da iki gün izin kullandım. Güzel bir değişiklik oldu ama oradaki durum pek hoş değil. Hükümeti milliyetçiler devrıldı. Son sadrazam istifa etti. Abdülhamid [?] mezarında nasıl da gülüyordur. Padişaha da istifa etmesi söylenmiş ama reddetmiş. Bu bizim son şansımız; şimdi hilafet yararına uğraşmalıyız. Böylece İslam dünyasındaki konumumuzu düzeltebiliriz. Görevim olarak düşündüğümünden bu fikirlerimi Albay Gribbon'a yazdım. Bakalım bu fırsatı hemen değerlendirmek için harekete mi geçecekler, yoksa bu değerli zamanı bir boks turnuvası düzenleyerek mi kullanacaklar?

12 Kasım: Gün önce sakindi, sonra kasabada askerlerimizin

bastırıldığı şiddetli gösteriler yapıldı.

13 Kasım: Albay ve iki numara Binbaşı Ewal’le [sic] toplantı yaptım. Albaya göre her şey makineli tüfekler ve siper havanlarıyla çözümlenebilirmiş. Eğer gerekirse Britanya’dan gönüllüler gelip Türklere karşı savaşabilirlermiş. Ona 1914’te Britanyalıların Almanlara karşı savaşmayı isteyip istemedikleri sorulsaydı “hayır” diyeceklerini anlatmaya çalıştım.

Bir yıl öncesine kadar Trakya’nın nerede olduğunu bile bilmediğini söyleyerek durum hakkındaki cehaletini özetledi.

15 Kasım: Keşan’daki Johnson’un yerini almaya Albay Lucas adlı biri geldi. Nider’in [?] istihbarat subayıken şimdi “siyasi subay” diye dolaşiyor. İki arabası, bir daktilosu, bir uşağı, bir emir eri, bir sekreteri ve iki hizmetlisi var. Niye Gordonlar Tekirdağ’a giderken onun Keşan’a gittiğini kimse anlamadı.

18 Kasım: Şakir Bey [?] geldi. Emrinde 800 adamı ve 4 takıma ayırdığı 400 jandarması var. Keskin hatları olan uzun boylu bir adam. Savaş sırasında Hacı Adil ona Edirne’de iş veriyordu; bu çok iyi bir referans değil. Onun akıllı biri olduğunu sanmıyorum. Ama beraberinde siyasi masa şefi olarak Galip Bahtiyar’ı getirmiş, bu adam asıl etkili güç. Bahtiyar Trakya komitesinin başı. Akıllı bir adam ama zalim bir ifadesi ve bakışları var.

[Buradan itibaren babamın siyasi durum ve 20 Kasım’da toplanan Lozan Konferansı üzerine yorumlarını yazdığı birkaç sayfa başlıyor. Çok önemli ve ilgili olduklarını sanmıyorum.]

Henry Newbolt Lyster'in günlüğüne sonsöz

Babam İstanbul'da kalmaya karar verdi. Acente alabilmek için birçok Britanya firmasına başvurdu. Nihayet Roneo ve John Tann Kasaları'nın acenteliğini aldı ama işadamlığı bilmezdi.

1924'te annem Virginie Josephine Catherine Vitalis'le evlendi. İstanbul'un tanınan bir İtalyan ailesinin kızıydı. Onları evlendiren Roncalli adındaki piskopos Vatikan tarafından merkezi hâlâ bu şehirde olan Rum Ortodoks Kilisesi'yle resmi ilişki kurmak için atanmıştı. Bu piskopos daha sonra Papa XXIII. Ioannis Paulus oldu.

Ağabeyim Alfred Anthony ("Alan" derdik) Lyster bu şehirde 1925'te doğdu. Ancak 1932'de bütün aile Türkiye'den sınır dışı edildi. Ya 72 saatte ülkeyi terk edeceklerdi ya da uyuşturucu kaçakçılığından mahkemeye çıkarılacaklardı. O zaman yedi yaşında olan ağabeyim üç sivil Türk'ün yanlarında iki askerle dairelerini bastığını ve doğrudan bir divanın yanına gittiklerini hatırlıyor. Divanın altından içinde oyuncak askerlerini tuttuğu bir kutuyu, kutudan da içinde uyuşturucu madde olan birkaç torba çıkarmışlar. Belli ki bunlar oraya yerleştirilmişti.

Anladığımız kadarıyla babamız hâlâ istihbarat toplamaya çalışıyordu ve bu "acenteler" sadece bir paravandı. Konsolosluk babama göstermelik bir duruşmanın utancını çekmektense ülkeye dönmesini tavsiye etmiş. Çok sonraları ağabeyim Alan (Hartum'da 1950'lerde) bir adamla karşılaşmış. Bu adam ağabeyimin soyadını öğrenince Henry Lyster diye biriyle akraba olup olmadığını sormuş. Aradaki ilişkiyi öğrenince ona babamızın şehirde kalabilmesi için bazı ticari acentelikler ayarlamaya çalıştığını anlatmış.

Ben Londra'da 1937'de doğdum. Annem ve ben 1947'de İstanbul'a döndük. Babam – yine askeri görevde– Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin iki numarası olarak şehirde, De Havilland'la beraber, Türk Hava Kuvvetleri'ne Vampire (askeri) jetlerinden satmaya çalışıyordu. Türkçe bilen bir istihbarat subayına ihtiyaçları vardı.

Babam 1948'de terhisinden sonra İstanbul'a döndü ve şehirdeki

Britanya Konsolosluğu'nda çalışmaya başladı. 1953'te Kıbrıs'taki eski Sömürge Bürosu'na taşındı. Enosis ve EOKA'dan kaynaklanan sorunlarla ilgilenen özel birime atanmıştı. Kıbrıs 1960'ta bağımsızlığını kazanınca emekli olup İstanbul'a döndü. Oradaki Britanya Lejyonu için etkinlikler yaptı ve oradaki hizmetleri için MBE¹² madalyasıyla ödüllendirildi. 1980'de 92 yaşında öldü; Harbiye'deki Katolik mezarlığındaki Vitalis aile kabristanına defnedildi.

1919'da Yunan II. Yorgos Gümüş Haçı'yla ödüllendirildi. Madalya beratı Fransızca elyazısı ve okuması güç. Ayrıca 1922'de Military Cross (Askeri Haç) madalyası almış. Beratta (No. 0737/9405) Teğmen (Geçici Yüzbaşı) Henry Newbolt Lyster, 3. Tabur Londra Tugayı İstihbarat.

“14 Haziran 1920'de Ismid'de [sic, İzmit] milli kuvvetlere karşı manevralarda ağır tüfek ve makineli tüfek ateşi altında milli kuvvetler karşıtlarına gönderilen mesajı başarıyla yerine ulaştırdığı için. Bütün operasyon sırasında yürüttüğü istihbarat çalışmaları paha biçilmezdi.”

Geçici yüzbaşı bile olsa, henüz teğmen rütbesine sahip babamın üstlendiği sorumlulukları şaşırtıcı buluyorum. Doğu Trakya'da Britanya'nın askeri temsilcisiydi. Fransızlar onun Batı Trakya'daki muadili olarak bir general atamışlardı.

¹² MBE madalyası: Member of the Most Excellent Order of the British Empire diye adlandırılan, kraliyete yapılmış büyük hizmet karşılığında verilen bir şeref madalyası. (ç.n.)

Osmanlıların Arasında Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşamış İngiliz bir anne oğulun, Marie Lyster ile Henry Newbolt Lyster'in günlüklerinden oluşuyor. Babaannesinin ve babasının günlüklerini yayıma hazırlayan Ian Lyster açıklayıcı notlarla metinlere katkıda bulunmuş.

Yaşlı annesiyle İstanbul'dan ayrılmadığı için eşi ve çocuklarından ayrı kalan Marie Lyster, savaş yıllarının İstanbulu'nda geçinebilmek için büyük bir uğraş verir. Sürekli artan fiyatlar, karaborsaya düşen mallar eline geçen kısıtlı paranın çabucak bitmesine yol açar. Marie Lyster para getirecek yeni yollar arayışında çoğu zaman başarılı olur. Bir yandan da ailesinden haber alma çabasını sürdürür, savaşın gidişatını merakla takip ederek ailesine kavuşacağı günü ipe çeker.

Diğer tarafta Osmanlı Bankası çalışanı Henry Newbolt Lyster gönüllü birliklerde başlayan askeri kariyerinde önce Çanakkale'ye gelir. İtilaf Devletleri'ne ait kuvvetlerin Selanik bölgesine çekilişine tanıklık eder, Yunan komitacılarla işbirliği yapar. Ardından Doğu Trakya askeri valisi olarak Edirne'de görevlendirilir. İzmit çevresindeki İngiliz kuvvetlerine katılarak Milli Mücadele yıllarında istihbarat subaylığı yapar ve Yunanlarla Ankara hükümetinin çarpışmaları ile Yunanların Anadolu'dan çekilmelerine tanık olur.

Osmanlıların Arasında iki farklı neslin, birbirinden farklı savaş tecrübelerini aktaran değerli bir kaynak.

Ian Lyster 1937'de Londra'da doğdu, İngiltere'de ve babasıyla babaannesinin daha önce yaşadığı İstanbul'da okudu. Londra Matbaa Koleji'nde öğrenim gördükten sonra birkaç basımevinde çalıştı. Daha sonra kendi kitap dağıtım şirketini kurdu.